

Diplomová práce

2015

Eva Vráblová

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

Aplikace sociální nauky církve na problematiku osamělosti seniorů

Vedoucí práce: doc. Michal Opatrný, Dr. theol.

Autor práce: Bc. Eva Vráblová

Studijní obor: Etika v sociální práci

Ročník: 2. ročník

2015

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum: 23. 2. 2015

Eva Vráblová

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce doc. Michalu Opatrnému, Dr. theol., za odborné vedení, dialog a věcné připomínky, bez kterých by má diplomová práce nevznikla.

OBSAH

Úvod.....	6
1. Prolínání pojmu osamocení v teologii, psychologii a sociologii ..	8
1.1 Vymezení pojmu osamocení v biblické teologii	8
1.1.1 Příklady osamocení člověka v textech Starého zákona	9
1.1.2 Osamocení Ježíše Krista v textech Nového zákona.....	11
1.1.3 Překonávání osamocení s pomocí Ježíše Krista	13
1.2 Samota v katechezi Jana Pavla II. z knihy Teologie těla	14
1.3 Samota z pohledu Paula Tillicha.....	18
1.4 Samota z pohledu psychologie.....	21
1.4.1 Osamělost a typy osamělosti	22
1.4.2 Existenciální osamělost z pohledu I. D. Yaloma.....	23
1.4.3 Vztah a osamělost.....	25
1.4.4 Osamělost a interpersonální psychopatologie	26
1.4.5 Existenciální osamělost a existenciální psychoterapie.....	28
1.4.6 Erich Fromm a význam hodnot v životě člověka.....	31
1.4.7 Viktor E. Frankl a jeho vůle ke smyslu	38
1.5 Samota z pohledu sociologie.....	41
1.5.1 Samota z pohledu G. Lipovetskeho.....	41
1.5.2 Samota z pohledu Z. Baumanova.....	48
1.5.3 Samota z pohledu A. Giddense a P. Buchanana.....	59
1.6 Závěr kapitoly - průnik teologie, psychologie a sociologie	62
2. Samota a sociální učení církve.....	65
2.1 Význam a vznik sociálního učení církve	67
2.2 Samota a chudoba člověka a dokumenty Rerum novarum, Octogesimo adveniensi, Deus caritas est	69
2.2.1 Rerum novarum.....	70
2.2.2 Octogesima adveniensi	72
2.2.3 Deus caritas est.....	76
2.3 Benedikt XVI. - Caritas in veritate	79

2.4 Závěr kapitoly	84
2.5 Propojení poznatků SUC a sociální práce.....	85
Závěr	89
Příloha č. 1	91
Seznam zdrojů.....	92
Abstrakt.....	97
Abstract	97

Úvod

Jako sociální pracovnice se denně setkávám především se seniory. Ve Starém zákoně se o stáří hovoří jako o období, kdy člověk nasbíral mnoho zkušeností a je vesměs pokládán za moudrého, zkušeného a světa znalého. Na druhé straně se však často hovoří i o tom, že stáří s sebou přináší mnohá utrpení, tělesné bolesti, obavy a úzkosti z budoucnosti, z toho, co nás čeká! Velmi často je to období, které může být provázeno pocitem zmaru, osamocení a sociální izolace.

Při setkávání se seniory často pozoruji a vnímám, že se cítí být osamoceni, izolováni, opuštěni. To mě vede k tomu ptát se, zda existuje možnost, jak jim pomoci tuto situaci řešit. Kladu si otázku, zda existují cesty a možnosti sociální práce, které by pomohly tento stav izolace, osamělosti a opuštěnosti seniorů překonávat. Existuje pomoc osamělým lidem podobně, jako je pomoc materiální? Uvědomuje si společnost, že existuje tento velký a často neřešený problém? Kde se vlastně vzal pocit samoty, opuštěnosti, odkud pochází, jak je možné ho překonávat a úspěšně řešit?

Benedikt XVI. v encyklice *Caritas in veritate* říká: „Jeden nejbolestivějších druhů chudoby, kterou člověk může zakoušet, je samota.“¹ Nehovoří o samotě jako o problému týkajícího se pouze seniorů, ale jako o problému, který se může týkat všech.

Tato krátká věta je podle mého názoru pro sociální práci v mnoha ohledech revoluční. Myslím, že do této doby neexistovalo vyjádření, které by samotu popisovalo jako nejbolestivější druh chudoby. Zmíněný výrok Benedikta XVI. mě inspiroval natolik, že jsem se rozhodla tématu samoty věnovat a popsat ho v širších souvislostech.

Cílem této práce je shrnout dosavadní poznatky o samotě člověka – seniora z vybraných oborů. Reflexí této problematiky skrze texty sociálního učení církve nastínit možné propojení s oborem sociální práce – vyjasnit hlavní příčiny a důsledky samoty seniorů a naznačit nové možnosti sociální práce v oblasti péče o seniory.

V první kapitole se pokusím shrnout poznatky o samotě člověka, které přinášejí obory, jejichž ústředním prvkem zkoumání je člověk, jeho fungování a existence ve světě, ve společnosti a v přesahu k transcendentnu. Obory, které jsem vybrala a které z mého pohledu tato kritéria naplňují, jsou teologie, psychologie a sociologie. Pokusím se najít odpověď na otázku, odkud samota pochází. Zdrojem mi budou biblické slovníky, katecheze Jana Pavla II. o lidské lásce podle Božího plánu

---

¹ BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*, čl. 53

v knize *Teologie těla* a texty Paula Tillicha. Dále využiji psychologické statě představitele existenciální psychologie Irvina D. Yaloma, dále Ericha Fromma a Viktora E. Frankla. V oblasti sociologie se budu opírat zejména o díla Gillese Lipovetskeho, Zygmunta Baumana, Anthonyho Giddense a Patrika J. Buchanana.

Ve druhé kapitole se pokusím prozkoumat texty sociálního učení církve, najít v nich souvislosti s tématem samoty člověka. Budu se opírat především o encykliky *Caritas in Veritate*, *Deus caritas est*, *Rerum novarum*, *Octogesima adveniens*. Žádná z encyklik sociálního učení katolické církve se uceleně tématu samoty nevěnuje. Pro svou práci jsem vybrala jen ty encykliky, ve kterých se téma samoty člověka alespoň v malé míře objevuje. Pokusím se je reflektovat optikou sociální práce se seniory zaměřenou k praktickému využití. Mojí snahou bude pojmenovat příčiny samoty člověka a nastítnit možné způsoby práce sociálního pracovníka se seniory, která vychází z těchto poznatků.

1. Prolínání pojmu osamocenosti v teologii, psychologii a sociologii

Cílem této kapitoly je popsat osamocenost a najít východiska pro porozumění člověku jako základu vztahu sociální pracovník – potřebný člověk. Z tohoto důvodu se nyní pokusím osamocenost zkoumat ve třech oborech, v nichž je v popředí zájmu člověk, jeho fungování a existence ve světě, včetně vztahu sama k sobě a k transcendentnu a mezilidským vztahům. Toto je možné chápat jako základní oblasti, kterými se sociální práce zabývá a do nichž sociální pracovník vstupuje.

Obory, které jsem si zvolila, a tomuto zkoumání vyhovují, jsou teologie, psychologie a sociologie.

1.1 Vymezení pojmu osamocenost v biblické teologii

Jestliže chci porozumět termínu osamocenosti, samoty, osamělosti (dále je používáme jako synonyma), je zapotřebí nejdříve tyto pojmy vymežit. V své práci se budu zabývat sociální naukou církve, proto je vhodné v úvodu definovat pojem teologicky. Vyjdu přitom ze základního zdroje, kterým je *Slovník biblické teologie* Xaviera Léon-Dufoura. V jiných slovnících, např. v *Biblickém slovníku* od Adolfa Novotného, *Novém biblickém slovníku* od autorů - J. D. Douglas, N. Hillyer, F. F. Bruce a kol., *Slovníku křesťanské kultury* od Nicole Lemaîtreové, Marie-Thérese Quinsonové a Véronique Sotové, *Malém teologickém slovníku* od Rudolfa Fischera nebo *Slovníku judaismu, křesťanství a islámu* od Heleny Pavlicové a kol., pojem samoty, osamocenosti, ani jiný podobný pojem uváděn není.

Ve *Slovníku biblické teologie* je osamocenost člověka vysvětlována ve dvou rovinách. Osamocenost jako něco nedobrého, blízkého hříchu, neboť člověk stvořený k obrazu Boha, který představuje plnost lásky, má žít ve společenství s Bohem, se svými bližními a naplnit tak svůj vlastní život. Osamocenost se však naopak může stát počátkem něčeho dobrého, kvalitního, smysluplného v případě, že dojde ke spojení s Bohem. Samota je pevně spojena s vykupitelskou osamoceností Ježíše Krista.²

Teologický pohled dále doplním texty dvou významných teologů, Jana Pavla II. a Paula Tillicha. Výběr uvedených autorů je především z toho důvodu, že se tématu

---

² Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*, str. 302

samoty ve svém díle věnovali a mohou nám nabídnout další pohled na problematiku samoty.

1.1.1 Příklady osamocení člověka v textech Starého zákona

V této kapitole se pokusím uvést příklady situací, ve kterých se člověk ocitá osamocen. Vodítkem mi bude *Slovník biblické teologie* a literatura s výklady biblických událostí. Překlady s výkladem Starého zákona jsou vytvořeny v ekumenické spolupráci církví. K výkladu použitých textů Nového zákona jsem využila *Malý Stuttgartský komentář*.

Knihy Starého zákona Genesis v 2. kapitole, 18. verši uvádí, že není dobře člověku samotnému. Bůh nechce, aby člověk zůstal sám, a proto pro člověka hledá pomoc jemu rovnou. Chce, aby ve formě pomoci poznal někoho, v němž by se sám poznával a přitom v něm nacházel i svou ucelenost. Bůh chce, aby člověk zakusil hloubku a krásu obecnství, které by bylo odleskem společenství s Bohem.

Aby tento záměr mohl Bůh uskutečnit, dochází ke stvoření živočichů, kteří jsou přivedeni k člověku. Člověk tvory pojmenovává a tím si uvědomuje svoji moc nad nimi, uvědomuje si svoji odlišnost a chápe, že zůstává sám.³ Biblický text se dále podrobně zabývá stvořením ženy, jako osoby jemu rovné. Tímto tématem se dále podrobně zabývat nebudeme, neboť není obsahem naší práce.

Jak již bylo uvedeno, lidská osamocení je v očích Božích zlem. Izajáš 1, 17 hovoří o tom, že lidé osamocení, chudí, cizinci, vdovy, sirotci jsou vydáváni napospas lidem zlým a chtivým. Bůh nabádá člověka, aby skoncoval se zlem, nabádá ho, aby neutlačoval slabší, zvláště vdovy a sirotky. Bůh slibuje slabým, osamoceným, že jim pomůže. Od lidí pro ně vyžaduje zvláštní ochranu.⁴ Kniha Přísloví 23,10 dále rozvádí, že Hospodin se sám prohlašuje za ochránce vdov a sirotků a že utlačovatel proti tomuto Zastánci svou při nemůže vyhrát.⁵ Také Žalm 146,9 hovoří o Hospodinu, který ochraňuje slabé, osamocené, ujímá se utiskovaných. Utiskovaní, hladoví, vdovy a sirotci jsou Božím lidem a důvěrou v něho mohou překonávat úzkost života. Bůh je obhájce práva, ochránce slabých a hladových, opora slepých a sehnutých, miluje spravedlivé.⁶

---

³ Srov. *Starý zákon: Překlad s výkladem*, Genesis str. 33

⁴ Srov. *Starý zákon: Překlad s výkladem*, str. Izajáš str. 24,25

⁵ Srov. *Starý zákon: Překlad s výkladem*, Přísloví str. 134

⁶ Srov. *Starý zákon: Překlad s výkladem*, Žalmy str. 534, 535

Život člověka závisí na Božím rozhodnutí. Podle výkladu v Knize Samuelově, Bůh upozorňuje člověka, že může obrátit v opak to, co je. Znamená to, že se člověk nemá chlubit tím, co je a co má, ale že i ostatní lidé mají naději, že může nastat obrat v jejich životě.⁷ Povýšení potupených a vyhoštěných, osamocených představuje projev Boží všemohoucnosti a spravedlnosti. Pro Starý zákon jsou typickým příkladem Božího působení situace, kdy Bůh navštěvuje neplodné ženy a ukazuje svou moc.⁸ Tato moc se projevila povoláním Abrahama a jeho neplodné ženy Sary, aby z nich vzešel izraelský národ.⁹

Knih Exodus 22,21 připomíná, že lidé prošli zkušeností útlaku a zotročení v době egyptského zajetí a mají si být vědomi toho, že nesmí zneužívat své svobody a svého postavení vůči slabým a nezajištěným. Jedná se o část výkladu, která je zaměřena na sociální, charitativní rovinu.¹⁰

Dále osamocení člověka může vznikat v důsledku neplodnosti. V knize Deuteronomium 25,5 - 10 najdeme popis levirátního zákona, který stanovil povinnost bratru zemřelého vzít si za ženu vdovu a umožnit jí přivést na svět potomka.¹¹

Ve *Slovníku biblické teologie* se můžeme dočíst, že samota je pro člověka zkouškou a má ho vést k důvěře v Boha. Jako příklad je zde uvedena kniha Ester 4,17. Ester procházela zápasem o poslušnost víry ve svém poslání a zjišťuje, že není Hospodinem opuštěna. Výklad ke Starému zákonu uvádí tento příběh v kontrastu k Ježíšově osamocení v Getsemanské zahradě, kde se Ježíš ocitá sám bez pomoci.¹²

Slovník biblické teologie nabízí dále pohled na osamocení v souvislosti s nemocí, utrpením, jako možností uvědomit si vlastní hříšnost a uposlechnout výzvu k obrácení. Jako příklad je zde uváděn lidský boj Jóba. Kapitola 19, verše 13 – 22 popisují osamocení Jóba. Jób je opuštěn svými přáteli, svými nejbližšími. Oškliví si ho vlastní rodina, všichni se mu vyhýbají, a i když byl Jób dříve velmi uznávanou a uctívanou osobou, smilování se u svých přátel nedočká. Jób prosí Boha o smilování a pomoc.¹³

---

⁷ Srov. *Starý zákon: Překlad s výkladem*, Knihy Samuelovy str. 26

⁸ Srov. *Starý zákon: Překlad s výkladem*, Žalmy str. 431

⁹ Srov. *Starý zákon: Překlad s výkladem*, Izajáš str. 322, 323

¹⁰ Srov. *Starý zákon: Překlad s výkladem*, Exodus str. 258

¹¹ Srov. *Starý zákon: Překlad s výkladem*, Deuteronomium str. 559, 560

¹² Srov. *Starý zákon: Překlad s výkladem*, Ester str. 147

¹³ Srov. *Starý zákon: Překlad s výkladem*, Jób str. 166

Další možností, jak Bůh dává poznat člověku jeho samotu je, když opouští nevěrnou nevěstu. Výklad Ozeáše ve 2 kap., 5. verši uvádí, že nevěrnou nevěstou je Izrael. Izrael měl projít zkouškou víry, kdy také dostatek a nadbytek, nejen chudoba, mohou být příčinou velké zkoušky. Člověku je odňato velké bohatství, protože zkouškou neprošel, a bohatství ho odvádí od Hospodina. Hospodin přesto svůj lid miluje a nabádá ho, aby se k němu vrátil. Bůh chce, aby se člověk zbavil všech umělých opor, neměl nic a byl odkázán jen na něho.¹⁴

Verše z knih Jeremjáše a Izajáše hovoří o osamocení z vyhnání. Jedině Bůh může změnit osamocení v plodnost. Jeremiáš se podle Božího nařízení nesmí oženit a mít děti. Je bez pomoci synů a také bez naděje, která s narozením synů souvisela. Jeremiáš zůstává osamělý.¹⁵ Jako prorok se musí rozejít se svou rodinou i s blízkými lidmi. Jeremjáš to velmi těžce snáší. Bůh odpovídá na jeho trápení příslibem, že se lidé k němu opět obrátí a Bůh ho ochrání. Ale požaduje po Jeremjáši, aby nepodléhal náladám a požadavkům lidí.¹⁶ Lidé často pochybovali o lásce, věrnosti a moci Hospodina. Hospodin svůj lid ubezpečuje, že na ně nezapomněl a říká jim, že matka může zapomenout na své dítě, ale Hospodin na svůj lid nezapomene nikdy, bude mu za všech okolností věrný.¹⁷

1.1.2 Osamocení Ježíše Krista v textech Nového zákona

Slovník biblické teologie se dále věnuje rozboru situací, ve kterých se Ježíš Kristus nachází osamocení nebo na sebe bere samotu. V následující kapitole nastíním ty, které nám slovník nabízí.

Matoušovo evangelium rozebírá Ježíšův boj s Protivníkem na poušti. Ježíš je pokoušen na poušti podobně jako Izrael po dobu čtyřiceti dnů. I když se Ježíš cítí osamocení, pokušení překonává. (Mt 4,1-11)¹⁸

Velkým biblickým příběhem je cesta Ježíše s učedníky na Olivovou horu a společné přebývání v Getsemanské zahradě před jeho zatčením. Ježíš se v osamocení a úzkosti modlí sám, jakoby opuštěn i od Boha. (Mt 26, 36-46) Tuto opuštěnost a osamocení Ježíš prožívá i na Kříži. (Mt 27, 45-46) Ve skutečnosti však není sám. Otec je vždy s ním. (Jan 16, 32-33)

¹⁴ Srov. *Starý zákon: Překlad s výkladem*, Ozeáš str. 23,27

¹⁵ Srov. *Starý zákon: Překlad s výkladem*, Jeremjáš str. 107

¹⁶ Tamtéž str. 10

¹⁷ Srov. *Starý zákon: Překlad s výkladem*, Izajáš str. 314, 315

¹⁸ *Jeruzalémská bible: Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou.*

Ježíš po cestě na Olivovou horu vyslovuje trojí předpověď. První se týká Zachariášova proroctví (Zach. 13,7), kdy hovoří o tom, že budou bít pastýře a on se nechá bít, vezme na sebe břemeno viny, všechno bezpráví a že se jeho ovce rozprchnou. Je to proroctví o Ježíšově utrpení a o společenství učedníků, kteří se ze strachu rozptýlí. Po této předpovědi hned následuje příslib, že shromáždí opět rozprchlé ovce a povede je k Bohu a životu. Poslední předpověď se týká rozhovoru, který se uskutečnil při poslední večeři mezi Petrem a Ježíšem. Petr nereaguje na slova o zmrtvýchvstání. Slyší ohlášení smrti a rozprchnutí a reaguje na to slovy věrnosti vůči Ježíši. Petr nechce slyšet o kříži, spoléhá na vlastní sílu a odvahu. Člověk je neustále pokoušen dojít úspěchu bez kříže. Proto také Petr musí prožít troje popření, aby si uvědomil vlastní slabost.¹⁹

Na Olivové hoře Ježíš zakouší „nejzazší samotu, celou bídu lidství“. V této zahradě je Ježíš otřesen blízkostí smrti, proniká k němu propast hříchu a veškerého zla, zažívá políbení zrádce. Opouští ho jeho učedníci, kteří jeho vyslovené přání nesplnili, namísto podpory usnuli. Janovo evangelium dává do souvislosti zahradu, kde dochází k prvotnímu hříchu, se zahradou, kde dochází ke zradě, ale i rozhodnutí uposlechnout vůli Otce a přijmout hořký kalich, který mu Otec přichystal. Zde dochází k obrácení dějin.²⁰

Na Olivové hoře se Ježíše podle svědectví Marka zmocnila hrůza a úzkost. Ježíš říká: „Má duše je smutná až k smrti. Zůstaňte zde a bděte!“ (Mk 14,33) Učedníci nesplnili Ježíšovo přání a usnuli. Ospalost učedníků představuje otupělost duše, kterou nevzrušuje zlo ve světě, utrpení ani bezpráví. Způsobuje, že člověku stačí uspokojení z vlastní existence, uklidňuje se tím, že to všechno není vlastně ani tak zlé. Tato ospalost dává moc zlu ve světě.²¹ Lukáš podává svědectví o tom, že se v této situaci Ježíš potil krví. (Lk 22,44) Ježíš jako boží syn „vidí zřetelně celou tu špinavou záplavu zla, které na sebe věší masku života a nepřetržitě slouží destrukci bytí, hanobení a ničení života. Právě proto, že je Syn, nejintenzivněji pociťuje hrůzu, všechnu špinu a sprostotu, kterou musí pít z jemu určeného kalicha, veškerou moc hříchu a smrti. Všechno toto do sebe musí pojmout, aby to v něm bylo zbaveno moci a překonáno.“²²

Ježíš přijímá vůli Otce a Janovo evangelium, dále hovoří o tom, že Ježíšovo „vyvýšení“ na Kříži a „vyvýšení“ ze země do vladařského postavení přitáhne všechny

---

¹⁹ Srov. RATZINGER, Josef. *Ježíš Nazaretský*, str. 100

²⁰ Tamtéž, str. 99

²¹ Tamtéž, str. 101

²² RATZINGER, Josef. *Ježíš Nazaretský*, str. 103

lid k sobě z temnoty a hrozby nižšího světa, světa, ve kterém vládne smrt, do světa světla a života.²³ Tímto aktem je překonána osamocenost.²⁴

1.1.3 Překonávání osamocenosti s pomocí Ježíše Krista

Ježíš povolává učedníky a ostatní lid, aby byli ve spojení s ním. Ježíš vystupuje jako někdo, kdo má moc změnit a naplnit život člověka.

K Ježíšovi proudili lidé ze širokého okolí, když se dozvěděli o jeho zázračném působení. Očekávali od něj pomoc i v případech, které se jevíly beznadějnými. Pro Ježíše bylo důležité, aby s ním lidé měli dobré zkušenosti. Jeho cílem nebylo pouze pomáhat člověku v nouzi, ale chtěl pomoci národu jako celku.²⁵

Lukášovo evangelium uvádí příklady, kdy Ježíš projevuje svou náklonnost i k člověku hříšnému. Podle podobenství o ztraceném synu (Lk 15,11-32), Ježíš přichází hledat osamocené ovce. Je to silné podobenství o vztahu Ježíše k osamocnému člověku, o jeho touze přivádět ho zpět do společenství lidí.²⁶ Ježíš vyzývá zástupy lidí k následování a klade na ně náročné požadavky. Ježíš je učí, aby šly cestou, kterou jim ukazuje i přesto, že je to cesta utrpení a smrti. (Lk 14,25 - 35) Zároveň je to totiž cesta vedoucí z osamocenosti do plnosti.²⁷

Také církev je ve světě jakoby osamocena.²⁸ Věřící, kteří tvoří církev, mají účast na údělu Ježíše, kterého „svět nepoznal; do vlastního přišel, ale vlastní ho nepoznali.“ (Jan 1,10-11) Tato osamocenost je důsledkem prvotního hříchu, z něhož přišel Ježíš lidi osvobodit. Ježíš přichází jako vyslanec Otce a má sdělit všem, aby se vydali na cestu, která je přivede k Otci. Podle Ježíšova poselství se lidé stávají příbuznými jediného Boha, stávají se jeho syny. Tím se Ježíšovo slovo stává základem jejich víry a trvalou základnou pro existenci církve.²⁹

Svámi svátostmi církev patří k tomuto věku, má podobu pomíjivého světa, ale žije mezi tvorstvem, které trpí a sténá bolestí, dokud se Boží Syn nezjeví ve slávě.³⁰

---

²³ Srov. PORSCHE, Felix. *Evangelium sv. Jana*, str. 126

²⁴ Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*, str. 302

²⁵ Srov. LIMBECK, Meinrad a Jaroslav VOKOUN. *Evangelium sv. Marka*, str. 49 - 51

²⁶ Srov. MÜLLER, Paul-Gerhard. *Evangelium sv. Lukáše*, str. 129

²⁷ Tamtéž, str. 127

²⁸ Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*, str. 302

²⁹ Srov. PORSCHE, Felix. *Evangelium sv. Jana*, str. 173

³⁰ Srov. *Gaudium et spes* – 7 kap. čl.48

Tento stav potrvá, dokud nenastane nové nebe a nová země. Věřící pokračují v Ježíšově díle, „nejsou ze světa“ (*Jan* 17, 14), ale byli „posláni do světa.“ (srov. *Jan* 17,18) Musí proto čelit zlu, které se projevuje především ohrožením víry.³¹

Ježíš slibuje, že je neponechá osiřelé (srov. *Jan* 14,18) a bez pomoci, jež spočívá v seslání Ducha, který bude s nimi. Nevěřící má zato, že křesťan je osamocený. Duch však umožňuje věřícím lépe porozumět Ježíšovu poselství a vyvádí lidi z osamocení, které Ježíš definitivně přemohl svojí smrtí a vzkříšením, aby člověk byl s Hospodinem navěky.³²

Na základě prostudování výše uvedených textů z Nového i Starého zákona lze snad konstatovat, že jejich poselství je velkou inspirací pro život člověka, je možné v nich hledat a nacházet odpovědi na různé otázky týkající se podstaty života. Mohu snad říci, že pro teologii hraje velkou roli v problematice samoty člověka potřeba či narušení vztahu k Bohu a k člověku. Důležité pro člověka určitě je, že jsou zde uváděny návody, jak svůj život utvářet a jak všechny těžkosti života překonávat a to s nadějí i láskou.

1.2 Samota v katechezi Jana Pavla II. z knihy *Teologie těla*

V následující kapitole budu pokračovat v hlubším rozboru biblického textu z knihy Genesis, který jsem zmínila v první kapitole. Je patrné, že samotu lze zkoumat z různých pohledů. Cílem mého zkoumání bude snaha porozumět především původu samoty. Kde se samota rodí, odkud přichází? Je to otázka, kterou si člověk často klade, neboť ví, že je sám a ptá se, proč je sám a jak nad svou osamělostí může zvítězit. Odpověď by nám mohla pomoci porozumět, jak se se samotou vyrovnat a jak s ní pracovat.

Začátek knihy Genesis hovoří o stvoření člověka a o tom, že samota je součástí jeho života od samého počátku. Tomuto výkladu biblického textu se pokusím hlouběji porozumět prostřednictvím knihy Jana Pavla II. *Teologie těla*. Kniha je rozvržena do šesti cyklů. Rozbor, ze kterého budu čerpat, je obsažen v úvodu prvního cyklu. Svatý otec vede čtenáře na samotný práh lidské historie, do doby, která předcházela prvotnímu hříchu. Na základě biblického textu rekonstruuje tři základní zkušenosti člověka.

---

³¹ Srov. PORSCH, Felix. *Evangelium sv. Jana*, str. 172 - 173

³² Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*, str. 302

Zážitek první samoty, kdy člověk stojí sám před Bohem, zážitek prvotní jednoty muže a ženy a zážitek prvotní nahoty.

Jak již bylo uvedeno, počátky hledání porozumění a výkladu samoty je možné najít již v první knize Genesis. Samota člověka je stará jako lidstvo samo. Už toto první zjištění je velmi zajímavé. Kniha Genesis nabízí nejstarobylejší text týkající se objasnění vzniku a existence samoty.³³

Kromě toho, že se tento text do hloubky zabývá lidskou samotou, lze v něm najít „*všechny prvky analýzy člověka, na které je citlivá moderní a především filozofická antropologie. Mohlo by se říci, že druhá kapitola Genese prezentuje stvoření člověka zvláště v aspektu jeho subjektivity.*“³⁴

Na čtenáře však může působit velmi stroze. Prostřednictvím vyprávění se dozvídáme o odlišnosti mezi stavem lidské hříšnosti a stavem jeho prvotní nevinnosti. Pro naše bádání je ale důležité, že nám text umožňuje zamyslet se nad významem prvotní samoty člověka v textu knihy Genesis: „*Není dobré, aby člověk byl sám.*“ (Gn 2,18) Text pak pokračuje známým vyprávěním o stvoření ženy. Na první pohled by se mohlo zdát, že důvodem samoty je pouze nepřítomnost ženy, jeho pomocnice. Ve svém výkladu však Jan Pavel II. uvádí důležitou skutečnost, že úplný kontext, v němž se hovoří o samotě, nás může přesvědčit, že se zde jedná o samotu člověka a ne pouze o samotu člověka – muže, způsobenou tím, že nemá ženu. Z kontextu vyplývá, že samota má dva významy. Jeden druh samoty vzniká ze samé přirozenosti člověka, můžeme říci z jeho lidství, druhý druh samoty vyplývá ze vztahu muže a ženy. Jak již bylo uvedeno, ze zkoumání textu plyne, že „*člověk je sám, což se jeví jako fundamentální antropologický problém. V jistém smyslu dřívější než ten, který je dán faktem, že tento člověk je muž a žena. Tento problém je dřívější, a to ne tolik v chronologickém smyslu, jako spíše ve smyslu existenciálním.*“³⁵ Člověk není sám pouze z důvodu nepřítomnosti druhého člověka.

Další velmi inspirativní výklad samoty vychází z té části textu, ve kterém je spojeno stvoření člověka s potřebou obdělávat půdu ve smyslu podmanit si zemi a vládnout jí. (Gn 2,5) Jak může tato skutečnost úzce souviset se samotou člověka? Text hovoří o umístění člověka do zahrady v Edenu. Hospodin utváří člověka a zároveň jako Zákonodárce stanovuje podmínky první Smlouvy s člověkem. Člověk zde vystupuje

---

³³ Srov. Jan Pavel II. *Teologie těla*, str. 27

³⁴ Jan Pavel II. *Teologie těla*, str. 27

³⁵ Tamtéž, str. 41

jako samostatná osoba. Dále Hospodin stvořil ze země všechnu polní zvěř a nebeské ptactvo a přivádí je k člověku, aby viděl, jak je pojmenuje.³⁶ „Význam prvotní samoty člověka je tak tedy definován na základě zvláštního testu neboli zkoušky, kterou člověk podstoupí před Bohem a v jistém smyslu také před sebou. Prostřednictvím tohoto testu si člověk uvědomí svoji nadřazenost, tj. že nemůže být stavěn na roveň s žádným jiným druhem živých bytostí na zemi.“³⁷

Z laického pohledu se může zdát, že nás tento text opět vrací k myšlence, že stvořením ženy, která má být jeho společníci a pomocnicí, se vyřeší stav samoty člověka. Jak jsem ale ukázala, podstata samoty má svůj význam nezávisle na tomto stvoření. Vyplývá totiž z přirozenosti člověka, je mu vlastní a nelze ji odstranit stvořením ženy jako rovnocenného partnera.

Další text a výklad se odvíjí od situace, kdy se člověk nachází sám tvář v tvář Bohu. Je to situace, jako by hledal svou podstatu, jako by definoval sám sebe, jako by hledal svoji identitu. Sebepoznávání jde ruku v ruce s poznáváním světa.³⁸ Člověk si uvědomuje svoji odlišnost od okolního světa. „*Toto poznání zjevuje člověka jako toho, kdo vlastní poznávací schopnost vzhledem k viditelnému světu. Tímto poznáním, které mu dává jistým způsobem vyjít z vlastního bytí, zjevuje člověk současně sám sebe sobě samému v celé osobitosti svého bytí. Samota znamená také subjektivnost člověka, která se konstituuje skrze sebepoznávání. Jsme svědky toho, jak se člověk prvním aktem sebeuvědomění odlišuje před Hospodinem od celého světa živých bytostí a jak se odhaluje sám sobě a zároveň potvrzuje sám sebe ve viditelném světě jako osoba.*“³⁹

Zrekapitulujme ještě jednou tuto skutečnost. Člověk prostřednictvím samoty a poznáním, že nepřísluší do okolního světa, si uvědomuje vlastní osobu. K tomu, aby si tuto skutečnost mohl uvědomit, mu slouží vlastní tělo. Uvědomuje si, že nepatří do okolního světa, uvědomuje si, že je sám. Člověk je ustanoven jako osoba, jako ten, který je ve vztahu s Bohem. „*Člověk je sám, to znamená, že skrze vlastní lidství, skrze to, čím je, je současně konstituován v jedinečném, výlučném a neopakovatelném vztahu k samotnému Bohu.*“⁴⁰ Zdá se tedy, že existuje souvislost mezi zkušeností prvotní samoty a uvědomění si vlastního těla a vlastní osoby.

---

³⁶ Srov. Jan Pavel II. *Teologie těla*, str. 42

³⁷ Tamtéž, str. 42

³⁸ Tamtéž, str. 43

³⁹ Tamtéž, str. 43

⁴⁰ Tamtéž, str. 46

Samota hrála také zásadní roli v situaci člověka, který se rozhodoval mezi smrtí a nesmrtelností. Jak již bylo zmíněno, člověku podle biblického textu přísluší obdělávat zemi a podmanit si ji. Člověk poznává, že pomocí vlastního těla může tento záměr uskutečnit. Člověk měl k dispozici celou zahradu v Edenu, Hospodin ho žádal pouze o to, aby nejedl z jednoho stromu. To bylo vše, co po člověku žádal. Text však pokračuje a vypráví o momentu, kdy je člověk postaven před tajemství stromu poznání. V textu se hovoří o propadnutí smrti, jestliže by člověk pojedl ze stromu poznání dobrého a zlého. (Gn 2, 16-17) Otázky lidí se často vztahují právě k této části textu. Klademe si otázku, proč člověk neuposlechl Hospodina a tím připravil pro další generace lidí tolik trápení, bolesti, osamocení. Uspokojivou odpověď pravděpodobně nelze nalézt, je zahalena tajemstvím. My jen můžeme v knize Genesis číst, jak se to stalo. *„Člověk, který slyšel taková slova, měl najít jejich pravdivost v samé vnitřní struktuře vlastní samoty. A koneckonců záviselo na něm, na jeho rozhodnutí a svobodné volbě, zda v oné samotě vstoupí do kruhu antiteze, kterou mu Stvořitel zjevil zároveň se stromem poznání dobrého a zlého, takže vlastní zkušeností zakusí umírání a smrt. Když člověk naslouchal slovům Hospodina Boha, měl pochopit, že strom poznání zapustil kořeny nejen do zahrady v Edenu, nýbrž také do jeho lidství.“*⁴¹ Člověk využil svobodné volby, neuposlechl Stvořitele a tím se stal smrtelným. Tím, že se stal smrtelným, stal se také osamoceným. Jeho osamocení je obsaženo už v jeho svobodné volbě.

Poslední zamyšlení, které nám nabízí biblický text, se zabývá překonáním samoty. To je možné prostřednictvím vztahu k osobě a tedy jako otevření se společenství osob. Společenství poukazuje na pomoc, která pramení v jistém smyslu z prostého faktu existence jako osoba vedle osoby, osoba pro osobu.⁴²

Člověk poznal, že je někdo jiný ve srovnání s ostatním stvořením. Poznal vztah s Bohem a dostalo se mu pomocnice. Člověk si uvědomil vlastní samotu mezi všemi bytostmi a očekává pomoc sobě rovnou, jak je uvedeno v knize Genesis 2,20. Žádná ze stvořených bytostí mu nemůže poskytnout společenství osoby vedle osoby. *„Tak se tedy výrazy, totiž příslovce sám a podstatné jméno pomoc, zdají být opravdu klíčem k pochopení samé podstaty daru na úrovni člověka, jehož existenciální obsah je vepsaný do pravdy o obrazu Boha.“*⁴³

---

⁴¹ Jan Pavel II. *Teologie těla*, str. 50

⁴² Tamtéž, str. 58

⁴³ Tamtéž, str. 78

Jak již bylo dříve zmíněno, v knize Genesis se uvádí, že není dobré, aby byl člověk sám. K čemu nás tento text vede? Co je pravou podstatou osoby, osobní existence? Člověk nemůže naplnit podstatu své osoby, jestliže zůstává sám. Uskuteční ji pouze, když existuje s někým nebo ještě hlouběji, jestliže existuje pro někoho. Norma existence jako osoby je vyjádřena prostřednictvím významu dvou slov – sám a pomoc. Tato slova zásadním konstitutivním způsobem vyjadřují, jak je pro člověka zásadní vztah a společenství osob. Společenství osob znamená existovat ve vztahu vzájemného daru. Tento vztah je překonáním prvotní samoty člověka.⁴⁴ „*Lidské bytí na světě je spolubytí, tedy bytí s jinými lidmi. Člověk jako sebeúčel se může uskutečňovat, rozvíjet a dovršovat pouze s jinými lidmi.*“⁴⁵

Mohli bychom zjednodušeně shrnout složitý proces překonávání prvotní samoty člověka a uskutečňování jeho podstaty jako osoby do schématu SÁM – POMOC – DAR. Znamená to, že osamocený člověk může tento stav překonávat formou přijímání a dávání pomoci, darováním sebe samého.

1.3 Samota z pohledu Paula Tillicha

Paul Johannes Tillich byl německý protestantský teolog a filosof náboženství. Patří k nejvýznamnějším evangelickým teologům 20. století. Tillich se ve svém díle snažil popsat a uchopit zneklidnění, které provázelo dobu, v níž žil. Je charakterizována střetem moderní doby představující netušené možnosti člověka s jeho smrtí a nesmyslností života. Oslovuje nejen teology, ale i stále větší okruh laiků. K jeho významným dílům, které vystihuje podstatu jeho přemýšlení, patří kniha *Odvaha být*, v níž se odvíjí debata o smyslu života.⁴⁶

V této části práce se budu věnovat především Tillichovu pojetí a pohledu na samotu, osamocenost, opuštěnost člověka, kterou popsal v knize *The Eternal Now* z roku 1963. Celý text vychází z překladu části této knihy, byl zpracován pro Teologické texty a doplňuje katechezi Jana Pavla II. z předchozí kapitoly. Budu pracovat s biblickými texty, které vycházejí z událostí popisující samotu a snaží se porozumět skutečnosti osamocenosti člověka od počátku jeho stvoření. Pokusím se popsat pojmy samoty a opuštěnosti a na jejich základě vysvětlit, jaké způsoby překonávání samoty, opuštěnosti Tillichova teorie nabízí.

---

⁴⁴ Srov. Jan Pavel II. *Teologie těla*, str. 79

⁴⁵ ANZENBACHER, Arno. *Úvod do filozofie*, str. 204

⁴⁶ Srov. Tillich, P., *Odvaha být*, str. 125

Ve své knize *Odvaha být* Tillich hovoří a rozpracovává pohled na tíhu lidského života, na člověka, který může propadat cynické beznaděži z vlastní existence a přesto hledá odvahu k bytí, k přijetí sebe samého navzdory vlastní nepřijatelnosti.

Podstata samoty člověka je ambivalentní. Poskytuje člověku svobodu rozhodování mezi dobrem i zlem. Člověk se může ptát a odpovídat a činit rozhodnutí. Samota člověka z tohoto pohledu je projevem jeho velikosti, je to něco, co je vlastní pouze člověku a tím se odlišuje od ostatních bytostí. Tato svoboda je ale současně také velkým břemenem, kdy člověk nese zodpovědnost za svá rozhodnutí v samotě.⁴⁷

Člověk byl vystaven zkoušce rozhodování mezi životem a smrtí a neuposlechnutí Božího nařízení způsobilo odloučení nebo odcizení od Boha, od sebe sama, od bližního. Reakcí na odloučení je podle Tillicha milost, která k nám přichází a vlamuje se do naší temnoty a ubezpečuje nás, že jsme přijati. Odpovědí na vinu a úzkost je odvaha důvěry.⁴⁸

Ambivalentnost lidské samoty vyjadřují její různé výrazy. Pojem opuštěnost spíše vyjadřuje bolest samoty. Naproti tomu osamění vyjadřuje pozitivnější stránku samoty. Je prostorem, kdy člověk může najít odpovědi na palčivé otázky vlastní existence. Ne vždy nacházíme rozdíl mezi oběma výrazy, ale jestliže se nám bude chápání významu prohlubovat, budeme i lépe chápat lidskou tíseň, úzkost.

Opuštěnost - bolest z opuštěnosti. Nejrozšířenější pocit opuštěnosti je ze ztráty našich blízkých, úmrtím, rozchodem. Také odchodem ze skupiny lidí, se kterými jsme spolupracovali a ztrácíme s nimi sociální kontakt. Lidé, kteří žijí uprostřed přátel, v rodinách - jsou tito lidé bez bolesti z opuštěnosti? Většina z nich pravděpodobně osamocenost prožívá také. Má to řadu příčin. Jednou z nich může být nesrozumitelnost nás samých pro druhé. Tajemství osoby je někdy nepochopitelné i pro jeho nositele.

Další zkušenost opuštěnosti může člověk zakoušet v situaci, kdy i přes velkou snahu milovat je mu láska odmítána. Je potřeba uvědomovat si, že některé skutečnosti jsou pro člověka darem, nemůže si je nárokovat ani vynucovat. Důležité je nezahořknout a nestát se nepřátelským vůči druhým lidem. Tillich hovoří o tom, že jestliže se nám nepodaří tento stav zpracovat, přispívá tato skutečnost k růstu neurotické opuštěnosti naší doby. Dalším významem je opuštěnost z viny, ze které často není úniku. Jsme to my sami, kdo jsme za naše činy zodpovědní. Samota je pak důsledkem

---

⁴⁷ Srov. Hanauerová, A. *Teologické texty*. Č. 1/2006. [online]. Dostupné na WWW: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/autori/autor/Hanauerova-Angelika.html>

⁴⁸ Srov. Tillich, P., *Odvaha být*, str. 132

našeho chování. Opuštěnost ve smrti je skutečnost, ve které každý člověk zůstává sám, i když je doprovázen.

Jaké má tedy člověk možnosti, aby se dokázal s bolestí z opuštěnosti vyrovnat? Podle Tillicha nad opuštěností může zvítězit jen ten, kdo dokáže snášet osamění. Co ale osamění znamená? Tillich uvádí tento biblický text: „*Když zástupy propustil, vystoupil na horu, aby se v samotě modlil. Když nastal večer, byl tam sám.*“ (Mt 14,23) Na tomto místě je možné ukázat a vyvodit z něj, že jestliže Ježíš prožívá samotu, tak stejně jakýkoliv člověk samotu zná a prožívá ji. A to z toho důvodu, protože je člověk. Žít znamená být v těle, které je odděleno od ostatních těl a toto oddělení znamená prožívat samotu. Člověk také ví, že je sám a ptá se, proč je sám a jak nad svou osamělostí může zvítězit. Osudem člověka je ale být sám a především být si této skutečnosti vědom. Právě v osamění člověk prožívá toto důležité uvědomění.

I další biblický text, s nímž Tillich pracuje, nám umožňuje více porozumět pojmu osamocení. Prorok Jeremiáš říká: „*Sedím sám, protože Tvá ruka byla na mně.*“ Text hovoří o uvržení člověka do samoty, po které netoužil, a přesto se jí musí podrobit. Na některé otázky je potřeba a je možné si v životě odpovědět pouze v situaci samoty. Tajemství života se nám odkrývá nejčastěji v momentech osamění. Také tvořivá činnost potřebuje prostor osamění, osamění je pro člověka tvořivou silou.⁴⁹

Ale v současné době je člověk častěji než kdy jindy tak opuštěný, že nesnese osamění. Snaží se být součástí davu. Celý společenský systém přispívá tomu, že neumožňuje člověku plně prožívat osamění.

Přitom, snad paradoxně, právě jen zažívání a plné prožívání osamění ho umožňuje současně překonávat. To Tillich dokladuje v dalším z biblických textů: „*I řekl Hospodin Bůh: Není dobré, aby člověk byl sám.*“ (Gn 2.18) Tento text popisuje zásadní skutečnost, kdy mezi Adamem a Evou nebylo rozdělení těla. Ale po neuposlechnutí Božího nařízení dochází k velké proměně v oblasti jejich poznání. Adam s Evou si uvědomují vlastní cizotu a poznávají, že je každý sám. Také v tomto vyprávění Bůh sám působí tak, aby si samotu uvědomili. Hovoří ke každému odděleně, když poslouchá výklad a výmluvu jejich činu a když je činí zodpovědnými za jejich vinu. Umožňuje jim, aby prožili také stud nad svou nahotou. Skutečnost stvoření ženy pro muže proto, aby nebyl sám, nenastala. Oba zůstávají sami, i další pokolení lidí jsou na tom stejně. Tillich je přesvědčen, že je možné překonat samotu ve chvílích duchovního společenství

---

⁴⁹ Srov. Hanauerová, A. Teologické texty (online). Č. 1/2006. Dostupnost: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/autori/autor/Hanauerova-Angelika.html>

a ve chvílích lásky, ale pouze částečně. Ve chvílích lásky dochází ke splynutí s druhým já, ale pak může následovat stud, který nám přikazuje zakrýt vlastní nahotu. Není možné proniknout jeden do druhého zcela.

Všichni jsme tedy vždy sami, nemůžeme dosáhnout nejvnitřnější podstatu druhého. Každý z nás je sám za sebe. Tillich ale nachází jinou cestu. V pohybu, který se nejdříve vyzdvihuje k Bohu a pak se navrácí k druhému „já“. Podle něj jediné přítomnost věčného může prorazit hradby, které tuto oddělenost způsobují. Tak se vytváří duchovní společenství s druhými lidmi. A čas osamění nás může přivést lidem blíže, než mnoho hodin komunikace. Jaká je tedy nejvlastnější přirozenost osamění? *„Přítomnost věčného na lidských cestách časného. Je to zkušenost, kdy je člověk sám ale ne osamělý v přítomnosti věčného. Je to společenství, které zahrnuje každého a vše, od čeho jsme odděleni. Dá se říci, že všechno bohatství je zpřítomněno v osamění. V osamění se setkáváme s věčným, abychom našli druhé a abychom uviděli sami sebe.“*⁵⁰

V této kapitole jsme vysvětlili, jak je pojem samoty, osamocení obsažen a vysvětlen v biblických textech, jak o něm uvažuje Jan Pavel II. a Paul Tillich. Zabývali jsme se situacemi, v nichž člověk samotu prožívá, pokoušeli jsme se z různých úhlů pohledu zamýšlet nad tím, jak se dá toto osamocení překonávat.

Společným znakem všech teorií byl vztah člověka k Bohu a Boha k člověku. Vztah, který člověk prožívá i v největší samotě a který poskytuje člověku základní naději, že je Bůh stále přítomen.

1.4 Samota z pohledu psychologie

Téma samoty se dostává poměrně často do centra zájmu psychologů i psychoterapeutů. Samota bývá průvodním jevem mnoha potíží, s nimiž se lidé na psychoterapeuty obrací. Někdy bývá přímo hlavním zdrojem úzkostí a stresu, které je potřeba za pomoci psychoterapeutických postupů vyřešit.

Jako samostatné téma samotu a osamocení člověka zpracovává především existenciální psychologie, vycházející z myšlenkové platformy F. Nietzscheho, S. Kierkegaarda a dalších. Objevuje se i v dílech významných moderních teoretiků

---

⁵⁰ Hanauerová, A. Teologické texty (online). Č. 1/2006. Dostupnost: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/autori/autor/Hanauerova-Angelika.html>

psychologie jako jsou např. K. Horneová, E. Fromm, H. S. Sullivan, A. Maslow, C. Rogers, V. E. Frankl a další.

Ústředním tématem existencionalistů je samotná existence člověka. Tou je podle nich subjektivita, svoboda, ve které utváříme sami sebe a která je každému člověku vlastní. Uvědomujeme si ji v pochopení vlastního bytí, jako bytí směřující ke smrti. Existencionalisté odkrývají problematiku smyslu lidského života.⁵¹

Hlavním zdrojem této kapitoly bude kniha Irvina D. Yaloma *Existenciální psychoterapie*. V ní se autor uceleně věnuje samotě a osamocení člověka z pohledu psychologie a psychoterapie. Dále pak budu pracovat s dílem E. Fromma a V. E. Frankla, kteří se přímo pojmem samoty nevěnují, ale pracují s tématem úzkosti člověka, hledají odpovědi týkající se dobře a smysluplně prožitého života. Zde budu hledat souvislosti s tématem a pokusím se obohatit pohled existenciální psychologie a psychoterapie na samotu člověka o další vlivy a podněty, které oba autoři přinášejí.

1.4.1 Osamělost a typy osamělosti

Nejprve bude nutné, podobně jako v kapitole č. 1, vymezit definici osamělosti, jak ji chápe Yalom ve svém konceptu existenciální psychoterapie. Vychází přitom z Heideggerovy myšlenky o tzv. *odtajení*. „*Odtajení je proces, který Heidegger označuje jako proces nejhlubšího zkoumání a který nás vede k poznání skutečnosti, že jsme koneční, že musíme zemřít, že jsme svobodní a že své svobodě nemůžeme uniknout. Rovněž se dozvídáme, že člověk je neúprosně sám.*“⁵²

Yalom si uvědomuje, že pojem svobody a smrti nejsou ryze „psychologické“ termíny, ale spíše filozofické. Nicméně je uvádí z důvodů jejich specifické potřeby pro psychoterapii.⁵³ Pojem samoty se objevuje daleko častěji, o samotě, osamělosti v současné době lidé mluví v nejrůznějších situacích a souvislostech. Jedná se o pojmy, které mohou být na první pohled vnímány jako synonyma, nicméně při hlubším zamyšlení každý z těchto pojmů v sobě skrývá jiný obsah. V následujícím textu se pokusím těmito dvěma pojmy porozumět.

Psychologie pracuje se třemi různými typy osamělosti – interpersonální, intrapersonální a existenciální. Interpersonální osamělost člověk prožívá jako samotu,

---

⁵¹ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do filozofie*, str. 50

⁵² YALOM, I. D. *Existenciální psychoterapie*, str. 360

⁵³ Tamtéž, str. 360

jako izolaci od ostatních lidí. To, že prožíváme tento typ samoty, závisí na mnoha faktorech. Například na lokalitě, která nás může izolovat, na sociálních dovednostech i na tom, jestli nejsme osobností, která trpí psychopatickou poruchou a těžko navazuje a udržuje sociální vztahy. Nemalý vliv na izolaci člověka má úpadek spolkového života i celkový úpadek institucí, které podporují mezilidské vztahy – rozpad velkých rodin, církevních společenství, sousedských vztahů apod.⁵⁴ Pohledu na interpersonální osamělost, její příčiny a důsledky se budeme dále více věnovat v následující kapitole, kde se budeme více zabývat sociologickými příčinami jejího vzniku.

Intrapersonální osamělost je popsána jako proces, kdy člověk od sebe odděluje části sebe samého. Znamená to, že člověk potlačuje své vlastní pocity, touhy, přání a přijímá za vlastní příkazy a zákazy a nedůvěřuje svému úsudku, nevnímá svůj vlastní potenciál. Pomáhat člověku s tímto typem osamělosti je snahou mnoha terapeutických směrů, jako např. gestalt terapie, která zdůrazňuje právě důležitost celku.⁵⁵ Interpersonální samota je tedy vnímána spíše jako izolace od lidí, zatímco zbývající dva typy osamělosti se týkají vnitřních procesů v člověku.

Cílem této kapitoly je zaměřit se na existenciální osamělost. Vzhledem k propustnosti hranic jednotlivých typů osamělosti se však nevyhnu prolínání a objevování souvislostí mezi nimi. V následující kapitole se ji pokusím charakterizovat.

1.4.2 Existenciální osamělost z pohledu I. D. Yaloma

Jak jsem již zmínila, lidé jsou často izolováni od druhých lidí i od částí sebe samých. Přestože žijí v kvalitních mezilidských vztazích a nemají problém s integrací a sebepoznáním, prožívají i tak osamělost. Tato osamělost se váže k samotnému bytí a označuje nepřekonatelnou propast mezi člověkem a někým druhým, propast mezi člověkem a světem. Existenciální osamělost je popisována jako údolí, do kterého vedou různé cesty. Jednou z nich je uvědomění si skutečnosti smrti a vlastní svoboda člověka. Právě přemýšlení nad smrtí vede člověka k poznání, že je smrtelný, že nikdo nemůže zemřít místo něj nebo s ním. I když se v historii stane, jak dosvědčuje otec Maximilian Kolbe,⁵⁶ že je možné za někoho zemřít, přesto si smrt člověka vždy najde. A i když

---

⁵⁴ Srov. YALOM, I. D. *Existenciální psychoterapie*, str. 360

⁵⁵ Srov. tamtéž, str. 361

⁵⁶ Světec Maximilián Kolbe (1894-1941) byl katolický kněz a řeholník, zakladatel dvou klášterů a tiskáren v Polsku a Japonsku, misionář a nakonec i mučedník. V roce 1941 byl uvězněn v koncentračním táboře v Osvětimi. Když jiný vězeň uprchl a nacisté se pro výstrahu všem chystali

v historii umírali lidé ve stejné chvíli jako jejich pán, například v egyptské kultuře, umírali každý sám. Umírání je tím nejosamělejším lidským prožitkem.⁵⁷

Erich Fromm se domníval, že osamělost je prvotním zdrojem úzkosti. Emoce osamělosti, úzkosti a bezmoci jsou reakcí na to, že jsme jako lidé bez vlastního souhlasu v bytí, které jsme si sami nezvolili. Heidegger pro označení tohoto stavu užívá termín „*uvrženost*“.⁵⁸

Tyto pocity prázdnoty, ztracenosti, nemohoucnosti nejsou kdesi venku. Jsou uvnitř nás. Existenciální prázdnotu v její plnosti prožíváme ve chvílích nicoty. Tváří v tvář nicotě nám nepomůže ani bytost, ani věc. Kierkegaard i Heidegger používali často tuto hříčku: „*Čeho se člověk bojí?*“ „*Ničeho!*“ Je to stav, který člověka přivádí do stavu osamělosti.⁵⁹

Další skutečností, která v nás vyvolává úzkost, jsou války, holocaust, genocidy, davové násilí apod. Je to zlo, které nám říká, že všechno může být jinak, než jak si myslíme a než jakou jsme měli zkušenost. Že všechno, co považujeme za pevně dané, dobré, mající velkou hodnotu, může během krátké doby zmizet. Uvědomujeme si, že nemáme pevnou půdu pod nohama, že jsme na světě jen jako poutníci.⁶⁰

Mohu se zde také ptát, jaký je klíčový existenciální úkol člověka. Existovat znamená existovat vně, nebo také být vně. A být vně je proces růstu. Lze říci, že je to proces oddělování se a stávání se oddělenou bytostí. Psychologie používá další termíny – stávat se samostatnou bytostí, také soběstačnou bytostí, stát na vlastních nohou – hovoří se o individuaci⁶¹ - stávat se sám sebou. Tento proces začíná početím. Nový člověk je před porodem zcela závislý na matce. Narozením je člověk citově i fyzicky závislý na svých blízkých a postupem času si vytváří hranice, které naznačují, kde končí jeho osobnost a kde začíná osobnost druhých. Postupně se člověk odděluje a jeho

---

k popravě nevinných, Kolbe obětoval svůj život namísto spoluvězně Františka Gajowniczka, jenž měl doma početnou rodinu. Zemřel po několika dnech v táborové hladomorně, kde se do posledního dechu ještě modlil a povzbuzoval ostatní odsouzené na smrt. Viz. STONEOVÁ, MURRAYOVÁ. *Maxmilián Kolbe, Světec z Osvětimi*, úvod.

⁵⁷ Srov. YALOM, I. D. *Existenciální psychoterapie*, str. 363

⁵⁸ Tamtéž, str. 365

⁵⁹ Tamtéž, str. 367

⁶⁰ Tamtéž, str. 368

⁶¹ Srov. RYCROFT, CH. *Kritický slovník psychoanalýzy*, str. 59. Individuace je proces, při němž se jedinec stává jedincem - individualitou, nebo proces, při němž si jedinec - individualita uvědomuje, že je jedincem - individualitou. Zdá se, že v Jungově smyslu tento pojem znamená nejen uvědomování si, že jedinec je oddělený a odlišný od ostatních, ale také to, že je celistvou, nedělitelnou osobou. Podle Junga je individuace jedním z úkolů středního věku.

úkolem je tento proces dovršit. Oddělení je základní podmínkou pro růst člověka. Ale cenou za růst a toto oddělení je osamělost.⁶²

„*Stát se člověkem zahrnuje naprosté, fundamentální, věčné a nepřekonatelné osamění.*“⁶³ Mohu tedy říci, že klíčovým existenciálním úkolem je odloučení. Člověk opouští stav interpersonálního splynutí a setkává se s existenciální osamělostí. A pro další vývoj člověka je klíčové, aby k tomuto oddělení nedošlo příliš brzy nebo nerozhodně, neboť pak se člověk stává nepřipraveným osamocenosti čelit.

Je přirozené, že člověk má z osamocenosti obavu, strach. Tento strach pak může negativně ovlivňovat mezilidské vztahy. Buď může mít člověk tendenci vymanit se z osamělosti tím, že se stává součástí druhého nebo člověk může mít druhého člověka jen jako obranu proti osamělosti. Oba způsoby svědčí o nedovršeném procesu oddělení.

Zdravý růst osobnosti a vztahů s druhými tedy předpokládá, že se člověk musí oddělit od druhého člověka proto, aby se setkal s osamělostí a prožil ji. Právě toto setkání se samotou umožňuje navázat hluboký vztah s druhým člověkem.⁶⁴

1.4.3 Vztah a osamělost

Pocit osamělosti je pro člověka velmi nepříjemným prožitkem, nechce ho snášet dlouho, a tak se jej snaží prostřednictvím obranných mechanismů potlačit. Osamělost patří k člověku, je jeho součástí a je aktivní. Proto jsou obranné mechanismy stále v pohotovosti. Výhodiskem, jak překonat strach z existenciální osamocenosti - jak jsme již uvedla - jsou mezilidské vztahy. V této podkapitole uvedu z důvodu srovnání některé formy patologických vztahů a popíšu, co vztah v tom nejlepším slova smyslu může být.

Nástrojem pro vytváření vztahu je komunikace. V ideálním možném vztahu probíhá komunikace tak, že člověk nezapojuje své vlastní představy. Tedy nebuduje vztahy na základě myšlenky něco za něco. Z tohoto pohledu existují dva typy vztahů, popisované jako Já – Ty a Já – To. Ve vztahu Já – To se druhý stává nástrojem. Když člověk komunikuje s To, s osobou, kterou přeměnil na nástroj, nechává si něco pro sebe. Pokud člověk s druhým nekomunikuje celou svou bytostí, jestliže komunikuje tak, aby udělat dojem, měl ze vztahu užitek, tak přeměňuje vztah Já – na To. Aby člověk vytvářel vztah Já – Ty, musí opravdově naslouchat, opustit stereotypy a očekávání. Jde

---

⁶² Srov. YALOM, I. D. *Existenciální psychoterapie*, str. 368

⁶³ Tamtéž, str. 368

⁶⁴ Tamtéž, str. 369

o navázání dialogu a obrácení se k druhému celou bytostí. Můžeme říci, že člověk potřebuje Ty, aby se stal (ve významu bytí). První typ vztahu můžeme označit pojmem vzájemnost.⁶⁵

Jak je možné mít vztah s druhým člověkem a nemyslet na vlastní potřeby? Je to vůbec možné? Podle Yaloma musí člověk splnit těchto 8 předpokladů:

1. Člověk se vztahuje s druhým člověkem bez postranních zájmů. Člověk nehledá obdiv, chválu, moc, peníze, sexuální uvolnění. Nemyslí na třetí osobu, která by mohla mít nějaký užitek z tohoto vztahu.
2. Mít nesobecký vztah znamená prožívat svobodně ostatní části druhého člověka, nejen tu, která by mohla sloužit nějakému pragmatickému účelu.
3. Naslouchání, které vede k poznání, pomoc druhému v růstu a zájem o jeho bytí.
4. Vztah je provázen aktivitou – člověk lásku druhému dává, nejen ji přijímá.
5. Zájem o způsob bytí ve světě, ne nějaké exkluzivní, prchavé spojení s druhým.
6. Zájem o druhého vyplývá ne z vlastní chudoby, ale z bohatství, které lze druhému předat. Zájem není z důvodu toho, aby unikl samotě.
7. Zájem je oboustranný. Do jaké míry dává, tak také dostává.
8. Zralý zájem dochází odměny. Člověk je obohacován a odměňován.⁶⁶

1.4.4 Osamělost a interpersonální psychopatologie

V minulé kapitole jsem zmínila dva základní druhy vztahů a věnovala se podrobněji vztahu Já – Ty. V této kapitole se budu věnovat typu vztahu Já – To. Podle zkušeností, které vidíme kolem sebe při vytváření vztahů je patrné, že umět tvořit s druhými lidmi vztahy vzájemnosti, tedy vztahy typu Já – Ty, není vůbec jednoduché a samozřejmé. Skutečnost, že nedokážeme vytvářet kvalitní vztahy, nás dále vrhá do pocitu osamělosti a úzkosti.

Abychom nehledali bezpečí různými nepřímými cestami, abychom dokázali čelit existenciální osamělosti, musíme unést a zvládnout vlastní úzkost. Často se ale stává, že selžeme v procesu rozvoje vlastní identity, pocitu vlastní ceny a nezvládneme vlastní úzkost nést. Jak už bylo dříve zmíněno, toto nezvládnutí souvisí se vztahy z dětství, s fungováním nejbližšího okolí člověka. Bezpečí pak pro sebe hledáme především ve vztazích, které se nevyvíjí ve vztahu *vzájemnosti*, ale vztahy budujeme jako funkční, respektive účelové. Přirozená touha člověka je nebýt sám, chce od druhých něco, co

⁶⁵ Srov. YALOM, I. D. *Existenciální psychoterapie*, str. 374

⁶⁶ Tamtéž, str. 380

nemůže získat a ať se sebevíc snaží, vztahy se většinou pokazí. Abychom sami sebe ochránili, vytváříme si obranné mechanismy. Ty jsou však podle Yaloma nevědomé. Člověk si jen uvědomuje, že sám být nemůže, a tato skutečnost vede často k tomu, že si člověk ulevuje od úzkosti z osamělosti vnořením se do jiného člověka, věci nebo činnosti.⁶⁷

Člověk, který hledá vztah, lásku a utíká od nejasně uvědomovaného pocitu osamělosti a prázdnoty, může najít potvrzení vlastního bytí tím, že je druhým člověkem oceňován. Má pocit, že *je, existuje*, pokud ho oceňuje někdo druhý. Ale toto řešení nevede k uspokojení z toho důvodu, že vztah tohoto druhu se často hroutí. Druhý člověk se po nějaké době unaví stálým ubezpečováním existence druhého člověka. Také si uvědomuje, že není milován, že je potřebná jen ta jeho část, která slouží k potvrzování důležitosti toho prvního. Člověk nemůže očekávat od druhého člověka opětovné potvrzování, to musí dokázat sobě sám. Co je podstatné - člověk špatně rozumí situaci, ve které se nachází. Má za to, že problém existuje z důvodu toho, že není milován. Ale pravdou je, že on nedokáže milovat. Můžeme říci, že milovat druhého je obtížnější než být milován a vyžaduje to poznání a přijetí vlastní existenciální situace. Člověk, který potřebuje být potvrzený od druhých, nezvládne být sám, vyhýbá se samotě. Skutečná samota se projevuje jako existenciální osamělost a tento typ člověka se jí vyhýbá za každou cenu. Osamělý prostor je naplňován lidmi, prací, prostor osamění musí pro něj neexistovat. Je možné utíkat do vzpomínek, do minulosti nebo naopak snít o budoucnosti. Na rozdíl od východních kultur, kdy je člověk veden k meditaci a k umění být sám se sebou, západní člověk spíše čas zabíjí, než prožívá. Děláme několik věcí naráz. Každý z nás to zná a je to po nás i vyžadováno. Technika nám čas šetří, ale otázkou je, jak ušetřený čas využíváme a zda jej nezabíjíme.⁶⁸

Další možností, jak se člověk snaží s osamělostí vyrovnat, je, že vytvoří funkční vztah s druhým člověkem a používají se vzájemně jako nástroj. Tyto vztahy mohou fungovat, ale nejsou to vztahy zaměřené na růst toho druhého. Většinou dojde k tomu, že si jeden z nich začne uvědomovat, že je ve vztahu využíván a vztah opouští.⁶⁹

Další možný termín, který je používán k vysvětlení chování člověka, který touží překonat vlastní osamocenost, je *splynutí*. Ke splynutí dochází tak, že člověk popírá vlastní Já a chce se stát součástí jiného člověka nebo skupiny, která ho přesahuje. Tyto

---

⁶⁷ Srov. YALOM, I. D. *Existenciální psychoterapie*, str. 381

⁶⁸ Tamtéž, str. 383

⁶⁹ Tamtéž, str. 384

lidi psychologie označuje jako závislé. Jsou to lidé, kteří žijí pro toho druhého, který je dominantní. Potlačují svá vlastní přání a potřeby a přizpůsobují se druhým. Snaží se zjistit, jaké jsou jejich potřeby a ty přijímají za své. Je pro ně typické, že se snaží nikoho neurazit a dávají přednost pocitu bezpečí před vlastní individualitou. Forma splnutí zahání osamění tím, že odstraňuje vědomí sebe samého. Pocit vlastního Já není. Člověk může být závislý na druhém člověku nebo na skupině, projektu, cílech apod. Je známé, že splnutí s větší skupinou má v sobě také něco velmi přitažlivého. Být jako ostatní, přizpůsobovat se v oblékání, hovoru, zvycích. To, co je na tom přitažlivé, je právě ochrana člověka před osamělostí. Je patrné, že se ztrácí Já, ale ztrácí se také pocit samoty. Proti této konformitě pak stojí svoboda a vědomí vlastního Já. Tato skutečnost pak vysvětluje existenci sekt, kdy je člověk ochoten vzdát se všeho – obydlí, rodiny, přátel a v extrémních situacích i života. Vzájemná závislost existuje také tak, že jeden člověk hledá bezpečí v tom, že se nechá pohltit druhým a druhý v tom, že někoho pohltí. V obou případech dochází k potlačení existenciální osamělosti.⁷⁰

Také promiskuitní sexuální chování může souviset s pocitem osamělosti. Sex může chvilkově zahánět pocit osamocení. Chvilkově z toho důvodu, že se nejedná o vztah s druhým člověkem, ale o karikaturu vztahu. I v tomto případě používá člověk druhého člověka jako nástroj. Vytvářet vztah – vztahovat se tímto způsobem znamená, že čím častěji a rychleji vztah naváže, tím rychleji dosáhne sexu a na chvíli zažene pocit osamělosti, místo aby sex sloužil k upevnování a prohlubování vzájemného vztahu.⁷¹

Je možné vše, co zde bylo řečeno, jednoduše shrnout? Je potřeba si stále uvědomovat, že autentický vztah k druhému člověku je třeba pěstovat, dát stranou všechny postranní úmysly, taktiky, motivy a tvořit vztah, který respektuje toho druhého. Ne vždy se nám to daří, ne vždy se nám vztahy podaří zachránit, ale žít kvalitní vztahy a toužit po nich patří k naší přirozenosti, s vědomím toho, že je to úkol nesnadný.

1.4.5 Existenciální osamělost a existenciální psychoterapie

Dosud jsem popsala, jak Yalom v konceptu existenciální psychoterapie chápe a definuje existenciální osamělost. Zabývali jsme se také tím, jakou roli hraje osamělost v procesu osobnostního růstu člověka a v navazování mezilidských vztahů. Nyní se zaměříme na to, jak existenciální psychoterapie pomáhá v procesu překonávání pocitů spojených

---

⁷⁰ Srov. YALOM, I. D. *Existenciální psychoterapie*, str. 388

⁷¹ Tamtéž, str. 390

s existenciální osamělostí. Zde je na místě zdůraznit, že vzhledem k zaměření naší práce se budeme zabývat metodami existenciální psychoterapie. Toto omezení je nutné i proto, že nejrůznější psychoterapeutické směry se mnohdy velmi výrazně odlišují v přístupech k tématu osamělosti nejen základní filozofií, ale i ve volených postupech, metodách, v důrazech na odlišné prvky v terapii, v terapeutickém vztahu atd.

Existenciální osamělost vytváří a poskytuje určitý referenční rámec pro existenciální psychoterapii, který objasňuje a vysvětluje mnohé složité jevy. Toto vysvětlení se pak pokouší psychoterapeut předat dál svým klientům. Pro klienta je v průběhu léčby také důležité a nutné, aby byl s osamělostí konfrontován. Velmi významným faktorem pro léčbu je vytváření vztahu s terapeutem. Důležité jsou i další nové vztahy, které vznikají např. v rámci terapeutické skupiny.⁷²

Terapeut se setkává s klientem v situaci, kdy ho obtížnost situace donutí nechat si pomoci, protože sám vlastními silami situaci nedokáže řešit. Jestliže hovořím o existenciální osamělosti, musím se zabývat především způsobem vytváření vztahů, hledat v této oblasti porozumění pro vniklé problémy a také východiska pro jejich řešení. Jak již bylo řečeno, samotu lze překonávat vytvářením kvalitních, interpersonálních vztahů.

Člověk, který se děsí osamělosti, je zaplaven úzkostí z osamělosti, volá o pomoc prostřednictvím vztahu. Vztah, který v této situaci vytváří, ale není ten, který vede k růstu. Úkolem terapeuta je zjistit, jaké vztahy klient vytváří, jak fungují a udělat si obrázek o jeho problému. Psychoterapeut s klientem hovoří, klade mu cílené otázky a snaží se poznat člověka v tom nejplnějším smyslu. Existuje také nabídka skupinové terapie, kde se mohou více projevit vzorce narušených vztahů. Terapeuti mohou pomoci klientům pochopit konkrétní formy narušených vztahů a pomoci jim poznat podstatu jejich interpersonálního chování vůči druhým lidem a také brát na sebe odpovědnost za vlastní osamělost. Terapeutická skupina může pomoci členům zkoušet nové formy chování v bezpečném prostoru s dohledem terapeuta, aby mohly být přenášeny do opravdového světa.⁷³

Další důležitý krok při léčbě je potřeba prozkoumat osamělost, poznat a popsat pocity samoty. Klient by měl poznat, že i když mezilidské vztahy mohou existenciální osamělost zmírnit, nemohou ji odstranit. Během terapií se člověk dozví, co nemůže získat od druhých, ale také se dozví, jak velkou důležitost má v životě člověka

---

⁷² Srov. YALOM, I. D. *Existenciální psychoterapie*, str. 401

⁷³ Tamtéž, str. 402

intimita. Osamělost je částí nás samých, nelze ji zcela překonat, ale je možné ji přijmout jako svou vlastní součást. Až tuto skutečnost přijme, je připraven hledat další zdroje a více se na vlastní osamělost adaptovat. Yalom ve své knize uvádí několik myšlenek od různých autorů, které vyjadřují důležitost porozumění pocitu samoty a jejího přijetí. Například „*Být člověkem znamená být sám. Nadále se stávat člověkem znamená hledat nové způsoby, jak spočinout v naší osamělosti.*“ (Robert Hobson)

Z dlouholetých zkušeností psychoterapeutů také vyplývá, že děti, které vyrůstaly v kvalitních rodinách, tedy v rodinách, kde byly milovány a zažily dobré vztahy, snášejí daleko lépe osamění a dokážou se dobře oddělit. Naproti tomu děti, které žily ve složitých rodinných vztazích, a čekalo by se, že se velmi těší na chvíli, kdy budou rodinu moci opustit, se oddělují velice složitě nebo se neoddělí. Jsou nepřipraveny pro život a chtějí být ochráněny před úzkostí a osamělostí.⁷⁴

Neméně důležitou součástí při psychoterapii je vztah klienta s terapeutem. Výzkumem bylo prokázáno, že pozitivní vztah má pozitivní souvislost s výsledkem terapie. Terapeut bývá často člověk, kterého si klient váží, se kterým vytváří vztah, který sahá nad rámec klientových vztahů s ostatními lidmi. Také terapeut je často člověk, který jediný opravdu klienta zná a mohou mu být odkryty i velmi temné stránky klientovy osobnosti. Hlavní pomocí terapeuta je vytvoření cyklického procesu od osamělosti ke vztahu. Cyklický je označován z toho důvodu, že klient nejdříve z úzkosti z osamělosti navazuje hlubší vztah s terapeutem. Když je tento vztah považován za dostatečně posílený, je klient veden zpět ke konfrontaci s existenciální osamělostí. Úkolem terapeuta v této fázi je pomoci klientovi postavit se osamělosti a přijmout odpovědnost za vlastní život. Je potřebné, aby člověk sám měnil svůj život, nikdo jiný jej nahradit nemůže. Aby podpora terapeuta byla účinná, terapeut musí mít opravdový zájem

o člověka. Znamená to, že se terapeut musí zajímat o růst klienta, ne o vlastní potřeby. Péče by měla být ničím nepodmiňována a nezávislá. Terapeut by měl také umět vstoupit do života klienta a prožívat jej tak, jak jej prožívá on. Jak jsme již uvedli, nejdůležitější pro léčbu a pomoc je vytvoření vztahu.⁷⁵

Jak tento vztah ještě lépe charakterizovat? Mohlo by nám pomoci slovo *caritas* – láska, která je zaměřena na blaho druhého. Je to vztah k člověku proto, že je člověk. Je přijímán takový, jaký je. A ještě něco nebylo řečeno – je důležité vědět, kdy a jak je

---

⁷⁴ Srov. YALOM, I. D. *Existenciální psychoterapie*, str. 406

⁷⁵ Tamtéž, str. 416

možné některé skutečnosti klientovi sdělovat nebo také nesdělovat, aby terapeut klientovi neublížil. Dovedností terapeuta je vhodné načasování sdělovaných informací a poznatků a schopnost odhadnout tempo, které klientovi vyhovuje.⁷⁶

Pohledem na možnosti podpory člověka v situaci prožívané izolace nebo osamělosti v rámci existenciální psychoterapie jsem ukončila tuto kapitolu. V další kapitole se pokusím rozšířit pohled na naše téma úvahami a koncepcí dalšího významného psychologa, Ericha Fromma, který svým dílem přispěl k pochopení psychologických procesů člověka v kontextu moderní doby.

1.4.6 Erich Fromm a význam hodnot v životě člověka

Erich Pinchas Fromm je řazen mezi významné představitele humanistické psychoanalýzy. Jeho primárním zájmem je izolovaný jedinec usilující o překonání potíží, které přináší moderní doba. Frommova teorie je ucelenou naukou o hodnotách a etických dimenzích člověka, kterou vyčerpávajícím způsobem rozpracoval ve studii *Člověk a psychoanalýza*. V této kapitole zmíním i některé myšlenky z jeho dalších významných knih - *Mít, nebo být?* a *Strach ze svobody*. Inspirací pro mě bude také kniha autora P. Cakirpaloglu *Psychologie hodnot*.⁷⁷

V úvodu se podívám na to, jak a proč Fromm zdůrazňoval důležitost hodnot v životě člověka. Tyto poznatky mi pak pomohou porozumět Frommovu pohledu na člověka a pomohou mi hledat příčiny osamělosti a možnosti psychoterapeutické pomoci.

Frommův přístup k člověku je budován na axiologickém postoji. Člověk je podle něj nejvyšší hodnotou a hodnoty existují uvnitř člověka. Lidská přirozenost je hlavním zdrojem etického chování, člověk vlastní potenciál pro růst a pro dobro a na lidskou osobnost je potřeba nahlížet v její celistvosti. Je velmi důležité, aby člověk našel odpověď na smysl vlastní existence a našel normy, podle kterých může svůj život utvářet. Naproti tomu nezodpovědnost, neřest, destrukce mohou tvořit bludný kruh, který komplikuje mezilidské vztahy a blokuje jeho růst a může narušovat jeho duševní stav.⁷⁸

---

⁷⁶ Srov. YALOM, I. D. *Existenciální psychoterapie*, str. 421

⁷⁷ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*, str. 164

⁷⁸ Tamtéž, str. 164-165

Fromm vyjmenovává pět základních hodnot, které je třeba v životě realizovat proto, aby člověk naplnil svoje lidství. Tyto základní hodnoty jsou: vztahovost, transcendentnost, jednota jedince se světem, identita a orientace ve světě. Nejzákladnější lidskou potřebou je vztahovost. Vztahovost reprezentuje důležitý existenciální rozpor, jenž byl spuštěn během procesu, kdy se jedinec odpoutával od živočišného světa. Status lidské bytosti byl vytvořen za cenu odpoutání jedince od primárního svazku s přírodou. Preferenčním zájmem člověka se stává obnovení jeho vztahu s okolním světem a tento vztah se nejčastěji realizuje hodnotou lásky. Další lidskou potřebou je transcendentnost, tedy potřeba člověka vztahovat se *k někomu nebo něčemu*, co přesahuje nás samé. Třetí hodnotou je jednota jedince se světem a uvědomění si nutnosti spolužití s ostatními lidmi. Mezi další významné hodnoty patří identita. Jestliže se člověk ponoří do společenské anonymity, je zbaven zodpovědnosti za vlastní růst, to následně ovlivňuje jeho charakter, který pak spíše odpovídá heteronomní morálce. Tato morálka na rozdíl od autonomní morálky je popisována jako morálka, která spočívá na morálním nátlaku někoho jiného. Co je správné, posuzuje někdo druhý, ne člověk sám.⁷⁹ Poslední z pěti základních potřeb je orientace ve světě. K tomu je důležitý rozum, zkušenost a kulturní dědictví.⁸⁰

Při naplňování výše uvedených hodnot člověk život formuje směrem, který mu umožňuje stávat se zralou osobností, a můžeme předpokládat, že nástrahy v životě zvládne. Problém ale nastává v situaci, kdy na těchto hodnotách život postavený není. Tato skutečnost pak může vést k pocitům osamělosti, izolovanosti. Zamysleme se proto nad tímto významným tématem, který Fromm ve svém díle rozpracovává, a to je fenomén odcizení (alienace). Jeho pohled kombinuje zkušenosti a poznatky z oblasti historické, vývojové a sociální. Fenomén odcizení popisuje autor jako způsob prožívání, kdy člověk prožívá sebe jako cizího, odcizeného jak sobě a vlastním skutkům, tak i druhým lidem.⁸¹ „*Takový jedinec zůstal bez kontaktu se sebou a s jakoukoliv jinou osobou. Odcizená osoba považuje sebe jako věc bez vztahu se sebou a světem, který ji obklopuje.*“⁸²

Toto odcizení člověka dává Fromm ve své koncepci do souvislosti s jeho svobodou. Je potřeba ještě říci, že odcizenost člověka má podle této koncepce své kořeny v procesu vysvobozování člověka od přírody a společnosti. Člověk ve své

---

⁷⁹ Srov. HEIDBRINK, H. *Psychologie morálního vývoje*, str. 61

⁸⁰ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*, str. 163 - 173

⁸¹ Tamtéž, str. 174

⁸² Tamtéž, str. 174

svobodě přerušuje vazby se světem. Vzdává nebezpečí transformace jeho nové existence v některou z negativních forem svobody. Tuto novou formu negativní svobody podle Fromma prezentuje monopolní kapitalismus, v jehož jádru přetrvává a převládá pocit strachu, bezmocnosti, nejistoty a osamělosti člověka. Je to skutečnost, kterou si člověk nemusí uvědomovat a snaží se ji nějakým způsobem přehlušit a zamaskovat, např. každodenními rutinními činnostmi. Člověk si vytváří iluze o tom, co je normální život a normálnost vnímá v uskutečňování různých sociálně favorizovaných aktivit. Mezi tyto aktivity řadí např. zábavu, uzavírání krátkodobých vztahů, cestování a další aktivity, které uspokojují narůstající potřebu stimulace a rozptýlení. Fromm hovoří o tom, že „*hvízdáním v temnotě nelze přinést světlo.*“ A osamělost i strach stále působí jako nesnesitelná zátěž života.⁸³

Jak vyplývá z uvedeného, jestliže se jedinec odklání od základních hodnotových potřeb, je to vykročení k vlastnímu odcizení a je postižena samotná potřeba a obsah existence. Hodnoty jsou nahrazovány tzv. kvazihodnotami, jako např. situace, kdy vztahovost je nahrazena narcismem nebo kreativitu vytlačuje destrukce. To vede k osamělosti, nespokojenosti, fenoménu nákupní horečky nebo neurotické úzkosti. Příčinu vidí v současné společnosti, která je atomizovaná a kde je člověk zaměřen převážně na vlastní cíle. Podle něj v současném světě platí především zákon trhu. Tato skutečnost způsobuje devastaci sociálních vztahů a izolovanost.⁸⁴

Problematiku lidských vztahů v kontextu trhu a současné společnosti hlouběji rozpracovává Frommova kniha *Mít, nebo být?*. Zabývá se především porozuměním rozdílu mezi „*mít a být*“, analyzuje rozdíly základních dvou modů existence, modů *být a mít* a snaží se uvést podmínky pro proměnu člověka a nabídnout vlastnosti, které mohou formovat nového člověka. Jeho poznatky vychází ze současné společnosti, kterou vnímá jako konzumní. Konzumní společnost a zákon trhu se projevují ve dvou způsobech existence. Význam slova konzumní charakterizuje Fromm v knize *Mít, nebo být* jako jednu z forem vlastnění, možná i nejdůležitější formu pro současnou společnost blahobytu. Konzumování má dvojznačné vlastnosti. Jednak utišuje úzkost, protože to, co člověk má, mu nemůže být odejmuto, a navíc žádá, aby člověk konzumoval stále více. Touha nově vlastnit další objekty je velmi silná a potvrzuje člověku rovnici: „*Jsem = co mám a co konzumuji.*“⁸⁵

---

⁸³ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*, str. 174,

⁸⁴ Tamtéž, str. 175

⁸⁵ Srov. FROMM, E. *Mít, nebo být?* str. 43

Podle Fromma iluze, která byla nabídnuta člověku ve formě příslibu hmotného nadbytku, neomezeného pokroku a maximálního štěstí nebyla naplněna a navíc způsobila velké škody, které se projevily především v mezilidských vztazích a ve vykročení k vlastnímu odcizení. S nabytím svobody se stáváme pány vlastního života. Fromm ale upozorňuje, že neomezené uspokojování všech tužeb nevede k blahu, nevede ke štěstí ani k maximální slasti. Člověk se stal kolečkem ve stroji byrokracie a je manipulován zájmy jiných skupin. Co způsobilo selhání tohoto příslibu? Byly to nejen rozpory ekonomického rázu, ale především skutečnost, že představa nového bytí byla založena na dvou cílech – dosažení maximálního štěstí, tedy uspokojování jakékoli žádosti nebo subjektivní potřeby, kterou člověk pocítí, a na egoismu, chtivosti, sobectví. Skutečnost, že je člověk egoista, se projevuje v jeho chování i charakteru. Život je vytvářen podle představy vlastnění, tedy premisy *mít*. Jsem tím více, čím více vlastním. Ale lidská přání nikdy nekončí. Tato situace může vést člověka také k tomu, že závidí těm, kteří mají víc a má strach z těch, kteří mají méně. Zmenšuje se prostor pro sdílení a pro komunikaci jako základní předpoklad vytváření mezilidských vztahů. A navíc musí člověk všechny tyto své emoce potlačovat, aby se mohl prezentovat sobě i svému okolí jako usměvavý, poctivý člověk.⁸⁶ Dá se říci, že potřebu vlastnit mají i lidé majetkově chudí. Člověk může vlastnit materiální věci, ale i živé bytosti. A právě vlastnění živých bytostí přináší člověku větší potěšení, než vlastnění materiálních věcí. Jako příklad můžeme uvést patriarchální společnost, kdy i ti nejchudší se stali vlastníky majetku – žen, dětí, služebnictva apod.⁸⁷

V následujících kapitolách knihy se Fromm snaží nabídnout čtenáři pohled na kvalitnější život v modu *bytí*. Podle něj neznamena modus *být* nic nevlastnit. Rozdíl ale spočívá v narovnání vztahu mezi vlastněním a svobodou. V tomto smyslu svoboda znamená být bez okovů, nelpět na věcech a vlastním egu. To je i podmínka pro tvořivou schopnost člověka a pro lásku. Egem Fromm rozumí nejdůležitější předmět našeho vlastnického citění, protože zahrnuje mnoho věcí. Například představu, kterou máme o sobě samém, představu, kterou chceme, aby o nás měli druzí, naše jméno, naše společenské postavení, naše tělo apod. Podstatné však není to, co je obsahem ega, ale to, že vnímáme existenci ega v nás a tím získáváme pocit vlastní identity.⁸⁸

---

⁸⁶ Srov. FROMM, E. *Mít, nebo být?* str. 13 - 20

⁸⁷ Srov. FROMM, E. *Mít, nebo být?* str. 89

⁸⁸ Tamtéž, str. 80 - 83

Většina lidí rozumí více modu vlastnění, neboť se s ním setkává častěji. Pro naši práci je ale důležitější věnovat se nyní modu *bytí*. Modus *bytí* se objevuje jen v té míře, pokud jsme schopni snížit modus vlastnictví. Podle Fromma má člověk možnost učit se vzdávat nebo vzdát se svého lpění na tom, co má. *Bytí* vyžaduje vzdát se egocentričnosti a sobectví. Je ale faktem, že vzdát se vlastnické orientace vzbuzuje v člověku velkou úzkost a ztrátu bezpečí. V této situaci potřebuje člověk pomoc a podporu druhých lidí.⁸⁹ I když není lehké přijmout modus *bytí*, existuje mnoho příkladů lidských životů, kdy ke změnám dochází, a to i v životech mladých lidí, kteří se neztotožňují s přepychem a sobectvím, ve kterém žijí.⁹⁰ Modus *být* je modem, ve kterém člověk *je*, existuje a nikoli vlastní, *má*. Je to stav, který se týká prožívání. V modu *bytí* se přestavuje bytí jako nezávislé a svobodné. Základní charakteristikou pro tento modus pak je to, že se jedná o aktivní bytí; aktivní ve smyslu vnitřní myšlenkové aktivity. Tato aktivita umožňuje člověku dát prostor svým vlastním schopnostem a talentu, tedy vlastnostem, kterými jsme každý určitým - avšak vždy jiným - způsobem obdařeni.⁹¹

Co by mělo být základní a silnou motivační silou, která podpoří člověka na cestě k modu *bytí*? Asi nejsilnější motivační složkou pro člověka je lidská touha po spojení s druhými lidmi. Určitě není pro člověka žádoucí prožívat pocity izolace, které ho mohou přivádět do psychicky náročných stavů. Člověk potřebuje nalézt a žít jednotu s lidmi i s přírodou.

Výše uvedené přemýšlení mě dovedlo ke shrnutí, že v člověku existují dvě tendence, jedna tendence vede člověka k potřebě vlastnění, druhá tendence ho vede k vytváření lidských vztahů, k potřebě překonávat izolaci. To je i motivace, kvůli které je člověk schopen přinášet oběti. Záleží ale také na společnosti, ve které člověk žije, jaká je sociální struktura společnosti, které hodnoty a normy preferuje. Podle Fromma je důležité nejen rozhodovat se sám za sebe, ale i rozhodovat, ve kterém modu má společnost vytvářet vlastní strukturu, hodnoty a normy, rozhodovat, který modus chceme rozvíjet a realizovat.⁹² Schweitzer řekl: „*Jediný smysluplný způsob života je aktivita ve světě, nikoliv aktivita obecně, ale aktivita dávání a péče o bližní.*“⁹³ Snad je

---

⁸⁹ Srov. FROMM, E. *Mít, nebo být?* str. 108 - 109

⁹⁰ Tamtéž, str. 124

Srov. YALOM, I. D. *Existenciální psychoterapie*, str. 380

⁹¹ Srov. FROMM, E. *Mít, nebo být?* str. 106 – 116

⁹² Tamtéž, str. 126 - 127

⁹³ FROMM, E. *Mít, nebo být?*, str. 188

Srov. YALOM, I. D. *Existenciální psychoterapie*, str. 374

to i inspirace pro ty, kteří hledají odpověď na otázku o směřování lidské existence, aby nemuseli prožívat stavy izolace, osamělosti, nesmyslnosti.

Úvahy o utváření lidské existence je možné najít v knize *Strach ze svobody*, která se uceleně věnuje pohledu na lidskou svobodu a okrajově se dotýká tohoto tématu.

Podle Fromma člověk utváří vlastní charakter podle podmínek, ve kterých musí žít. Důležitým faktorem ve vývoji člověka se stává rodina, která mu ukazuje i určité dílčí rysy společnosti tak, aby porozuměl jejím požadavkům a hodnotám. Kromě toho, že člověk musí naplňovat fyziologické potřeby, utváří i způsob a praxi lidského života. Člověk potřebuje být ve vztahu s okolním světem a má potřebu zbavit se osamělosti. Podle Fromma pocit naprosté osamocení a izolovanosti vede k mentální dezintegraci stejně tak, jako vyhladovění vede k fyzické smrti. V tom přímo navazuje na Yaloma, který vytváření vztahů považuje za východisko k překonávání osamocení. (srov. č. 2.2.1)

Fromm uvádí termín mravní osamělost, kterou vysvětluje jako ztrátu hodnot, vzorů, symbolů. Fyzická osamělost se může stát neúnosnou, jestliže zahrnuje i osamělost mravní. Fromm si položil otázku, proč je strach z osamocení a izolovanosti v člověku tak silný? Člověk nedokáže žít bez nějakého druhu součinnosti s druhými lidmi. Tuto skutečnost nám již signalizuje to, že už jako děti nemůžeme existovat bez pomoci druhého. Existuje ale také další prvek, který člověk při utváření vlastní existence nutně potřebuje. Potřebu vlastního sebeuvědomění, schopnost myslet, díky čemuž si člověk uvědomuje vlastní identitu, která je odlišná od okolní přírody a ostatních lidí. Tím, že si člověk uvědomuje vlastní odlišnost a je si nějak vědom vlastní konečnosti, přepadá ho pocit bezvýznamnosti. A kdyby se nemohl vztahovat k někomu, kdyby nikam nepatřil, kdyby jeho život neměl žádný cíl a směr, byl by plný nejistoty, která paralyzuje jeho schopnost žít. Fromm uvádí, že v lidské povaze jsou některé faktory pevné a neměnné, především potřeba uspokojit fyziologicky podmíněné pudy a nutnost vyvarovat se izolace a mravní osamělosti. Člověk v procesu přizpůsobování se dané kultuře současně rozvíjí pudy, které dále ovlivňují a motivují individuální jednání a cítění. Tyto pudy mají velkou sílu. Jakmile se jednou rozvinuly, potřebují stále uspokojování. Lze říci, že čím více člověk získává svobodu, tím více se stává individuem a nemá jinou možnost, než se rozhodovat pro jeden ze dvou směrů. Může se sjednotit se světem v budování vztahů lásky a tvořivé práce, anebo si hledat

jiné jistoty, na které ho svět láká a kterými jej pak spoutává - tím ale svobodu a integritu vlastní individuality zničí.⁹⁴

Z dosavadního uvažování vyplynulo, že je velmi důležité, aby člověk našel odpověď na smysl vlastní existence a našel normy, podle kterých může svůj život utvářet. V následující kapitole se pokusím nabídnout pohled logoterapie, psychotherapeutického směru, který se zabývá hledáním smyslu. Jejím hlavním představitelem je psychiatr a psychoterapeut V. E. Frankl. Koncepce je založená na humanistické psychologii a filozofii existencializmu a snaží se objevovat logos, tedy smysl, který Frankl považuje za primární sílu a cíl každého člověka. Budu se zabývat tím, jak logoterapie rozvíjí tuto problematiku. Zaměřím se na to, jak dokáže pomáhat lidem život formovat a utvářet tak, aby mohli žít spokojeně bez vážnějších problémů, úzkostí, izolovanosti, osamělosti, jak mohou překonávat existenciální krizi, jak si poradit s životem v moderní společnosti, jak život žít.⁹⁵

---

⁹⁴ Srov. FROMM, E. *Strach ze svobody*, str. 20 – 22

⁹⁵ Srov. ÇAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*, str. 276

1.4.7 Viktor E. Frankl a jeho vůle ke smyslu

Viktor Emanuel Frankl je významnou osobností psychologie 20. století. V jeho díle se odráží historická, filozofická a existenciální dilemata doby založená na jeho vlastních zkušenostech z koncentračního tábora. Výsledkem jeho uvažování je nové pojetí lidské přirozenosti a nový směr – existenciální analýza osobnosti. Koncepce je vybudována z hodnot kolem ústředního pojmu o smysluplnosti života a ty jsou úzce propojené s etickými a zkušenostními dilematy doby, v níž žil. Praktickým produktem této koncepce je psychoterapeutický směr logoterapie, který se zabývá řešením existenciálních problémů a možnostmi člověka překonávat existenciální krizi. Jeho pohled je inspirován myšlenkami Kierkegaarda a Tillicha.⁹⁶ Kierkegaard vnímá člověka jakožto syntézu nekonečnosti a konečnosti, časnosti a věčnosti, svobody a nutnosti – „*existenci v paradoxu*“.⁹⁷

Nyní se budu podrobněji zabývat odpovědí na otázku, jak plnohodnotně život prožívat. Obecně můžu říci, že život můžeme chápat jako misi každé lidské bytosti, kterou lze realizovat různými smysluplnými obsahy, od jednoduchých pocitů libosti až po lásku k Bohu jako nejvyšší instanci. Většina lidí touží po seberealizaci ve svém životě. Je to přirozené a Frankl ve své koncepci pracuje se skutečností, kvůli které se člověku nedaří vlastní cíle naplňovat. Na základě zkušeností v klinické praxi se Frankl věnuje člověku, jenž touží dosáhnout nějakého cíle a jehož úsilí, často i přehnané, ho od tohoto záměru spíše vzdaluje. Pracuje s pojmy seberealizace a sebetranscendence. Pojem transcendence definuje jako orientaci a zaměření na někoho nebo něco jiného, ne na sebe. Je to proces osobnostního růstu na cestě, kdy člověk překonává sám sebe. Seberealizaci Frankl vidí jako neúmyslný účinek sebetranscendence. Podle něj je jakákoliv tendence člověka škodlivá a sebezničující, jestliže je cílem záměrů člověka seberealizace. Stejný účinek je přítomen i u záměrů, které souvisí s budováním identity, s hledáním štěstí apod. K záměně cílů za smysl často dochází a to způsobuje ztrátu smyslu.⁹⁸ Hovoří o narůstající prázdnotě existenciálního prostoru, která se stává zdrojem frustrace člověka. Moderní člověk také přichází o seberegulující a sebedeterminující mechanismy jednání, to znamená, že člověk nezná tradiční hodnoty,

---

⁹⁶ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*, str. 276-277

⁹⁷ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do filozofie*, str. 189

⁹⁸ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*, str. 276

pohnutky, pudy, které ukazovaly a radily, co má nebo co musí dělat. Tato skutečnost podle Frankla způsobuje odcizenost vlastnímu bytí.⁹⁹

Pro člověka je důležité smysl hledat a najít ho, protože chce uniknout ze smyslové prázdnoty. Při hledání smyslu vede člověka svědomí. A svědomí je potřeba výchovou zušlechtovat tak, aby zaslechlo v různých životních situacích požadavek, který je v něm obsažen. Je možné říci, že západní společnost nemá pouze dostatek materiálních prostředků, ale produkuje i velké množství informací, kterými jsme neustále zahrnováni. Spoustu reklam, lákadel. Jestliže chce člověk obstát v této záplavě, musí se učit vědět, co je důležité, co je podstatné a co ne. Zušlechtěné svědomí mu pak může dávat odpověď, co má smysl a co ne.¹⁰⁰ Při uskutečňování požadavků svědomí člověk začne vnímat svůj život smysluplněji a bude se umět bránit konformismu a totalitarismu. Konformismus i totalitarismus jsou projevy následků existenciálního vakua a bez smysluplného života se jim dá jen těžko bránit. Je důležité podotknout, že smysl nemůže být nikomu dán, smysl musí být nalezen. Dávat smysl by vedlo k moralizování. Být člověkem znamená přijmout odpovědnost za naplnění úkolu v životě, v naplnění smyslu. A jestliže logoterapie pomůže dovést člověka k pocitu odpovědnosti za *jeho smysl*, dá mu svobodu, tak tím udělala rozhodující krok k překonání existenciálního vakua.¹⁰¹

Frankl uvádí tři hlavní cesty, na kterých je možné najít smysl. Smysluplným se život stává tím, že je v životě člověka vytvářeno nějaké dílo. Děje se to tedy ve službě nějaké věci. Také jsme již hovořili o důležitosti vytvářet vztahy s lidmi.¹⁰² Smysluplnost života člověk prožívá, jestliže někoho miluje. Možnou cestou v naplňování vlastního bytí je vztah s druhými lidmi, ale pouze skutečný vztah, existencionálně prožívaný vztah, dialogický vztah, kdy prožíváme druhého člověka, jsme mu otevření. Setkání není možné zredukovat pouze na formální kontakt dvou lidí. Mezilidský vztah má hlubší význam pro překonávání hranic bytí na cestě k vlastní sebetranscendenci.¹⁰³ Třetí cesta je ta, když dochází ke konfrontování s osudem, který nelze změnit, kdy je člověk vystaven jako oběť beznadějné situací. To jsou podle Frankla situace, které vyzývají člověka, aby podal svědectví o tom, čeho je schopen. Logoterapie stojí na myšlence, že

---

⁹⁹ Srov. FRANKL, V. E.: *Vůle ke smyslu*, str. 8

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 17

¹⁰¹ Tamtéž, str. 17 - 20

¹⁰² Tamtéž, str. 167 – 169

Srov. FROMM, E. *Strach ze svobody*, str. 20 – 22

Srov. YALOM, I. D. *Existenciální psychoterapie*, str. 368

¹⁰³ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*, str. 279

život má smysl až do posledního vydechnutí. Tato myšlenka je potvrzena mnoha empirickými výzkumy. Ukázalo se, že v životě lze najít smysl nezávisle na situaci, ve které se člověk nachází, na utrpení, které může prožívat, na pohlaví, vzdělání, věku, inteligenčním kvocientu, na jeho charakterové struktuře, na jeho okolí, na religiozitě apod.¹⁰⁴

I když se objevuje kritika Franklovy koncepce, je možné říci, že obecné hodnocení jeho školy vyznívá v jeho prospěch. Výsledný přínos humanistického záměru podporovat člověka v jeho nesnázích je velmi významný. Humanisticko-existenciální přístup stojí na respektování osobnosti člověka, jeho důstojnosti, jeho práv rozhodovat s plnou zodpovědností založenou na svobodě sebe samého. Z mnoha výzkumů vyplývá, že tento logoterapeutický směr pomohl velkému množství lidí najít smysl života, bojovat s pocity úzkosti a nesmyslnosti, žít a tvořit kvalitnější vztahy a naplňovat vlastní bytí, a to i v situaci utrpení a umírání. Je to směr, který nabízí proces osobnostního růstu cestou překonávání hranic vlastního bytí.¹⁰⁵

Ve druhé kapitole jsem se pokusila vysvětlit, jak na samotou člověka nahlíží psychologie a psychoterapie, přičemž jsme se zaměřila především na přístupy vycházející z filozofie existencialismu. Ukázala jsem, jak pojem osamocení definuje I. D. Yalom, E. Fromm a E. V. Frankl. Dále jsem popsala, jakými způsoby pomáhá překonávat pocity osamění existenciální psychoterapie a logoterapie.

Ukázala jsem, že proces osobnostního růstu je spojen s vědomým prožitkem osamocení. Pro život člověka je též nezbytné vytvářet zdravé vztahy jako způsob překonávání vlastní samoty.

Nyní snad můžu zopakovat a doplnit poznání, že jak pro teologii, tak i pro psychologii hraje v problematice samoty člověka nezbytnou roli potřeba i narušení vztahu k Bohu a k člověku. Také mohu říci, že osamocení člověka obsahuje pozitivní aspekt, díky němuž se člověk posouvá a směřuje svůj život k jeho plnosti.

Nyní se podívám, o jaké další aspekty obohatí uvažování nad samotou člověka sociologie.

---

¹⁰⁴ Srov. FRANKL, V. E *Vůle ke smyslu*, str. 167 - 169

¹⁰⁵ Srov. CAKIRPALOGLU. *Psychologie hodnot*, str. 295

1.5 Samota z pohledu sociologie

V minulých kapitolách jsem se dozvěděla, že je možné samotu rozdělit do tří kategorií. Pokusila jsme se popsat a porozumět intrapersonální samotě, existenciální samotě a nyní budu hledat odpověď na to, co je samota interpersonální. Pro hledání odpovědi na tuto otázku je potřeba širšího pohledu v kontextu společenského vývoje, proto budu hledat odpovědi na moje přemýšlení především u sociologů. V této kapitole mi budou inspirací zejména knihy Gillese Lipovetského *Éra prázdnoty*, Patricka J. Buchanana *Smrt západu*, Zygmunta Baumana *Umění života a Individualizovaná společnost* a Anthonyho Giddense *Důsledky modernity*. Tito autoři se problémem osamocení člověka v kontextu společenské doby podrobně zabývali.

Počátek novověku přinesl zrození přírodní vědy i techniky. Dědictvím 19. století je přírodní věda na takové úrovni, že podněcovala změnu myšlení u člověka a vedla ho k naturalistickým a utilitaristickým postojům. Oba tyto postoje byly pro lidi přitažlivé a snadno je přijímali. Člověk se začal chápat spíše jako bytost přírodní, jak to odpovídá naturalistickému postoji a chápe svět jako prostředek k účelu, jak to odpovídá technicko-utilitaristickému postoji. Není možné říci, že by technický rozvoj měl pro člověka jen negativní následky. Negativní však je, že v důsledku technického vývoje se člověk chápe jako čistá přírodní bytost, přehlíží svou vlastní podstatu, svou vlastní přirozenost.¹⁰⁶

1.5.1 Samota z pohledu G. Lipovetskeho

Gilles Lipovetsky je přijímám odbornou veřejností jako kritický komentátor druhé poloviny 20. století a postmoderní epochy. Ve své práci se věnuje zkoumání současného individualismu, zkoumá život člověka „*Narcise*“ a věnuje se rysům a příznakům veřejného života, respektive projevům západní civilizace.¹⁰⁷

Mohu říci, že v dějinách západního individualismu se postupně společnost proměňuje. Civilizace prochází mnoha změnami, které v masově konzumní době zasahují společnost, lidské chování i každého člověka a vzniká nový způsob socializace i individualizace, který je v rozporu se způsobem socializace probíhající v 17. a 18. století. Prožíváme dobu, která se projevuje rozšiřováním soukromého prostoru, rozrušováním sociálních vazeb, odklonem od ideologií i od politiky

---

¹⁰⁶ Srov. FRANKL, V. E *Vůle ke smyslu*, str. 62 - 63

¹⁰⁷ Srov. LIPOVETSKY, G. *Éra prázdnoty*, str. 360

a destabilizací osobnosti. Moderní ideál rozprášil podřízení se kolektivním zájmům a postavil do popředí individuální zájmy člověka. Hovoříme o procesu personalizace, kdy je vnímána osobní realizace a respektování subjektivních přání člověka jako základní hodnota. Právo být naprosto sám sebou a co nejvíce si užít je chápáno jako základní hodnota a vytváří se nová individualistická ideologie. Rozvoj práv a přání člověka mohl nastat jen díky změně životního stylu, který souvisí se změnou ve společnosti. Tento životní styl autor pojmenoval jako konzumní revoluce. Revoluce za sebou zanechala neomezené právo na svobodu a zasáhla lidské chování i každodenní život. Žít svobodně bez jakéhokoliv omezování, volit si vlastní způsob života, to je nejvýznamnější společenská a kulturní událost této doby, a také nejpopiratelnější právo. Společnost přijímá skutečnost, že hédonistický a personalizovaný individualismus je oprávněný a nenaráží na odpor.¹⁰⁸

Zásadní význam pro člověka současné doby má svoboda. Lipovetsky ale upozorňuje, že špatně pojatá svoboda, podobně jako válka, za sebou nechává poušť, která se projevuje cizotou k bližnímu a určitou formou touhy po samotě. Tato samota však bolí. Lidé jsou osamělí a každý z nich se stává aktivním činitelem této formy samoty, pouště, protože nedokáže navazovat hluboké vztahy s druhými lidmi. Člověk chce být sám, zároveň sebe nesnáší a nedokáže být sám se sebou.¹⁰⁹

Lipovetsky ve své knize rozpracovává termín postmoderní společnost. Jedná se o společnost, ve které panuje masová lhostejnost, kde je osobní nezávislost samozřejmostí. Důvěra a víra v budoucnost mizí. Lidé chtějí žít ihned, tady a teď. Chtějí si uchovat mládí, a ne tvořit nového člověka. Technický a vědecký optimismus opadá, protože některé objevy byly spojené se zbrojením, se zhoršováním životního prostředí a se stále větší osamělostí. Postmoderní společnost nemá žádné idoly, ani žádná tabu. Člověka se zmocňuje prázdnota.¹¹⁰ Člověk se snaží dbát na své zdraví, chránit materiální postavení, zbavit se vlastních komplexů, žít bez ideálů a bez transcendentního cíle. Postmoderní člověk se také vyznačuje tím, že lační po blahobytu a vyšší životní úrovni a snaží se žít jen přítomností, bez ohledu na minulost a budoucnost. Protože když budoucnost vypadá nejistě a hrozivě, nezbývá, než se zaměřit na přítomnost. Člověk přivyká všem katastrofickým skutečnostem, které na něj útočí z médií a nechávají ho apatickým. Tragické skutečnosti života potlačuje, to se

---

¹⁰⁸ Srov. LIPOVETSKY, G. *Éra prázdnoty*, str. 1 - 2

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 24

Srov. <http://futurezone.at/digital-life/mehr-vernetzung-fuehrt-zu-mehr-einsamkeit/24.578.491>

¹¹⁰ Srov. LIPOVETSKY, G. *Éra prázdnoty*, str. 3

projevuje určitou formou apatie, povrchní citlivostí a zároveň hlubokou lhostejností vůči světu. Je to paradox, který lze zčásti vysvětlit záplavou informací, které se na něj valí. Události ze sdělovacích prostředků se střídají takovou rychlostí, že to brání trvalejším emocím. Mohu tedy říci, že nový způsob života vznikl ze všeobecného odklonu od společenských hodnot a cílů, byl vyvolán procesem personalizace. Novost doby spočívá také v upuštění od velkých názorových systémů, což vede k zaměření se na vlastní Já. Vytváří se systém s lidskou tváří, kde je podporován individualismus zdůrazňující hodnoty člověka, podporující rozkoš, blahobyt a změkčení norem.¹¹¹

Lipovetsky se dále věnuje vysvětlení termínu *Narcis*, termínu, který používá pro člověka v postmoderní době a ve svém díle jej používá opakovaně. Do tohoto termínu zasazuje své úvahy o člověku postmoderní doby. Hovoří o skutečnosti, kdy se procesem personalizace individualismus mění v narcismus. Podle něj není jiný výraz, který by lépe vyjádřil nově vzniklou osobnost – psychologicky citlivou, destabilizovanou a tolerantní individualitu soustředěnou na emoční seberealizaci, lačnicí po mládí, po sportu, po rytmu, pro niž je naplňování v soukromé sféře důležitější než naplňování a realizace ve společnosti. Je to osobnost, která snižuje emoční náboj vkládaný do veřejného prostoru nebo do transcendentní sféry a naopak zdůrazňuje prioritu soukromé sféry. Doba postmoderní je posedlá informacemi a sebevyjádřením. Osobnost je vyjádřena prací, kontakty, sportem, koníčky apod. I zde se projevuje narcismus, člověk se vyjadřuje kdykoliv a k čemukoliv. Komunikace nemusí mít povahu sdělení, jde o lhostejnost k obsahu, hravě je pohlcen smysl, komunikace může probíhat bez účelu i bez publika. Jedná se o narcistické potěšení, které se projevuje uspokojováním vlastního ega.¹¹²

Lipovetsky hovoří o Narcisovi jako psychologicky citlivé osobnosti. Jakou roli hraje psychologie v jeho životě? V době, kdy dochází k hospodářské stagnaci, je podle něj ekonomický růst nahrazován psychologickým rozvojem. Je to doba, kdy kromě toho, že informace nahrazují výrobu, dochází ke konzumaci jógy, psychoanalýzy, výrazového tance, zenu, skupinové terapie a transcendentní meditace a to se podle Lipovetskeho stává novým obžerstvím. Psychoterapie obohacená o tělesné cvičení a orientální filosofii vede člověka k tomu, aby se zabýval pouze vlastním Já, které je tak povýšeno na „pupek světa“. Vzniká nová podoba Narcise - homo psychologicus. Narcise vidí autor jako posedlého sebou samým, který nezahálí, nedřímá a nesní, který

---

¹¹¹ Srov. LIPOVETSKY, G. *Éra prázdnoty*, str. 26 - 27

¹¹² Tamtéž, str. 4 - 6

usilovně pracuje tak, aby se osvobodil od svého Já a dosáhl autonomie a nezávislosti. Jeho nejvyšší metou je zřeknutí se lásky, aby mohl mít rád sám sebe natolik, že by ke štěstí nikoho jiného nepotřeboval. Narcismus působí tak, že staví Já do středu veškerého zájmu. Je možné navazovat a žít lidské vztahy? Jestliže do středu zájmu postavíme zájem o vlastní Já, stane se, že se člověk ocitá v sociální pustině bez vztahů. Lidské vztahy se ničí a člověk se zaměstnává sám sebou. Čím více se svým Já zabývá, čím více se mu věnuje, tím více otázek a nejistot se vynořuje. Jedná se o proces psychologické destabilizace, kdy Já neustále hledá samo sebe a z důvodu přemíry informací, podnětů a vzruchů ztrácí jednotu a stává se něčím neurčitým. Na rozkladu našeho Já se podílí i hédonistická etika, podle které omezování, disciplína nebo úsilí, ztrácí hodnotu. Je to doba lhotejnosti, kdy mizí velké cíle a skutečnosti, pro které stojí za to něco obětovat, a dochází i k zanikání vůle. Otázky bližního nejsou v současné době předmětem péče ani zkoumání. Vlastní autenticita je důležitější než vzájemnost. Sebepoznání je důležitější než uznání.¹¹³

Další podoba Narcise se projevuje v úzkosti ze stáří a vrásek, zaujetím vlastním tělem, posedlostí zdravím, linií, hygienou, rituálem celkových lékařských prohlídek a údržby (masáže, sauna, sport, diety), kultem opálení, nadměrnou spotřebou léků i lékařské péče. Mění se společenský pohled na chápání těla a tento pohled také přispívá ke vzniku narcismu. Stejně jako osoba, tak i tělo nabývá důstojnosti. Tělo je třeba respektovat, pečovat o něj tak, aby správně fungovalo, bojovat proti stárnutí, popírat známky stárnutí chirurgickými a jinými prostředky. Fyzická sešlost je považována za něco nevhodného. Toto vše je důsledek strachu ze stárnutí a ze smrti.¹¹⁴ Dochází i ke ztrátě zájmu o budoucí generace. Jak jsme již uvedli, proces personalizace odstraňuje vše transcendentní a člověku zůstává aktuální a subjektivní život bez cíle a beze smyslu. Člověk musí čelit své smrtelnosti bez transcendentní opory. Člověk smrt, stáří a bolest vnímá jako nutnou nesmyslnost, která budí v člověku hrůzu. Proto nezbyvá, než se udržovat, zvyšovat spolehlivost vlastního těla a vítězit nad časem. Heslo „zůstat mladý a nestárnout“ je heslem nového člověka.¹¹⁵

Autor se dále věnuje způsobu komunikace v rámci společenského života. Aby člověk nebyl považován za chladného a anonymního, vyžaduje se po něm, aby obnažoval vlastní osobnost i city. Není dodržován odstup mezi tím, co cítíme, a tím, co

---

¹¹³ Srov. LIPOVETSKY, G. *Éra prázdnoty*, str. 28 - 31

¹¹⁴ Srov. LIPOVETSKY, G. *Éra prázdnoty*, str. 32 - 33

Srov. YALOM, I. *Existenciální psychoterapie*, str. 367-8

¹¹⁵ Srov. LIPOVETSKY, G. *Éra prázdnoty*, str. 32 - 33

říkáme. Je vyžadována bezprostřednost a nedodržování odstupů vede k narušování vlastního soukromí. Ztrácí se zdvořilost, která chrání Já a umožňuje mu, aby se mohl ze společnosti druhých těšit. Podstatou zdvořilosti je používání masky. Čím více je masek, tím více ožívá slušnost i sklon ke slušnosti. Společenskost potřebuje určité bariéry, neosobní pravidla, která jako jediná mohou chránit jednoho před druhým. Tam, kde se pěstuje intimita, se společenství rozpadá a lidské vztahy se mohou stávat destruktivními. Proces personalizace, který vedl k uvolnění přísných norem, zasáhl i konvence determinující chování lidí. Lidé touží po větší autenticitě a volnosti vzájemných vztahů. Ačkoliv se vztahy obecně stávají otevřenější, zůstávají v životě člověka situace, kdy je maska naopak vyžadována. Jedná se např. o situaci, kdy je člověk konfrontován s umíráním a se smrtí a jindy vyžadovaná autenticita a upřímnost je zakázána. Umírajícímu se pravda neříká a umře-li nám někdo blízký, není vhodné před ostatními projevit vlastní emoce. Očekávaná je spíše zdrženlivost, rezervovanost. Personalizace se také dotýká vnímání protikladů a rozporů. Můžeme říci, že nad netolerancí vítězí lhostejnost, nad moralismem laxnost. Narcis je tak zaujat sám sebou, že se nestará ani o náboženství, ani o jiná ortodoxní hnutí a stará se spíše o věci, které jsou právě v módě a které se rychle střídají. V současném personalizovaném systému je snahou nemít žádné rozkoly, konflikty, ale pěstovat a šířit lhostejnost. Výsledkem této snahy je i ideologické a politické uvolnění a problém ve vzájemné komunikaci.¹¹⁶

Narcismus přináší i nový vztah k bližnímu, stejně tak jako nový vztah k tělu, času či počítkům. Je to proměna, která se projevuje ve veřejném i soukromém prostoru. Narcističtí lidé ztrácejí zájem o postavení a společenskou hierarchii a ztrácí se touha po tom, aby je lidé obdivovali. Snahou člověka a jeho zájmem je být sám sebou, rozvíjet se nezávisle na představách a kritériích ostatních lidí. Vytváří se neutrální veřejný vztah, kdy ten druhý už není ani nepřítel, ani sok, nýbrž někdo lhostejný. Tyto společenské ambice však nevymizely u všech stejně. U takzvaných skupin příslušejících k elitě je dál patrný boj o prestiž, slávu a peníze. Většina lidí má zájem začleňovat se do různorodých kamarádských skupin. Homo psychologicus, jak Lipovetsky člověka nazývá, nemá touhu vyvýšit se nad ostatní, ale spíše žít v uvolněném a sympatickém prostředí, kde probíhá snadná komunikace a nejsou na něj kladeny velké nároky. Tato skutečnost nadále odstraňuje sociální rozdíly. Snahou člověka není

---

¹¹⁶ Srov. LIPOVETSKY, G. *Éra prázdnoty*, str. 34 - 35

společenské zařazení, ale touha okouzlit, zalíbit se, chtít být vyslechnut, přijat a mít pocit bezpečí.¹¹⁷

Zde si můžeme opět položit otázku, jaký může být další důvod, proč se člověku nedaří vytvářet kvalitní vztahy? Odpověď souvisí i s rozvojem psychických poruch narcistického typu. Klasické neurózy, hysterie, fobie a obsese jsou v menšině. Narcistické poruchy se projevují jinak, nemají podobu poruch s jasnými a dobře definovanými symptomy, ale spíše podobu charakterových poruch, které se vyznačují vleklou stísněností, pocitem vnitřní prázdnoty, neempatičností k věcem i lidem a především pocitem ztráty smyslu života. Tyto poruchy jsou nepravidelné, neurčité. Je to stav, který se projevuje jako neschopnost prožívat, jako emoční prázdno. Osobní vztahy se vyznačují nestálostí a lidé z důvodu strachu z nezvládnutí takových vztahů touží více po emočním odpoutávání. Dochází k navazování mezilidských vztahů bez hlubších vazeb tak, aby člověk nebyl zranitelný a měl pocit citové nezávislosti. Narcis touží žít sám. Má strach ze zklamání a z neovládaných vášní. Utíká před vlastními city. Je to skutečnost, která se projevuje v soukromí, ale i ve společnosti, kdy se pokrokové ideologie snaží oddělit cit a sex. Myšlenky volného soužití, odsuzování žárlivosti i majetnického chování vůči druhé osobě mají především za úkol zbavit člověka emočního napětí, a tím dospět ke stavu lhostejnosti a nezájmu. Je to proto, aby byl člověk chráněn před zklamáním v lásce, ale i před vlastními emocemi, které by mohly ohrožovat jeho vnitřní vyrovnanost. Snahou je budovat citům bariéry a držet je stranou. Citovost postihl stejný osud jako smrt. Je nevhodné ukazovat své city, projevovat vášně, plakat, dávat najevo vnitřní pohnutky. Stejně jako smrt se stává něčím trapným a člověk má zůstat zdrženlivý. Lidé se citu bojí, ale přesto po něm touží. Proto existuje množství zájmových klubů s nadějí na seznámení se a na lásku, s nadějí na setkání, která se však stále obtížněji naplňuje. Je skutečností, že čím více je ve velkých městech možnost setkávat se, tím osaměleji se lidé cítí. A čím jsou vztahy volnější a svobodnější od dřívějších omezení, tím vzácnější je možnost prožít intenzivní vztah. Všude je možné setkat se se samotou, s prázdnotou, s neschopností něco cítit, něco prožít, být nadšením bez sebe. Dochází k uchylování se ke stále novým známostem, což vyjadřuje hledání silného citového prožitku. V tom se projevuje zoufalství Narcise, který je zahleděn sám do sebe tak silně, že není schopen zahledět se do někoho druhého

---

¹¹⁷ Srov. LIPOVETSKY, G. *Éra prázdnoty*, str. 36 - 38

a zároveň však do sebe není zahleděn tak úplně, aby stále netoužil po citovém vztahu s druhým člověkem.¹¹⁸

Nová konzumní společnost zažívající největší rozmach po 2. světové válce konečně dosáhla toho, oč moderní společnosti usilovaly již dříve. Došlo k výraznému navýšení svobody v soukromé sféře, což se projevuje v proměnlivosti zásad, rolí i postavení. Blahobytná společnost zaměstnává plně člověka honbou za životní úroveň, legitimuje snahu po sebenaplnění, zaplavuje člověka kulturou, informacemi a také dochází k atomizaci společnosti. Tato doba diskvalifikuje křesťanskou morálku a ruší hodnoty i existenci zvyků a tradic. Člověk je vytržen z dříve ustáleného každodenního života, kde existovaly pevné vztahy k bližním, k předmětům, k vlastnímu tělu i sobě samému. Člověk je nyní otevřen všemu novému a je schopen bez odporu měnit vlastní způsob života. Konzumní věk zmenšuje rozdíly, které dříve existovaly jak mezi pohlavími, tak mezi generacemi a naopak zvětšuje rozdíly v individuálním chování. Člověk je osvobozen od pevných rolí a konvencí. Mísí se mužství a ženství, mizí dřívější vyhraněnost, také homosexualita se již nepovažuje za zvrácenost a jsou přípustné různé kombinace chování. Častěji vidíme chování starších lidí podobající se chování mladých. Dochází stále více k rozvodům, volnosti ve všech směrech. Ruku v ruce s touto volností vzniká nový typ odpovědnosti, kdy je člověk odpovědný jen sám sobě. Je možné říci, že tato odpovědnost má přívlastek narcistická, neboť na jedné straně přestává mít zájem o veřejné věci, na druhé straně dává volnost osobnosti. Toto uvolnění osobnosti však přináší i ztrátu vlastní stálosti, což se projevuje narušením mezilidských vztahů, množstvím nesezdaných párů, ale i změnou hodnot a tužeb. Projevuje se také stresem, depresí nebo poruchou spánku. To vše pak dále způsobuje porušení jednoty a roztržité osobnosti. Je zajímavé, že i když způsob bytí a konání narcistického člověka je uvolněný, osvobozený od pocitu viny, přesto podléhá pocitu úzkosti a tísně. Touží i riskovat. Je to člověk, který pečuje o své zdraví, ale na druhé straně riskuje svůj život na dálnicích nebo na horách. Vyrosl ve světě plném vědeckých poznatků, je o nich informován, a přesto je přístupný ezoterismu, parapsychologii, různým mediím i guru. Je pohodlný ve věci vědění a ideologie, ale ve sportu touží po dokonalosti. Nemá rád velké úsilí, ani příliš tvrdé normy, ale pokud jde o diety nebo určité druhy sportu, tak úsilí přímo vyhledává. Ovládá se v mezilidských vztazích, ve věcech smrti je však zdrženlivý. Pro dokreslení narcistické osobnosti je třeba ještě

---

¹¹⁸ Srov. LIPOVETSKY, G. *Éra prázdnoty*, str. 41 – 42
Srov. FRANKL, V. E. *Vůle ke smyslu*, str. 167 – 169

připomenout, jak se člověk více než kdy před tím odklonil od oblasti posvátna. Současný individualismus podkopává základy náboženské dimenze. Lidé jsou věřící podle vlastního výběru a způsobu a to tak, že věří v to, co uznají za vhodné, mísí evangelia s islámem i buddhismem. Rozmach různých druhů duchovnosti a ezoterismu není v rozporu s trendem postmoderní doby, pouze ho dovršuje, protože obohacuje možnosti výběru v soukromém životě a umožňuje namíchat člověku vlastní názorový koktejl. Umí se nadchnout pro rodný kraj, některé lidové nebo náboženské tradice. Vše, co bylo uvedeno, ukazuje, jak je narcistická osobnost roztržena na různé kousky.¹¹⁹

Mohu tedy shrnout, že člověk žije v době, která přinesla nové hodnoty, které zcela změnily způsob života. Hlavním účelem nové existence je naplnění života podle vlastní volby. Člověk není k ničemu nucen, je mu dána svoboda rozhodovat o rodině, náboženství, sexualitě, sportu, módě, politické příslušnosti. Tato autonomie se projevuje ve všech sociálních vrstvách, v nejrůznějších věkových kategoriích u obou pohlaví. Myšlenky hédonismu, užívání si, se projevují zaměřeností na volný čas, na materiální blahobyt, na sport pro radost, na péči o tělo. Ze všech stran je člověk podněcován k sebelásce, k lepší kvalitě života. Nový výraz pro člověka, Narcis, nám říká, že se člověk vyznačuje prací na sobě samém podle vlastních představ. Na jedné straně vede hédonismus člověka k tomu, aby na sobě pracoval, udržoval se, pečoval o sebe. Na druhé straně dochází ke zhroucení tradičních instancí ve společnosti jako např. rodiny, školy, církve. To vše vytváří nebezpečí, že si člověk nedokáže stanovit kritéria tohoto rozvoje a může se ocitnout na okraji společnosti.¹²⁰ Je to společnost, která nabádá k blahobytu a seberealizaci, kde člověk touží nacházet sám sebe, zkoumá se, odreagovává se cestováním, hudbou, sportem, požívanou, je zaujat pouze vlastními starostmi a je pohlcován sám sebou. Dochází k zavádění nového životního stylu, nových hodnot, kdy nejvyšší hodnotou je individualizace člověka. Člověk se stahuje z veřejného života a co je evidentní, ztrácí zájem o druhého člověka.¹²¹

1.5.2 Samota z pohledu Z. Baumana

Další významnou osobností mapující život postmoderní společnosti a zabývající se štěstím v životě člověka a jeho kvalitou života je Zygmunt Bauman.

---

¹¹⁹ Srov. LIPOVETSKY, G. *Éra prázdnoty*, str. 53 - 60

¹²⁰ Tamtéž, str. 115 - 117

¹²¹ Tamtéž, str. 104

V této části se necháme inspirovat dvěma knihami *Umění života a Individualizovaná společnost*.

Bauman si pokládá otázku a hledá odpověď, co je na štěstí špatného. Osamocení člověk se rozhodně za šťastného nepovažuje. Touhou většiny lidí je být šťastný a prožít kvalitní život. Je to zájem postmoderního člověka západní civilizace, kterému se autor ve své práci věnuje. V naší společnosti je velké množství žen a mužů, kteří hledají štěstí nebo se za ním honí, jsou stále bohatší, ale není jasné, jestli jsou také šťastnější. Dostupná empirická data nás informují o tom, že neexistuje žádná souvislost mezi narůstajícím blahobytem a pocitem prožívaného štěstí. Je ale pravdou, že z úst politiků i jiných osobností můžeme často slyšet, že tato souvislost je nezpochybnitelná. Máme představu, že se schopností politické garnitury zlepšovat ekonomickou úroveň obyvatelstva státu vzroste i pocit prožívaného štěstí. Bohužel jediným ukazatelem, který podle výzkumů přímo úměrně roste se zvyšujícím se bohatstvím, je výskyt kriminality. Současně s tím roste nepříjemný a tíživý pocit nejistoty, který je nespecifikovaný, a o to víc skličující a deprimující a který člověka velmi zatěžuje. Podle Baumana to, co má v životě zásadní význam pro lidské štěstí nemá žádnou tržní hodnotu a nelze to nikde koupit. Nelze koupit lásku ani přátelství, ani rodinou pohodu, uspokojení z péče o blízkého člověka nebo z pomoci bližnímu v nouzi, ocenění, sympatií apod. Naproti tomu nás stojí spousta času a energie nakupování a užívání si nabízených lákadel. Tento čas bychom jinak mohli vynaložit na „nekomerční a neprodejné“ zboží, jak bylo uvedeno v předcházející úvaze. A tak se stává, že se zvyšujícími se příjmy a touhou po štěstí přichází pocit neštěstí, který je vyvolaný snižujícím se přístupem ke zboží, které nelze za peníze koupit. Je jasné, že spotřeba stojí čas a nezbyvá tak času na člověka. Tržní prostředí se stará o to, aby touhy po věcech a představy o naplnění štěstí a uspokojivého života ve věcech nikdy neskončily. Člověku jsou předkládány stále nové a vylepšené cíle, které rychle ztrácejí hodnotu a jsou okamžitě nahrazovány dalšími. Reklama se také výrazně zaměřuje na dítě, aby už v raném věku porozumělo úvahám o podstatě štěstí, které spočívá ve vlastnění věcí a naplňování materiálních cílů.¹²²

Bauman dále hovoří o empirickém průzkumu, který se týká nových typů vztahů, z nichž vyvstala a objevuje se určitá obava ze závazku ve vztahu muže a ženy. To, co platilo dříve, tedy vztah založený na závazku věrnosti v dobrém i zlém, je nahrazováno

---

¹²² Srov. BAUMAN, Z. *Umění života*, str. 11-24

vztahem nezávazným. Závazek platí do té doby, dokud uspokojení ze vztahu neklesne pod přijatelnou mez.¹²³

Bauman vnímá život jako umělecké dílo. Aby byl život lidský, je člověk obdařen vůlí a svobodnou volbou. Vůle i svoboda zanechávají na podobě života stopy. Možnost volby často redukuje jen na skutečnost „musím“ a roli příčiny této skutečnosti připíšeme tlaku vnějších sil, o kterých si myslíme, že mají nad námi moc. Je ale pravdou, že člověk musí uplatňovat vlastní odpovědnost i za podmínek, které unikají jeho intelektuálnímu i praktickému chápání. V lidském životě dochází k neustálé konfrontaci vnějších podmínek a tyto podmínky nejsou vždy v souladu s představami člověka. Tato skutečnost pak vede k otázkám typu: Kdo jsem? Jaké je moje místo ve světě? Proč jsem tady? Hledání odpovědí na tyto otázky vytváří specifickou identitu člověka. Je vytvářena podobně jako umělecké dílo. Je toto přirovnání možné? Minulé generace pod pojmem umělecké dílo vlastního života viděly něco trvalého, nepomíjivého, co odolá času. Podobně jako staří mistři pečlivě připravovali a rozměřovali plátno, pečlivě vybírali barvy a přemýšleli nad jednotlivými tahy štětce. Mladší generace vnímá umělecké dílo spíše jako instalace a happeningy, kdy není při tvorbě zcela jasný směr a často ani autoři nehledají dlouhodobou výpověď svého díla. Tyto instalace jsou tvořeny z netrvanlivých prvků, protože každý ví, že nepřežijí konec výstavy. V protikladu k předešlým generacím mladí lidé věří, že není možné slíbit věrnost nějaké cestě, protože nahodilý a nepředvídatelný osud může trasy různě měnit. Jsou lidé, kteří o budoucnosti nepřemýšlejí vůbec, nečekají od života, že by porozuměli jeho logice a chtějí prožívat pouze příjemné chvíle. Nepříjemné chvíle jsou pro ně promarněné. Vyplývá z toho, že nelze spočítat zisk z oběti v přítomnosti a není tudíž důvod vzdávat se okamžitého potěšení, které může přijít tady a teď. Umění života se musíme věnovat všichni, nemůžeme zůstat stranou. Máme svobodu a vůli, proto se k jednotlivým životním krokům i rozhodnutím musíme postavit.¹²⁴

Jak již bylo řečeno, člověk je nucen se neustále rozhodovat a jeho rozhodování je ovlivněno i touhou po štěstí. Energie, která je uvolňována touhou po štěstí, může mít odstředivou nebo dostředivou sílu. Jak z názvu vyplývá, odstředivá síla směřuje od středu, dostředivá síla má opačný směr. Pokud touhu po štěstí vnímáme jako svůj životní úkol, jako svoji životní strategii, pak středem, z něhož odstředivá síla vychází a k němuž dostředivá síla směřuje, je každý člověk. Jsou různé možnosti a alternativy,

---

¹²³ Srov. BAUMAN, Z. *Umění života*, str. 25-27

¹²⁴ Tamtéž, str. 62-64

před které je každý člověk postaven. Péče o blaho mé vlastní nebo péče o blaho druhých - to jsou hlavní podoby hledání štěstí. Obě alternativy si nemusí protirečit, mohou žít vedle sebe a fungovat bez konfliktu a rozporu. Bezpodmínečně budou proti sobě stát pouze tehdy, pokud se na ně budeme dívat z pohledu dostředivé síly. Dostředivá síla může totiž existovat sama, aniž by potřebovala svůj protějšek, svoje zrcadlo. Naopak síla odstředivá sama o sobě existovat nemůže, ke své existenci potřebuje dostředivého účinku. Konání dobra pro druhého, které vnímáme jako sílu odstředivou, tedy jako sílu směřující od jednoho subjektu k druhému, nám přináší dostředivý účinek, tedy dobrý pocit z toho, že vytváříme vztah s druhou osobou, popřípadě o ni pečujeme. V člověku ale mohou vyvstávat otázky typu: Proč bych se k ní měl chovat pěkně? Co z toho budu mít? Má mi na ní záležet? Člověka může pokoušet otázka, zda oběti, které vynaloží, mu budou nahrazeny zisky. Z pohledu dostředivého zájmu lze o rozumnosti i přínosu odstředivého podnětu pochybovat. Je možné jej odmítnout i odsoudit. Morální filosofové se zabývají propojením zájmu o sebe a druhého člověka. Snaží se dokázat, že dodržení mravních a morální příkazů je v zájmu člověka, že cena za mravnost mu bude vrácena i se ziskem, že péče a starost o druhé je nepostradatelnou součástí o sebe sama. Skutečnost života mnohých lidí ale ukazuje, že ne vždy platí, že je-li člověk laskavý k druhým, druzí budou laskaví k němu. Významná polská socioložka Nechama Tecová se snažila prokázat, jak spolu souvisí ochota pomáhat a připravenost obětovat se s faktory jako je třída, majetnost, vzdělání, náboženské přesvědčení nebo politická příslušnost. K překvapení všech však žádný vzájemný vztah nenalezla. Zdá se, že žádný statistický významný faktor určující mravní chování neexistuje. Zjistilo se, že sociologicky nelze prokázat determinace při volbě mezi dobrem a zlem.¹²⁵

Člověka na cestě životem provází velká nejistota. I když se lidem nelíbí, že jsou ponechání napospas svému vlastnímu rozhodování a své vlastní zodpovědnosti, právě v této osamělosti je obsažena naděje morálkou nasyceného společenství. Tato naděje neznamená jistotu ani žádoucí příslib, že výsledné chování bude správnou volbou mezi dobrem a zlem. Dobré i špatné volby totiž vycházejí ze stejného stavu nejistoty, nerozhodnosti a nevyhraněnosti, stejně jako z potřeby zbaběle se skrýt a stejně jako z odvahy přijmout osobní zodpovědnost a jednat navzdory pokušení přenechat rozhodování někomu jinému. Je nutné připravit se na špatné volby, neboť jestliže tak neučiníme, nevytrváme v pátrání po volbě správné. Tato nejistota je půdou, na které

---

¹²⁵ Srov. BAUMAN, Z. *Umění života*, str. 102-105

morálka může vyrůst. Současná doba přemlouvá, nutí i ponouká člověka, aby důvěru vložil do některé z autorit, které nařizují, co v jaké situaci přesně dělat a jaký způsobem. Také koncept změny člověka v moderní době v oblasti odpovědnosti a odpovědné volby se přesunul z povinnosti pečovat o potřeby druhého k odpovědnosti k sobě samému. Tyto volby slouží především zájmům a uspokojování vlastních potřeb a odklonění se od sebedarování.¹²⁶

Na závěr knihy Bauman srovnává pohledy Nietzscheho „*nadčlověka s člověkem odpovědným*“ Emmanuela Lévinase. Tyto dvě kategorie lidí jsou postaveny proti sobě a představují dva zcela odlišné koncepty. První přichází s programem sebezpečí, sebevylepšení, honbou za štěstím, snahou o sebeprosazení. Druhá nabízí péči a zájem o druhého a prožívání štěstí z „bytí pro“. Odpovědnost za druhého není žádný doplněk bytí, spíše jde o to, že takto chápaná odpovědnost je jádrem subjektivity. Z tohoto pohledu jsou „bytí“ a „bytí pro druhého“ synonyma. Druhý člověk umožňuje vymanit se z existenciální samoty a uvést ho v „bytí“, které není pouhým existováním. V touze po šťastném životě stojíme každý den před volbou, která nás přibližuje ke štěstí. Avšak už Seneca podotkl, že těžce dovede rozpoznat, co vlastně činí život blaženým. O dva tisíce let později v této otázce člověk stále tápe. Ale o tom je „umění života“. Každý člověk je umělcem svého života, ať už vědomě či nevědomě, jestli se mu to líbí nebo ne, jestli to koná s radostí nebo neochotně. Být umělcem znamená formovat a tvarovat to, co je bezforemné a beztvaré, vnášet řád tam, kde by byl chaos a organizovat náhodný, chaotický nebo nahodilý i nepředvídatelný soubor věcí a událostí tak, že jeho snahou se mohou určité události uskutečnit.¹²⁷

Doba modernity přináší ochotu vytvářet přátelství i kamarádství a člověk po těchto vztazích touží více než kdykoliv předtím. Jsou to ale vztahy plné obav i napětí. Bauman popisuje přátelská pouta jako jedinou sociální flotilu v rozbouřených vodách. Rozbouřenými vodami jsou podle něj některé z těchto skutečností - nestálá a křehká pracovní místa prorostlá vzájemnou podezíravostí a konkurencí. Od člověka se očekává, že bude ukazovat nadšení a dokazovat vlastní schopnosti. Přichází stále nová doporučení o životním stylu, která se objevují i mizí velice rychle a člověk se bojí, že nedokáže držet krok a nezažehná riziko, že zaostane za ostatními nebo ztratí kontakt úplně. Aby bylo možné tuto situaci zvládnout, je potřeba spolehlivého, věrného, oddaného přítele, se kterým je možné tyto těžkosti překonávat. Problém složitého

---

¹²⁶ Srov. BAUMAN, Z. *Umění života*, str. 114 - 115

¹²⁷ Tamtéž, str. 130 - 132

moderního prostředí spočívá právě v tom, že i když všichni touží po těchto vztazích, těžko se vytváří. Úzkost vzniká ze strachu z toho, že jednak přijdu o přítele nebo partnera, ale zároveň přichází úzkost i z toho, že se ho nebudu moci zbavit ve chvíli, kdy už o něj nebudu stát. Mezilidské vztahy provází rozpolcenost, která vytváří množství dilemat. Není jednoduché vymezení hranice mezi právem na vlastní štěstí a bezohledným sobectvím. Zásadní myšlenkou zůstává, že i když jsou hranice lidských vztahů narušené a vedou kudykoliv, nemělo by být navázání i rozvázání mezilidských vztahů prohlášeno za morálně bezvýznamný a neutrální akt, ve kterém by zúčastnění byli a priori zbaveni odpovědnosti za následky svého jednání. Z tohoto pohledu jsou „bytí“ a „bytí pro druhého“ synonyma. Opět je potřeba zdůraznit, že druhý člověk umožňuje vymanit se z existenciální samoty a uvést ho v „bytí“, které není pouhým existováním.¹²⁸

V předcházející části této práce jsem se zabývala Baumanovou knihou *Umění života*. Hledala jsme odpověď na otázku, v čem spočívá umění života a štěstí člověka v jeho životě, jak překonávat existenciální samotu. V následujícím textu se budu věnovat Baumanově druhé knize *Individualizovaná společnost*. Pokusím se dále hledat souvislosti mezi samotou člověka a společností, ve které člověk žije.

Autor v úvodu knihy cituje myšlenku Aristotela, která vystihuje podstatu jeho přemýšlení v celé knize: „*Osamělá bytost mimo polis může být pouze anděl nebo zvíře. Není divu, mohli bychom dodat, jelikož první je nesmrtelná a druhá o své smrtelnosti neví.*“¹²⁹

Bauman zde představuje společnost a civilizaci, která si podle něj, jako první kultura v dějinách, necení trvalého a život člověka je rozdělen do množství epizod bez důsledků a případných závazků. Je to společnost, kdy na věčnosti až tak nezáleží a „dlouhodobost“ je pouze větší balení krátkodobých zážitků. Žijeme v době, která je nová v pohledu na věčnost, kdy věčnost nepůsobí jako nezbytnost, aby se dal život žít. Lidé se dokáží bez nesmrtelnosti obejít a nevypadá to, že by jim to nějak vadilo. Je to nový způsob žití a teprve v budoucnu se ukáže, jaké důsledky a způsob života to přinese.¹³⁰

Proč se tolik hovoří o individualizaci? Jaké má důsledky pro život člověka? Úvodem mohu říci, že poznání dobra a zla vyvolalo potřebu morálního vedení. A stejně

---

¹²⁸ Srov. BAUMAN, Z. *Umění života*, str. 133 - 140

¹²⁹ BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*, str. 11

¹³⁰ Tamtéž, str. 11

tak poznání smrtelnosti a touha po transcendenci na sebe bere jednu ze dvou podob. Jednak vytvářet „něco“, co má trvalejší hodnotu než pomíjivý život. Anebo žít tak, aby člověk tuto energii z touhy po transcendenci vložil někam jinam. Musí existovat velké množství předmětů sloužících k vlastnímu uspokojení. Tyto podněty musí být dostatečně silné, „dávající smysl“, být dostatečně různorodé a připravené pro všechny skupiny lidí tak, aby lidé po nich toužili a hnali se za nimi. Musí se neustále obměňovat, je potřeba neustále přivádět k životu důvěru v pokračování této cesty navzdory tomu, že při hledání stále znovu člověk prožívá zklamání a frustraci. Bauman se zamýšlí nad tím, zda je možné rozumem se postavit proti této „spáse prostřednictvím společnosti“. Je to pro člověka velmi těžký úkol. Člověk by musel odmítnout veřejné prostředky transcendence a individuálně a osaměle se oddat zápasu s úkolem, na který většině lidí chybí síly. Většina lidí se s nabídkou společnosti ztotožňuje, touží opakovaně po dalších nabídnutých podnětech. Ale tato neustálá honba se za něčím vytváří společnost jednotlivců honících se za vytouženými a nabízenými podněty. Ztrácí se prostor pro vytváření mezilidských vztahů. U člověka, jak už bylo uvedeno, se opakují pocity úzkosti, frustrace a osamocení.¹³¹

Dalším významným procesem, který mění lidský život a nese v sobě výrazné důsledky odrážející se v životě člověka, je globalizace. Globalizace je termín, který v sobě zahrnuje vzniklé samovolné, sebe samy pohánějící a nepravidelné procesy. Globalizace zasahuje do dříve vzniklého řádu a způsobuje, že lidé, jejich většina, nemá v moci vlastní přítomnost, protože rozhodování leží mimo jejich dosah. Dřívější autonomie lidského společenství byla založena především na hustotě komunikace mezi lidmi, na jejich každodenním styku. Tento lidský faktor je v současné době výrazně oslabován novými telekomunikačními možnostmi. Nový člověk je nucen žít v určitém „nepořádku“, zmatku a nejistotě. Život mnoha lidí se stává proměnlivým, nejistým a možná i vrtkavým.¹³²

Individuální společnost představuje společnost, ve které se objevuje jiná forma společenských celků. Dřívější společenství lidí vytvářelo tuto formu celku za účelem spojení se a prosazení společného zájmu. V individualizované společnosti každý člověk kráčí za svým cílem sám. Cílem se zde rozumí vyřešení vlastní situace, problému, vyřešení vlastního života. Znamená to, že cíle jednotlivců v této společnosti nejsou aditivní a člověk je utvrzován v představě, že všechny životní situace musí řešit sám.

---

¹³¹ Srov. BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*, str. 12 - 25

¹³² Tamtéž, str. 42 - 53

Společnost ostatních lidí přináší jen jeden užitek, a to ujištění, že stejně osamělý boj vedou i ostatní lidé každý den. Toto společenství posiluje odhodlání v činnosti bojovat sám a sám. Dále se člověk ve společnosti poučí, jak přežít osobní a neodvratitelnou samotu a že život každého člověka je plný rizik, s nimiž se musí potýkat a vyrovnávat jedině sám. Společenství lidí jsou křehká a pomíjivá, kde jsou sdíleny úzkosti, trápení, ale především se jedná o chvilková seskupení, do kterých množství osamělých jedinců směřuje své individuální úzkosti. Bauman ve své knize cituje Ulricha Becka z jeho eseje O smrtelnosti průmyslové společnosti: „*To, co vystupuje z trosk sociálních norem, je nahé, vyděšené, agresivní ego, hledající lásku a pomoc. Při hledání sebe sama a láskyplné společnosti se snadno ztratí v džungli ega. Člověk, který pátrá v mlhách svého vlastního já, již není sto zahlédnout, že tato izolace, tato samotka ega je orkelem nad masou.*“¹³³

Individualizovaná společnost přináší velkému množství žen a mužů svobodu v experimentování a tvorbě vlastního života, ale současně s tím velký úkol vyrovnávat se s důsledky. Existuje propast mezi vlastním rozhodováním o sobě samém a možnostmi a schopnostmi ovlivňovat společenské uspořádání, které rozhoduje o tom, zda k realizaci vlastní představy dojde.¹³⁴

V globalizovaném světě se stále více hovoří o identitě. Problém identity vzbuzuje velkou pozornost u filozofů, vědců, psychologů. Pohledem identity se uchopují a zkoumají ostatní aspekty současného života a výzkum identity se stal samostatným a prosperujícím odvětvím.¹³⁵

Současný člověk má protichůdnou zkušenost s odhalením, že věci mohou být jinak, než bývaly, že jednou provždy nadržují svůj tvar. Tato forma nepředvídatelnosti v člověku vzbuzuje úzkost a strach. Svět je pro člověka plný překvapení a různých náhod a člověk musí být neustále ostražitý. Na druhou stranu tato nestálost a ohebnost může probouzet i odhodlání a ctizádost dělat věci lepší než jaké jsou a člověk si uvědomuje, že odpor skutečností nemusí být nezdolný. Člověk může snít o životě, který bude lepší, smysluplnější, příjemnější. Vyplývá z toho, že pocity nesmělosti a troufalosti, strach i odvaha, zoufalství i naděje vznikají společně. Mění se pouze poměr v závislosti na individuálnosti člověka. Někteří lidé změny a vzrušení z nových

---

¹³³ Srov. BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*, str. 62 - 65

¹³⁴ Tamtéž, str. 65

¹³⁵ Tamtéž, str. 166

zážitků vítají, druzí prožívají pocity velké úzkosti z nestálosti. Dá se říci, že nová doba se projevuje předěláváním věcí a otevřela možnost a potřebu jejich přetváření.¹³⁶

Idea individualizace dále podle Baumana znamená osvobození jedince od předem daného vrozeného sociálního postavení. Je to emancipace, která tvoří nejvýznamnější rys moderní situace. Tím přestává být individualizace daností, ale stává se úkolem a zároveň člověk nese odpovědnost za plnění tohoto úkolu a za jeho důsledky. Dřívější člověk, aby zůstal ve své třídě a udržel si sociální postavení, musel tomu přizpůsobit vlastní chování, osvojit i její kulturu a neodchýlit se od normy. Členství v určité třídě se muselo stále znovu obnovovat, potvrzovat a dokládat každodenním chováním. Současná doba přináší nestabilitu a křehkost společenských seskupení. Nezakotvenost člověka způsobuje, že dosažení určitého postavení nemůže sloužit jako životní projekt. Tuto formu nezakotvenosti zakouší každý člověk během života mnohokrát. Dnešní ženy i muži jsou stále v pochodu, není v dohledu žádný příslib dosaženého cíle, který by jim umožnil oddechnout si a nedělat si starost. Neexistuje naděje, že na konci cesty zakotvíme s pocitem uspokojení. Spíše se jedná o život chronicky nezakotvených jedinců. Velkým problémem, kterým současný člověk trpí, už není ani tak otázka, jak získat určité místo v rámci společenské třídy, ale fakt, že toto místo bude záhy roztrháno a roztaveno. Současně stále méně věříme, že společnými silami můžeme změnit společenské prostředí. Je možné, že různé typy obav, kterými člověk trpí, mohou mít společenský původ, ale je pravděpodobné, že všechny tyto problémy si v současné době musí člověk vyřešit sám, vlastním individuálním úsilím. Pokud se člověk přesvědčí, že nemůže udělat nic, na čem záleží, anebo nevěří tomu, že by to dokázal, obrací se k věcem, na kterých až tolik nezáleží a které si myslí, že udělat zvládne. Existuje velké množství náhražkových zábav. Často se hovoří o posedlosti např. z nakupování, ze slavení apod. Osamělý člověk rozptyluje vlastní obavy přesvědčováním sama sebe, že není sám, kdo obavy zažívá. Je rád v prostorách, které ho rozptylují a jejichž lomoz mu zabraňuje obavy vnímat a připouštět si je. Ještě silnější je však snaha člověka předstírat, že existence podobných problémů, které mají i ostatní lidé, „vytváří společenství“, tedy že lze z osamělosti udělat společnost.¹³⁷

Podle některých sociologů se vymýšlí identita ve chvíli, kdy se hroutí společenství. Identita je podle nich jeho náhražkou. Nově by se identita měla stát domovem a lidé si ji představují jako útulnou skryš bezpečí a jistoty a velmi po ní touží.

---

¹³⁶ Srov. BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*, str. 167 - 168

¹³⁷ Tamtéž, str. 169 - 179

Aby se tak stalo, musí však identita popírat, že je pouhou náhražkou a musí vytvořit klamnou představu společnosti, které nahrazuje. Jak již bylo řečeno, každý buduje vlastní identitu sám a zároveň člověk hledá náhražkovitá společnost, ve kterém by individuálně zažíval své úzkosti a obavy. Lidé doufají, že toto společnost jim pomůže překonávat různá životní rizika a mohou prožít pocit odkladu osamocení.¹³⁸

V jedné z dalších kapitol se Bauman zamýšlí nad významem víry a rozkoše v životě člověka, jeho rodiny, která by mu měla pomoci v překonávání pocitu úzkosti a osamocení, v budování hodnot a překonávání pocitu nedůvěry. V úvodu autor cituje Senecu, podle kterého prožívané rozkoše vyprchají v témže okamžiku, kdy jsou na vrcholu, na rozdíl od radosti ze ctností. Seneca varuje, že schopnost rozkoše přinášet potěšení je nízká a trvá malou chvíli. Uspokojení, které přichází nejrychleji, také nejrychleji odchází. Podle Senecy takto žijí lidé, kteří zapomínají na minulost, zanedbávají přítomnost a bojí se budoucnosti. To, co Seneca vnímal jako politováníhodné, stává se v současném světě normou. Můžeme říci, že v naší společnosti nepovažujeme za důležité využívat lidské zkušenosti z minulosti, protože jsou podle našeho názoru téměř neuplatnitelné v současném světě. Přítomnost nemůžeme mít zcela pod kontrolou, proto ji zanedbáváme a máme zkušenost s tím, že budoucnost přináší další obavy, další nová nepříjemná překvapení, zkoušky a trápení. Podle Baumana je v naší době těžké mít víru, poněvadž se ztrácí význam důvěry. Nedůvěra plyne především z toho, že se nelze spolehnout v dlouhodobějším horizontu na to, s čím bychom chtěli počítat, neboť veškeré naše záměry a snahy jsou v pozemském světě pomíjivé. Křehkost a nejistota života vzniká také proto, že je pravděpodobné, že dvě třetiny populace vyspělých společností zůstanou bez zaměstnání, tzn. ekonomicky neužitečnými a sociálně nadbytečnými. Svět strukturální nezaměstnanosti rozhodně nenabízí pocit bezpečí. Současným heslem je flexibilita a pracovní místa existují bez větších záruk, smluv, častá jsou přechodná zaměstnání. Jestliže nám chybí dlouhodobé zabezpečení a jistoty, stává se okamžité uspokojení tou správnou cestou. Člověk neví, co bude zítra, proto využije nabídku vlastního uspokojení okamžitě. Tato skutečnost utváří chování lidí tak, že ostatní lidé i věci jsou pro jedno použití a každou položku je možné nahradit. Vztahy, které jsou povrchní, napáchají méně škody v situaci, kdy stojí v cestě příštím příležitostí. Vše vede k rozpadu a rozkladu lidských vazeb, společností i partnerství. Svazek a partnerství jsou

---

¹³⁸ Srov. BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*, str. 179 - 181

v současné době vnímány jako konzumní věc, nikoliv jako něco, co je třeba vytvářet. Jestliže současný člověk svého partnera pojímá tímto způsobem, není nejdůležitějším úkolem obou partnerů starat se o vztah tak, aby dobře fungoval, aby obstál při různých potížích a nástrahách, aby se i partneři navzájem podpořili ve složitých situacích. Není potřeba učit se kompromisům a opouštět od svých vlastních zájmů. Partnerské vztahy jsou nahrazovány dočasnými vztahy, podobně jako zastaralý produkt není již dále využíván a je nahrazen novým. V současné době nejistoty a vratkosti získává nahraditelnost výhodu nad trvalostí. Základním hlediskem víry je, že dává hodnotu něčemu, co je trvalé, věčné. Život s vírou člověk může žít tak, aby překonal individuální smrtelnost.¹³⁹

Důležitou spojnicí mezi smrtelností a nesmrtelností byla po dlouhou dobu rodina, která propojila individuální cíle člověka a trvalé hodnoty, spočívající v uvědomění si vlastní sounáležitosti se svým rodem, který přichází s mnoha zkušenosti, činy, příběhy apod. Člověk je součástí tohoto úzkého společenství, ve kterém neprožívá tak silný pocit úzkosti a nejistoty. Vytváří se prostor pro péči o hodnoty a vztahy a člověk může cítit pocit bezpečí a nemusí prožívat výrazně pocit osamocení. Tím, že rodina je v současné době ve velké krizi a rodiny se zakládají a ruší i několikrát v životě člověka, přestávají být pevným a spolehlivým mostem k vytvoření trvalejších hodnot.¹⁴⁰

Na závěr úvahy se společně s autorem zamyslím, jaký je vztah mezi láskou a rozumem a jak láska a rozum mohou přispět k našemu tématu. Základním dilematem rozumu a lásky je to, že by se rádi obešly jeden bez druhého, protože láska se bojí rozumu a rozum se bojí lásky. Rozum i láska mluví různou řečí, ale jestli je od sebe oddělíme, může vzniknout velký problém. Dá se také říci, že spolu nemluví, že se vlastně vzájemně překřikují. Pro lásku je skoro nemožné prosadit své vlastní slovo, protože rozum je daleko lepší řečník. Člověk si dovede představit, co je láska, ale dát tento pojem do slov je velice složité. Může se i stát, že by se láska ve slovech nepoznala. Rozum se dá vyjádřit slovně daleko snadněji. Autor použil obraz lásky a rozumu Maxe Schelera: *„Srdce má své důvody, svůj rozum, o kterém rozum nic neví a ani nemůže vědět; a má své důvody, tj. objektivní a evidentní porozumění pro věci, vůči kterým je rozum slepý, stejně slepý, jako když nevidomý nevidí barvy a hluchý*

---

¹³⁹ Srov. BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*, str. 182 - 187

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 188 - 189

neslyší.¹⁴¹ Rozum se spíše vztahuje k užítku, láska spíše k hodnotám. Očima lásky je svět souborem hodnot a očima rozumu je souborem užitečných věcí. To, co nám způsobuje problém je, že se často zaměňuje hodnota a užitek a je vznášena tato otázka: Je nějaká věc hodnotná proto, že je užitečná? V této situaci chce rozum donutit hodnotu, aby sloužila užítku. Protože láska i rozum se zaměřují na něco jiného, jdou každý svou vlastní obrácenou cestou a jejich horizonty se radikálně odlišují. Obzor lásky je nekonečný, ale zároveň znamená, že tato nekonečnost způsobuje, že ji nelze zachytit, popsat, změřit. Pro rozum, který je hrdý na své přesné záznamy a který chce zkrotit vše neovladatelné, živelné, nevyzpytatelné, nepoddajné a divoké, je láska napadána pro tyto své vlastnosti. Důležité také je, že rozum podněcuje k loajalitě k vlastní osobě, láska k loajalitě k druhým lidem. Podle rozumu se láska proviňuje také tím, že neposlouchá jeho hlas. Láska nás vede ke vztahu k druhému člověku, abychom mu sloužili slovem i skutkem. Člověk zná požadavek, ale neví, jak ho má vykonat. Tato nevědomost v něm vyvolává určitou nejistotu. Kdyby někdo přesně řekl, co máme dělat, pak by naše skutky nebyly projevem lásky, ale poslušnosti. Aby rozum a láska mohly existovat vedle sebe, potřebuje láska rozum, avšak potřebuje jej jako nástroj, nikoliv jako omluvu, ospravedlnění, úkryt. Láska přemýšlí tak, že hledá řešení k pomoci druhým. Jestliže však rozum začne našeptávat, že pomoc druhým není vhodná, že bychom museli s ostatními sdílet své bohatství zvyšovat daně, zhoršovala by se ekonomika a vlastně bychom na tom všichni byli hůř. Jestliže v této situaci chceme omluvit selhání lásky, uskutečnime to prostřednictvím rozumu, který nám nalhává, že se musíme uchránit bláhovostí. Rozum nás tím zbavuje i špatného svědomí a v některých situacích nám naše rozhodnutí podává i jako mravný čin.¹⁴²

Závěrem mohu konstatovat, že ze života člověka nelze vyloučit ani lásku, ani rozum. Je důležité si uvědomit, že právě jejich rozdílnost umožňuje člověku být svobodnou bytostí, která se učí nést odpovědnost za vlastní způsob života, za vlastní život ve společenství lidí, pro které může být oporou i pomocí v překonávání bolesti současné doby, tedy i úzkosti a samoty.

1.5.3 Samota z pohledu A. Giddense a P. Buchanana

Dosud jsem se věnovala podrobnějšímu pohledu dvou sociologů na problémy současné společnosti a pokusila jsem se prostřednictvím jejich pohledů lépe porozumět

¹⁴¹ BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*, str. 191

¹⁴² Srov. BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*, str. 196

složitostem lidského života a důvodům samoty člověka. Pro doplnění uvedu několik myšlenek dalších zmíněných sociologů, A. Giddense a P. Buchanana.

Anthony Giddens se ve své knize *Důsledky modernity* soustřeďuje na zkoumání tématu - *bezpečí versus nedostatek bezpečí a důvěra versus riziko*.¹⁴³ Nyní se pokusíme zjistit, jak může téma bezpečí a důvěry souviset s tématem samoty člověka.

Autor srovnává pocit důvěry a bezpečí v předmoderní a moderní společnosti a uvádí čtyři kontexty důvěry v předmoderní společnosti. Následně vyvozuje i konkrétní dopady na život člověka v současném světě na základě proměny těchto kontextů. Prvním kontextem důvěry je příbuzenský systém, který ve většině předmoderních prostředí zajišťoval relativně stabilní způsob vytváření sociálních vztahů. Tento systém se neobešel bez řady konfliktů a úzkostí. Přesto ale příbuzenská pouta byla silná a bylo možné se na ně velmi často spolehnout v tom smyslu, že příbuzenské systémy dostaly určitých závazků bez ohledu na to, zda jim byl příbuzný sympatický či ne. Navíc příbuzenské vztahy často poskytují síť přátelských i důvěrných vztahů, které mají trvalejší ráz. Druhý kontext, který autor uvádí, je dřívější důležitost vztahů v určité lokalitě, ve které docházelo k výraznému prolínání mezilidských vztahů. Třetím vlivem je podle autora náboženská víra. Víra nabízí morální a praktické návody na to, jak život utvářet, což pro člověka znamená spoluvytváření prostředí bezpečí. Čtvrtým kontextem vztahů důvěry je budování a udržování tradice. Tradice je důležitá, poněvadž propojuje minulost, současnost a budoucnost. Je spojená s rituály, které také přispívají k tvorbě bezpečí.¹⁴⁴

V podmínkách modernity nemá žádný z těchto čtyř kontextů srovnatelnou důležitost. Sociální vztahy jsou pro člověka stále velmi důležité, ale soustřeďují se spíše na nukleární rodinu. Proto se mezi sociology hovoří o úpadku rodiny. Prostor, ve kterém žijeme, je stále globálnější, stále se měnící ve smyslu přeměny známých míst, např. budováním. Je ale i neustálou proměnou sociálních vztahů, přílivu a odlivu nových lidí. Náboženskou společnost nahrazuje společnost sekularizovaná. Náboženské myšlení zcela nemizí, ale již neovlivňuje každodenní život člověka stejně tak jako tradice.¹⁴⁵ Co z tohoto poznání můžeme využít pro naše bádání? Především skutečnost, že dochází k narušení dřívější pospolitosti, a tím k narušení osobních vztahů. Osobní život je oslabován a zbavován pevných vztahových bodů, dochází k obratu směrem

---

¹⁴³ Srov. GIDDENS, A. *Důsledky modernity*, str. 15 -16

¹⁴⁴ Tamtéž, str. 92 - 96

¹⁴⁵ Tamtéž, str. 98 - 99

k niternosti lidské subjektivity. Smysl a stabilitu hledáme ve vlastním vnitřním já.¹⁴⁶ Giddens vidí východisko v budování vztahů mezi lidmi založených na důvěře. Podle něj existuje silná psychologická potřeba člověka nacházet lidi, kterým můžeme důvěřovat. Vyžaduje to ale úsilí, práci, vyžaduje to otevření se jednotlivce druhému. Vztahy jsou základem pro překonávání těžkostí v životě, tedy i samoty. Jsou založené na důvěře a důvěra není předem dána, ale vytváří se již zmíněným procesem sebeotevírání se.¹⁴⁷

Autor Patrik Buchanan se tématu samoty ve svém díle nevěnuje. Uvedu jen několik myšlenek z jeho knihy *Smrt západu*, které nám jen okrajově představí jeho pohled na problémy současné společnosti. Z jeho zkoumání mohu odvodit sociální příčiny samoty a doplním pohled předchozích sociologů.¹⁴⁸ Jak již signalizuje sám název knihy, Buchanan na základě statistických, sociologických a dalších údajů upozorňuje na vymírání západní civilizace. Když hovoří o západní civilizaci, má na mysli civilizaci stojící na židovsko-křesťanských kořenech a hodnotách, kterou tyto hodnoty dvě století formovaly. Důvod vymírání vidí především v odklonu od tradičních hodnot. Autor se věnuje rozboru myšlenkových proudů, prezentovaných čtyřmi marxistickými teoretiky, kterým dává za vinu vznik kulturní revoluce a změnu ve směřování společnosti. Důsledkem této revoluce je postupující pokles porodnosti, masové přistěhovalectví, interupce, antikoncepce a ztráta hodnot.¹⁴⁹ Nyní budu věnovat pozornost jen jeho pojetí ztráty hodnot ve společnosti. Také se dotknu autorových myšlenek, které souvisí se změnou významu rodiny jako zdroje základních lidských vztahů při budování pocitu bezpečí a překonávání pocitu samoty.

Podle Buchanana je od člověka velmi smělé, když neposlouchá Boha a stává se sám sobě Bohem. Odkřesťanštění západní civilizace podle něj znamená dát tuto civilizaci v sázku. Člověk je na vysoké úrovni, co se týče lékařské, biologické vědy. Globalizovaná ekonomika slibuje blahobyt. Globální demokracie slibuje světový mír. Na tomto stupni poznání existuje přesvědčení, že Boha již není potřeba, člověk řízení přebírá sám. Autor předkládá varování otců zakladatelů, kteří zdůrazňovali, že země nezůstane svobodná, pokud nebude ctnostná. A ctnost nemůže existovat, jestliže člověk odvrhne Boha a víru. Odstoupení od víry se projevuje v úpadku, který je statisticky vyjádřen především v těchto oblastech - v existenci velkého množství

---

¹⁴⁶ Srov. GIDDENS, A. *Důsledky modernity*, str. 105

¹⁴⁷ Tamtéž, str. 110

¹⁴⁸ Pozn. Patrik Buchanan patří mezi uznávané, americké konzervativní autory. Také byl poradcem 3 prezidentů, Nixona, Forda a Reegana. Je znám i výraznou publikační i literární činností.

¹⁴⁹ Srov. BUCHANAN, P. *Smrt západu*, úvod

narozených dětí mimo manželství (každé čtvrté dítě), ve zvýšeném počtu potratů a sníženém počtu narozených dětí. V nárůstu rozvodů a v navýšení počtu kriminality a závislosti na drogách.¹⁵⁰ To vše souvisí se sníženou funkcí rodiny a se změnou hodnot ve společnosti. Podle autora existuje velké nepřátelství vůči rodině, které vzniká pohledem marxistů na rodinu, kterou pohrdali. Viděli ji jako diktaturu a inkubátor sexismu a sociální nespravedlnosti a dokázali tyto myšlenky do společnosti významně infiltrovat.¹⁵¹ Jak můžeme tyto myšlenky uzavřít? Je pravděpodobné, že také tyto faktory vedou k pocitům prázdnoty, bezsmyslnosti, ke ztrátě důvěry a k pocitům samoty. Podle Buchanana je jedinou možnou cestou toto téma pravdivě otevírat a vyburcovat společnost k navrácení se k hodnotám, které jsou na základě dlouholeté zkušenosti ověřené. Pokusit se navrátit především rodině její význam. Jinak této vyspělé společnosti hrozí podle autora postupný zánik.¹⁵²

1.6 Závěr kapitoly - průnik teologie, psychologie a sociologie

Dosud jsem se zamýšlela nad aspekty samoty z pohledu různých oborů, zkoumajících člověka. Zabývala jsem se, jak s tématem samoty zachází teologie, psychologie a sociologie. Tyto obory jsem považovala za důležité proto, že mi pomohou vytvořit základ pro uvažování o člověku a jeho prožívání samoty v kontextu sociální práce.

Důležité pro mé zkoumání bylo, že všechny tři obory nazírají samotu v několika rovinách. Psychologie tyto roviny rozděluje na interpersonální, intrapersonální a existenciální. (srov. kapitola 1.4.1) Rozdělení se odráží i v teologickém a sociologickém přístupu k samotě.

Pokusím se nyní tři roviny propojit a najít společné průniky jako východiska pro zacházení s tématem samoty člověka v sociální práci.

V kapitole 1.4.2 jsem popsala, že zásadním problémem existenciální samoty je prázdnota, oddělenost člověka od světa a od druhých lidí. Tyto problémy jsou důsledkem procesu individuace. Člověk poznává, že je osamocený, že jediným způsobem, jak překonat úzkost plynoucí z tohoto poznání, je této skutečnosti porozumět a přijmout ji. Aby člověk mohl toto překonání vůbec zrealizovat, je nutné, aby proces individuace proběhl ne příliš brzy, a ne příliš pozdě. Je ale velmi nepravděpodobné, že by proces individuace proběhl dokonale. Proto je v podstatě každý člověk poznamenán

---

¹⁵⁰ Srov. BUCHANAN, P. *Smrt západu*, str. 271 - 273

¹⁵¹ Tamtéž, str. 127

¹⁵² Tamtéž, str. 369

různou mírou neschopnosti úzkosti čelit a prožívat samotu v přijetí a pochopení, že samota je součástí života.

Podobný pohled přináší teologie. Poznání člověka, skutečnost, že se odlišuje od ostatních stvořených bytostí, ho vede k uvědomění si vlastní osamělosti. Tato osamělost patří k jeho přirozenosti, je jeho nedílnou součástí. (srov. kapitola č. 1.2) Teologie vidí způsob překonání osamělosti ve vytváření vztahu k druhým lidem. Hloubka tohoto vztahu se promítá i ve vztahu k Bohu. Čím hlubšího vztahu k lidem je člověk schopen, tím více se přibližuje k Bohu a tím více je překonávána propast mezi člověkem a okolním světem.

Také sociologové nacházejí důvody pro vznik úzkosti a osamělosti člověka v neschopnosti vytvářet a udržovat hluboké vztahy s druhými lidmi. (srov. kapitola 1.5) Jako příčinu vidí postupné individualizování člověka ve společnosti provázené rozrušováním sociálních vazeb a celkovou destabilizací osobnosti člověka. Člověk jako individuum se stává centrem světa, osvobozuje se od vztahů k lidem a tato svoboda ho vede k hédonistickým a utilitaristickým životním postojům. Takové postoje jsou v přímém rozporu se způsobem, jak samotu překonávat, tzn. vytváření hlubších mezilidských vztahů.

Výše uvedené životní postoje člověka v samotném závěru vedou k vnitřnímu konfliktu, k tomu, že člověk chce být svobodný a nezávislý. Zároveň narůstá úzkost ze samoty, což může vést k odmítání sebe sama. Tyto protichůdné potřeby vedou člověka do slepé uličky. Což je opakem způsobu, jak samotě čelit – poznáním a přijetím samoty člověka jako jeho přirozené součásti a aktivním vytvářením lidského společenství.

Je možné říci, že průnikem všech tří oborů ve zkoumání člověka v rovině existenciální je skutečnost, že narušení hlubokých lidských vztahů a popření transcendentální roviny vede k destabilizaci člověka. To se pak projevuje v rovině intrapersonální a interpersonální. Vztahy takového člověka jsou nestabilní a závislé na druhých. Člověk je s druhými ne „pro ně“, ale „pro sebe“. Hledá vztahy, které překonají jeho úzkost ze samoty za cenu ztráty vlastní identity a individuality.

Zde je možné najít jeden z hlavních zdrojů utrpení člověka projevující se v prožívání odcizení, ztrátě smyslu života vedoucí až k sebezničení. Je to oblast, která se stává také předmětem zájmu sociálního pracovníka.

Jakou roli toto poznání hraje v profesi sociálního pracovníka? Proč je důležité zabývat se touto oblastí? Jak může využít tohoto poznání ve své každodenní práci? Jaké podněty se mu zde nabízí?

Zjednodušeně mohu konstatovat, že pro sociálního pracovníka je nezbytné, aby posuzoval potřebného člověka vždy v celém kontextu, v jeho celistvosti a ve všech jeho rovinách. Široký úhel pohledu mu pomáhá porozumět komplexnosti problémů a odhalovat skryté motivy a důvody pro jejich vznik. Současně mu pomáhá lépe a hlouběji reagovat na potřeby člověka, které při povrchním pohledu mohou zůstat skryty. Sociální pracovník by neměl usilovat pouze o technicky dobře vykonávané pomáhání, ale nabízet sebe jako dar. (srov. kapitola č. 2.2.3)

V následující kapitole se pokusím pohled těchto oborů doplnit o pohled sociálního učení katolické církve, v jehož centru stojí opět člověk.

2. Samota a sociální učení církve

Z křesťanské víry vyvěrá úsilí o společné dobro a spravedlnost. Jsou ale rozdílné názory na jejich obsah a strukturu. Anzenbacher uvádí tři hlavní koncepce, které mají vliv na společenský a politický život společnosti. Jedná se o liberalismus, socialismus a křesťanskou sociální nauku.¹⁵³ Pro liberální směr je základní hodnotou svoboda, socialismus vnímá jako nejvyšší hodnotu rovnost, v sociálním učení církve jde na rozdíl od socialismu a liberalismu o člověka.¹⁵⁴

V této části práce budu vycházet z encyklik patřících do křesťanské sociální nauky - sociálního učení katolické církve. Jejich význam je v poselství, které odráží starost církve o sociální otázky a o člověka a jejich cílem je opravdový rozvoj společnosti. Učení respektuje a povznáší lidskou osobu po všech jejích stránkách.¹⁵⁵

Je potřeba uvést, že samota člověka není celistvě řešena v žádné z encyklik sociálního učení církve. Encykliky, a to jen některé, se tématu samoty dotýkají jakoby mimochodem, většinou v souvislosti s jiným problémem. Pro bádání a sepsání této práce se stala klíčovou myšlenka Benedikta XVI. v encyklice *Caritas in veritate*: „*Jeden z nejbolavějších druhů chudoby, kterou člověk může zakoušet, je samota.*“¹⁵⁶

Dříve než se budu věnovat samotnému tématu a v sociálním učení církve budu hledat texty související se samotou a chudobou, než se budu zamýšlet nad souvislostmi mezi samotou a chudobou, jak o tom hovoří Benedikt XVI., nabídnu několik myšlenek vycházejících z dokumentů Papežské rady *Iustitia et Pax* a dále z poselství a homílií papežů týkajících se tématu samoty člověka. Poté představím sociální učení církve. Dále již budu z důvodu rozsáhlosti práce pracovat s encyklikami sociálního učení církve, které se našeho tématu přímo dotýkají, tedy tématu samoty a chudoby a ve kterých je termín samoty přímo zmiňován. Zpočátku budu pracovat s encyklikami *Rerum novarum* a *Deus caritas est* a s apoštolským listem *Octogesima edveniens*. Popíšu jednotlivé pohledy těchto encyklik na samotou člověka, na její příčiny, budu hledat souvislost mezi samotou a chudobou v kontextu doby. Na závěr budu pracovat s encyklikou *Caritas in veritate*. Také tuto encykliku představím a pokusím se porozumět, proč Benedikt XVI. nově, neobvykle, propojil chudobu a samotou, proč se

---

¹⁵³ Srov. ANZENBACHER, Arno, *Úvod do filosofie*, str. 252

¹⁵⁴ Tamtéž, str. 253

¹⁵⁵ Srov. *Sociální encykliky*, úvod

¹⁵⁶ BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*, str. 71

vyjádřil právě takto? Může to znamenat, že problém samoty má nové, další příčiny a podoby, které nebyly dříve tak aktuální? Je potřeba o samotě přemýšlet nově v širších souvislostech? Pokusíme se také najít inspiraci pro sociální práci.

Jak jsem již uvedla, pojmem samoty, opuštěnosti se encykliky podrobněji nevěnují, samota je většinou zmíněna pouze v souvislosti s jiným sociálním problémem. Podobně jako společenské vědy, i encykliky, papežská poselství a homílie se věnují samotě spíše v souvislosti se stářím, nemocí, odchodem blízkých, rozpadem rodiny. Jako příklad uvádíme církevní dokument *Justitia et pax*¹⁵⁷ *The family as active participant in social life*, věnující se podpoře rodin, který zmiňuje samotu v souvislosti s nutností solidárních vztahů v rodině. Především dobré rodinné vztahy pomáhají překonávat samotu jejich jednotlivých členů.¹⁵⁸ Česká *Justitia et pax* k Evropskému roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení připravila prostřednictvím biskupa Václava Malého příspěvek o formě sociální chudoby. Podle něj tuto formu chudoby neregistrují sociologické výzkumy, nehovoří se o ní a není vždy méně bolestná než materiální chudoba. A i když jsou lidé obklopeni materiální hojností, mohou strádat a trpět osamoceností.¹⁵⁹

Dalšími příklady mohou být promluvy papežů. Papež Jan Pavel II. v jedné části poselství předneseného v postní době upozorňuje na bolest lidí, kteří jsou invalidní, považováni za ekonomicky neproduktivní, kteří se cítí být neužiteční. Především oni jsou ohroženi samotou.¹⁶⁰ Také papež František na své cestě do Ria de Janeiro v roce 2013 při promluvě na podporu rodiny vyzdvihuje význam solidarity, ve které se projevují lidské a křesťanské hodnoty. Podle něj je potřeba čelit kultuře vyřazování, která má tendenci odepisovat – seniory, děti, ty, kteří nejsou zapotřebí, kteří nejsou produktivní. Právě solidarita je velmi potřebná, solidární vztahy pomáhají překonávat

---

¹⁵⁷ Pozn. *Justitia et pax* je papežská rada, která vznikla po 2. vatikánském koncilu. Byla založena na Všeobecné deklaraci lidských práv a Sociálním učení katolické církve. Každá činnost je postavena na zásadách důstojnost lidské osoby, společném dobru, spravedlnosti, solidaritě a subsidiaritě. V evropských zemích *Justitia et pax* pracuje pod Biskupskou konferencí.

¹⁵⁸ Srov. PONTIFICAL COUNCIL FOR JUSTICE AND PEACE. Compendium of the social doctrine of the church. *The family as active participant in social life*, čl. 246 až 251 [online]. Dostupné na WWW: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_en.html#PART ONE

¹⁵⁹ Srov. MALÝ, V. *Chudoba škodí i naší duši* [online]. Dostupné na WWW: <http://www.iupax.cz/scripts/detail.php?id=42628>

¹⁶⁰ Srov. Jan Pavel II. *Poselství papeže Jana Pavla II. k postní době 1994* [online]. Dostupné na WWW: www.cirkev.cz/cirkev-ve-svete/dokumenty/hneda-rada/?cmd.

různé lidské těžkosti, také i samotu.¹⁶¹ Podobně se vyjádřil i Benedikt XVI. ve své homilii - hovoří o pozornosti vůči druhým lidem, o solidaritě, která pomáhá překonávat různé formy nouze, podporuje plnější životní styl a odporuje kultuře povrchnosti.¹⁶² Tentýž papež na XX. světovém setkání mládeže v Kolíně oslovuje mladé lidi, povzbuzuje je v utváření smysluplného života. Vyzývá je, aby nenechávali staré lidi jejich samotě.¹⁶³ Samota se nevyhýbá ani mladým lidem. Mentalita mládeže prodělává velkou proměnu. Mladí lidé žijí v mimořádném, emotivním a virtuálním světě, patří do různých skupin vrstevníků. Přitom často žijí ve velké samotě.¹⁶⁴

Můžeme říci, že papežské promluvy, které na problém samoty upozorňují, také nabízí, jak tuto situaci řešit. Papežové povzbuzují všechny, aby vytvářeli solidární vztahy, aby se setkávali a utvářeli smysluplný život. Základem ale zůstává rodina, které je potřeba věnovat velkou pozornost. Je základem pro vznik dobrých vztahů i pomocí proti prožívání samoty. Zmíněné příklady také ukazují, že na samotu je možné pohlížet z mnoha různých úhlů pohledu.

Pro naše téma jsem si vybrala především pohled sociálního učení církve, proto se v následující kapitole budu podrobněji věnovat textům dokumentů sociálního učení.

2.1 Význam a vznik sociálního učení církve

Dříve než se budu v této kapitole věnovat souvislostem mezi pojmem samota a sociální učení církve, zamyslím se nad významem a vznikem sociálního učení, popíšu základní principy a představím sociální encykliky. Jak již bylo zmíněno, později se budu zabývat některými dokumenty podrobněji, a to těmi, které se našemu tématu přímo věnují.

Základním kamenem sociálního učení církve se stala encyklika Lva XIII. *Rerum novarum* z roku 1891. Zatím poslední encyklikou je *Caritas in veritate* z roku 2009, jejímž autorem je Benedikt XVI. Sociální učení církve tvoří dokumenty, práce papežů, které reagují na společenské problémy konkrétní doby. I když jsou to papežská díla, církev podotýká, že se nejedná o neomylné dokumenty. Je to z toho důvodu, že kromě

---

¹⁶¹ Srov. Radio Vaticana, *Papež František: Rodina je základem, ať se nám to líbí či nikoliv*. Cesty [online]. Dostupné na WWW: <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=18636>

¹⁶² Srov. Radio Vaticana, *Homilie Benedikta XVI. na mši sv.* [online]. Dostupné na WWW: <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=16409>

¹⁶³ Srov. BENEDIKT XVI. *Jste nadějí církve*. Str. 18

¹⁶⁴ Srov. *Pastorační plán Sekce pro mládež ČBK*, str. 10 [online]. Dostupné na WWW: <http://www.cirkev.cz/res/data/004/000535.pdf>

morálních zásad, majících trvalou platnost, obsahují i odpovědi, kterým lze porozumět pouze v kontextu té dané doby. Je to učení, které nepředkládá konkrétní hodnotové návody k jednání a snaží se držet si odstup vůči politickým režimům i institucím. Počátek učení souvisí se sociálními změnami, které spadaly do období vrcholného novověku a rozbíjely tradiční sociální síť. Změny měly velký morální i kulturní dopad na život člověka, vznikaly velké sociální rozdíly, které způsobovaly společenské napětí. Přicházely i nové ideologie, které nabízely jako řešení třídní nenávisť. Jak již bylo řečeno, toto učení kriticky vystupuje na obranu člověka, jestliže je ohrožována jeho důstojnost a jeho práva.¹⁶⁵

Sociální učení církve stojí na přirozeném zákoně, který je považován za základ univerzální etiky. Tento zákon je vytvářen z postřehů a reflexí o společné lidské přirozenosti.¹⁶⁶ Přirozený zákon je odpovědí na hledání lidstva stanovit pravidla pro mravní život člověka a pro život ve společnosti. Aby mohly být tyto normy akceptovány všemi lidmi a kulturami, musí být jejich zdroj spatřován v samotné lidské osobě, v jejích potřebách a sklonech. Jsou postaveny na lidských právech a důstojnosti každé lidské bytosti.¹⁶⁷ Sociální učení stojí na těchto principech - personálním principu, solidaritě, subsidiaritě a obecném blahu. Personální princip chrání nedotknutelnou důstojnost lidské osoby. Na jeho základě vybuodovala církve svou rozsáhlou sociální nauku.¹⁶⁸ Solidaritu můžeme velmi zjednodušeně popsat jako pevnou a trvalou odhodlanost, která nás vede v úsilí o dobro všech, protože všichni jsme odpovědni za všechny.¹⁶⁹ Princip subsidiarity upozorňuje na to, že je proti spravedlnosti, když se převádí na větší a vyšší celky to, co mohou vykonat menší společenství a jednotliví lidé.¹⁷⁰ Obecné blaho nebo dobro je vnímáno jako požadavek lásky a spravedlnosti.¹⁷¹

---

¹⁶⁵ Srov. *Sociální encykliky*, str. 4 - 8

¹⁶⁶ Srov. COMMISSIONE TEOLOGICA INTERNAZIONALE. *Alla Ricerca di Un'etica Universale: Nuovo Squardo Sulla Legge Naturale* [online], článek 113. Dostupné na WWW: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20090520_le_gge-naturale_it.html

¹⁶⁷ Srov. COMMISSIONE TEOLOGICA INTERNAZIONALE. *Alla Ricerca di Un'etica Universale: Nuovo Squardo Sulla Legge Naturale* [online], článek 115. Dostupné na WWW:

¹⁶⁸ Srov. Jan XXIII. *Encyklika Mater et Magistra*, čl. 220

¹⁶⁹ Srov. Jan Pavel II. *Encyklika Sollicitudo rei socialis*, čl. 38

¹⁷⁰ Srov. Pius XI. *Encyklika Quadragesimo anno*, čl. 79

¹⁷¹ Srov. Pavel VI. Pastorační konstituce o církvi v dnešní době. *Gaudium et Spes 1965* [online]. Dostupné na WWW:

http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_cs.html

Srov. ANZENBCHER, A. *Úvod do filozofie*, str. 257-259

Srov. ANZENBCHER, A. *Křesťanská sociální etika*, str. 179 - 222

Učení má dále napomáhat v partnerském dialogu církve se světem a je vnímáno jako teoreticko-praktická disciplína s vlastní metodologií. Tuto metodologii charakterizují tři kroky – vidět, hodnotit, jednat. Vidět znamená analyzovat problémy, hodnotit znamená popsat skutečnost ve světle křesťanské nauky a následuje konkrétní jednání na základě volby cílů a prostředků.¹⁷²

Dějiny sociální nauky církve můžeme rozdělit do čtyř základních vývojových fází. První fázi charakterizuje vznik encykliky *Rerum novarum*. Encyklika byla odpovědí na problémy průmyslové revoluce. Stala se kritickou konfrontací se socialismem a liberalismem 19. století. Je považována za základní dokument sociální nauky a pozdější sociální encykliky se na něj odvolávají.¹⁷³ Druhá fáze je spojována s pontifikátem Pia XI. a Pia XII. Pius XII. nevydal žádnou encykliku, ale v době 2. světové války se významně vyjadřoval kromě jiného v rozhlasových vysíláních proti válce. Pius XI. provedl analýzu situace v době velké hospodářské krize 30. let a rozpracoval principy subsidiarity a solidarity. Třetí fáze je spojována se jmény koncilních papežů, Jana XXIII. a Pavla VI. Poslední fáze přinesla velmi cenné myšlenky v encyklikách Jana Pavla II. a Benedikta XVI.¹⁷⁴

Do sociálního učení církve je řazena také pastorální konstituce *Gaudium et Spes*, která vznikla po 2. vatikánském koncilu, a encyklika *Deus caritatis est* Benedikta XVI. Jsou to dokumenty na pomezí pastorální teologie a sociálního učení církve.

2.2 Samota a chudoba člověka a dokumenty *Rerum novarum*, *Octogesimo adveniens*, *Deus caritas est*

Tato kapitola nás provede dokumenty, které se zvolenému tématu věnují a pokusím se v nich najít a popsat problém samoty, souvislosti mezi chudobou a samotou. Vybrané encykliky představím a pokusím se je stručně charakterizovat v jejich historickém kontextu z důvodu lepšího porozumění situaci, kterou reflektují. Pokusím se je představit i v kontextu sociálně-ekonomicko-politických problémů dané doby. Nejdříve budu pracovat s encyklikou *Rerum novarum* a apoštolským listem *Octogesima adveniens*. Dále pak s encyklikou *Deus caritas est*.

---

¹⁷² *Sociální encykliky*, str.6

¹⁷³ Srov. LEV XIII. *Rerum novarum*, úvod

¹⁷⁴ Tamtéž, úvod

2.2.1 Rerum novarum

V roce 1891 tuto encykliku vydal papež Lev XIII. Jedná se o první sociální encykliku, ve které se církev oficiálním způsobem vyjádřila k sociální otázce. Nastartovala počátek sociálního učení církve. Je to encyklika, která ukázala zásadní směr dalšího vývoje sociálního učení a všechny další encykliky se na ni odvolávají. Tato encyklika neměla ani tak velký ohlas mezi biskupy, jako mezi mladými kněžími, kteří cítili potřebu spolupracovat s dělníky a hájit jejich zájmy. V encyklice se papež věnoval třem hlavním oblastem. První oblastí je vznik nového typu společnosti v důsledku průmyslové revoluce. Církev si je vědoma, že na tuto situaci bude muset odpovídat nově, bude potřeba budovat nové formy sociálního jednání, především jako reakci na vykořisťování dělníků.¹⁷⁵ Papež se také vyjadřuje proti řešením, která nabízí socialismus. Postavil se proti myšlence socialistů, aby bylo zrušeno soukromé vlastnictví a majetek patřil všem. Podle papeže soukromé vlastnictví patří k přirozenosti člověka a člověk se tím stává nezávislým vůči státu a to především při vytváření rodiny.¹⁷⁶ ¹⁷⁷ Papež upozorňuje, že není možná v občanské společnosti úplná rovnost. Reaguje tak na myšlenky socialistů. Zlo jako následek hříchu na tomto světě nevymizí a bolest a utrpení patří k lidskému údělu. A i když se lidé budou pokoušet zlo odstraňovat, nepodaří se tyto útrapy z lidského života odstranit úplně. Jestliže je lidem slibován život oplývající pokojem a rozkoší, jedná se o podvod a může z něho vzejít ještě větší zlo.¹⁷⁸ Úkolem církve je hledat lék proti obtížím, posilovat a rozšiřovat mravní a křesťanské smýšlení, které upevňuje pozitivní klima ve společnosti. Charitativní činnost církve má pomáhat potřebným, chudým tak, aby ulehčila jejich nedostatku.¹⁷⁹ Papež také přirovnává spolužití ve společnosti ke spolupráci údů těla. Podobně jako tělo vzájemně spolupracuje, tak je možný život ve společnosti, protože lidé se potřebují navzájem.¹⁸⁰

Druhá oblast se věnuje budování státu ve smyslu právním i sociálním, protože na jedné straně vzniká velká moc a na druhé straně závislost dělníků na této moci. Papež se staví proti liberalismu, který vidí trh jako samočinnou léčící sílu bez podpory státu, ale

---

¹⁷⁵ Srov. LEV XIII, *Rerum novarum* úvod

¹⁷⁶ Tamtéž, čl.3

¹⁷⁷ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika*, str. 137

¹⁷⁸ Srov. LEV XIII, *Rerum novarum*, čl. 14

¹⁷⁹ Tamtéž, čl. 16 - 24

¹⁸⁰ Tamtéž, čl. 15

staví se také proti katolickým tendencím, které odmítaly zásahy státu. Podle papeže je nejdůležitějším úkolem státu podporovat obecné blaho.^{181 182} Úkolem státu je vytvářet takové podmínky, které by umožňovali dělníkům důstojněji pracovat na základě pracovní smlouvy, aby jim byl garantován odpočinek a byly vytvářeny lidské pracovní podmínky. Také je potřeba státem chránit především slabé a chudé, ženy a děti.¹⁸³

Třetí oblast encykliky se věnuje starosti o člověka v tom smyslu, že církev je za člověka spoluzodpovědná, nemůže ho nechat napospas státu a požaduje spoluzodpovědnost ode všech, kdo se na hospodářském procesu podílí.¹⁸⁴ Encyklika také vybízí dělníky, aby organizovali svá vlastní sdružení. V tomto kontextu podpory sdružování se papež věnuje přímo samotě člověka: „*Poznání nepatrnosti vlastních sil pobízí člověka k tomu, aby získal ke spolupráci i jiné. V Písmě svatém jsou slova: Lepší je žít ve dvou než v osamocení, protože tak se práce vyplácí. Když padnou, jeden zvedá druhého. Běda samotnému! Když padne, pak není druhý, který by ho zvedl.*“¹⁸⁵

Na závěr je možné k tomuto tématu říci, že papež povzbuzuje všechny ke sdružování. Sdružování má dopomáhat jednotlivým členům spolku k tělesnému i duchovnímu povznesení a má prospěch i pro rodinu. Důležité je ale především přihlížet ke zdokonalení náboženského a mravního života jako nejdůležitějšího lidského snažení.¹⁸⁶ Samota v tomto smyslu se může stát překážkou v práci, ve vytváření soukromého vlastnictví. Soukromé vlastnictví umožňuje člověku být především v rodině nezávislý na státu. Samota v této encyklice souvisí s chudobou, ale jak je zřejmé z textu, s chudobou materiální. Souvisí to samozřejmě s historickou dobou, ve které encyklika vznikala a kde byla právě materiální chudoba dělníků největším problémem. V této době forma opuštěnosti člověka v encyklice řešena nebyla, i když také existovala. Lékem na tento typ samoty je podle papeže vytváření sdružení, společenství, vztahů v rámci lidské společnosti a smysluplně žitý život na základě křesťanských hodnot.

---

¹⁸¹ Srov. LEV XIII, *Rerum novarum*, čl. 26

¹⁸² Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika*, str. 137

¹⁸³ Srov. LEV XIII, *Rerum novarum*, čl. 26 - 33

¹⁸⁴ Tamtéž, úvod

¹⁸⁵ Tamtéž, čl. 37

¹⁸⁶ Srov. LEV XIII, *Rerum novarum*, čl. 42

2.2.2 Octogesima adveniens

Apoštolský list papeže Pavla VI. byl vydán u příležitosti 80. výročí vniku encykliky *Rerum novarum*. Je to list, ve kterém si papež všímá a reaguje na nové sociální problémy především 60. a 70. let 20. století. Apoštolský list je rozdělen do pěti částí. První část tvoří úvod a další čtyři části jsou vlastní kapitoly listu. Tyto části postupně představím, pro moji práci je ale nejdůležitější první část, která se věnuje novým sociálním problémům.

V úvodní části se papež zamýšlí nad nově vzniklými závažnými otázkami. Jsou to otázky týkající se rozporů v hospodářském, kulturním a politickém rozvoji národů. Podle papeže nově vznikající sociální problémy ohrožují budoucnost lidstva, proto je potřeba věnovat jim velkou pozornost. Tyto problémy se týkají moderního hospodářství, spravedlivého rozdělování bohatství, smyslu a významu zvyšování životních potřeb a spoluzodpovědnosti. Podle papeže ale není možné navrhnout jednoznačné řešení, které by mělo všeobecnou platnost. Vybízí křesťanská společenství, aby objektivně vnímala a rozebírala situaci ve své zemi a pokusila se hledat pomoc v celé sociální nauce církve.¹⁸⁷

Celou první kapitolu věnuje papež nově vzniklým sociálním problémům. Kapitola je i pro tuto práci nejdůležitější, neboť se přímo dotýká problému samoty. Věnuje se především urbanizaci a jejím důsledkům. Zamýšlí se nad životem lidí i křesťanů ve městě, možnostmi a ohroženími mládeže, nezapomíná na všechny pracující a ženy. Upozorňuje na problémy těch, kteří se stávají obětí změn, věnuje pozornost lidem, kteří ztratili domov a stěhují se. Všímá si rostoucího významu sdělovacích prostředků a změn v životním prostředí.

Jak v rozvojových, tak v průmyslových zemích je závažným jevem nový způsob urbanizace. Dochází ke změně zemědělské civilizace, která tvořila základ společenských a hospodářských vztahů po dlouhá století a nyní dochází k jejímu oslabení. Na venkově nelze získat obživu, lidé zde žijí v těžkých životních podmínkách a odcházejí do měst. Města ale nejsou přizpůsobena na tak rychlý a masivní nárůst populace. Lidé žijí ve skličujících podmínkách většinou na předměstí, nenacházejí ani práci, ani bydlení. Tato koncentrace obyvatel ve městech přináší další velké sociální problémy a utrpení.¹⁸⁸

---

¹⁸⁷ Srov. PAVEL VI., *Octogesima adveniens*, čl. 2 -7.

¹⁸⁸ Srov. PAVEL VI., *Octogesima adveniens*, čl. 8

Urbanizace je nevratný jev ve společnosti a pro člověka to znamená jednak čelit novým problémům, ale také podílet se i na jejich řešení. Může to být pro tvořivé a organizační schopnosti člověka výzva. Navyklé a tradiční způsoby uspořádání společnosti se zásadně urbanizací proměnily, změnil se tradiční způsob prožívaného a utvářeného života. Nejvíce tato skutečnost ovlivňuje vztahy v rodině, také se mění i sousedské vztahy. Mění se i rámec křesťanského společenství. Na člověka je kladen nový nárok, člověk musí hledat řešení, jak udržovat růst měst, jak je organizovat a jak spolupracovat a spolupodílet se na blahu všech. To, co je nejoblavější na novém způsobu života, je skutečnost, že člověk žije v anonymním davu, který je všudypřítomný, a přesto se člověk cítí jako cizinec, cítí se být osamocený. Je to nová osamocenosť v anonymním davu. Město, místo aby bylo prostorem pro setkávání se, pro vytváření vzájemných vztahů a vzájemného pomáhání, stává se místem odcizení a velkých třídních protikladů. Papež upozorňuje především na to, že za zdmi domů se skrývá tolik bídy a bolesti, o které nevědí ani nejbližší sousedé. Na tuto formu bídy jsou pak navázány další sociální problémy, kriminalita, různé druhy přestupků, drogy, erotismus.¹⁸⁹

Další problém, který v důsledku urbanizace vzniká, je narušení instituce rodiny. Je to způsobeno nevhodným prostředím, ve kterém musí rodiny žít. Často žijí v provizorních ubytovnách, bez soukromí a bez naděje, že se jim podaří odpovídající bydlení získat. Vše má vliv na stabilitu rodiny, na vztahy uvnitř rodiny. Mladí lidé nemají jinou možnost než se scházet na ulici v partách, které ne vždy správným směrem formují děti i dospívající.¹⁹⁰

Jak již bylo zmíněno, rodiny musí čelit velkému množství problémů. Tato skutečnost se odráží i v životě mladých lidí. Soužití mladé a starší generace je složité. Mladí lidé touží měnit svět a přitom prožívají velkou nejistotu z toho, co je čeká. Neshody v rodinách mohou zapříčinit narušení předávání hodnot, mohou zpochybňovat uplatňování autority při výchově a být i příčinou útěku od povinností a odpovědnosti.¹⁹¹

Tento papežský list dále upozorňuje na složitost lidí, kteří mají sníženou schopnost zapojit se do společnosti z důvodu postižení nebo z jiných sociálních důvodů, a ocitají se na jejím okraji. Hovoří o nich jako o nových – chudých lidech. Úkolem

---

¹⁸⁹ Srov. PAVEL VI., *Octogesima adveniens*, čl. 10

¹⁹⁰ Tamtéž, čl. 11

¹⁹¹ Tamtéž, čl. 13

všech je tyto lidi vyhledávat, pomáhat jim, bránit jejich důstojnost.¹⁹² Obtížná situace vzniká i pro dělníky, kteří z vážných důvodů opouští vlastní zemi a stěhují se do jiné. Jejich začleňování do společnosti je často spojeno s nacionalistickými postoji, které jim způsobují mnoho problémů. Je spíše potřeba vytvářet právní statut, pomáhat jim v hledání zaměstnání i ubytování tak, aby za nimi mohli přicházet i jejich rodiny a netrpěli rozdělením. Je to úkol pro všechny křesťany, protože vztah k člověku je základem křesťanství.¹⁹³

Po přečtení textu je možné si uvědomit, že sociální učení církve bylo vnímavé k tomuto nově se vytvářejícímu sociálnímu problému. Ve srovnání s encyklikou *Rerum novarum* se tento apoštolský list nově dotýká samoty sociální, ne jen materiální. Jak již bylo uvedeno, člověk se změnou sociálních podmínek dostává do izolace, na okraj společnosti, zůstává uvězněn za zdmi svého domova. Je ohrožena jeho důstojnost. Bortí se základní rodinné, sousedské i osobní vztahy. Je zasaženo křesťanské společenství. Papež hovoří i o tom, že tato forma chudoby způsobuje nabourávání vlastní podstaty osoby. Mohu říci, že je zde popsána souvislost a propojení samoty a chudoby. Několikrát v předešlém textu bylo zmíněno, jak je pro člověka důležitý vztah, neboť vztahy tvoří základ a podstatu lidské existence. Jestliže se vztahy bortí, je ohrožena podstata člověka a tato skutečnost se projevuje jako velmi bolestivá chudoba způsobená samotou. List apeluje na zodpovědnost všech. Řešení je možné, jestliže se projeví velké nasazení a úsilí člověka pro řešení této složité otázky. Správným směrem je vytváření farních středisek na úrovni ulice, čtvrti, která by nabízela prostory pro trávení volného času a byla by protiváhou ulice. Střediska by mohla nabízet kromě odpočinku také vzdělávací a jiné aktivity, které by co nejvíce pomáhaly mladým lidem překonávat izolovanost a také nabízely příležitost pro vytváření přátelských vztahů.¹⁹⁴

Kromě vytváření středisek sloužících ke vzájemnému setkávání je také jako lék na současnou situaci potřeba nově vytvářet sousedské a mezilidské vztahy, které mohou i v budoucnu v každé těžké situaci pomáhat překonávat různé druhy potíží. Je potřeba chránit rodinu, která je nejvíce ohrožena. Dobré mezilidské vztahy jsou lékem i na překonávání beznaděje, která je v přelidněných aglomeracích všudypřítomná. Jsou to často města bez tváře, města hříchu a bolesti. Papež nabízí povzbuzení v postavě proroka Jonáše, který se prodíral velkoměstem Ninive a přinášel lidem naději v podobě

---

¹⁹² Srov. PAVEL VI., *Octogesima adveniens*, čl. 15

¹⁹³ Tamtéž, čl. 17

¹⁹⁴ Tamtéž, čl. 11

radostné zvěsti o Božím milosrdenství. Města jsou často místa, která člověku dávají pocit anonymity a osmělují ho, aby si zařídil život bez Boha. Jsou to ale také místa, kde naopak, podobně jako v Jeruzalémě, je možné setkávat se s dobrem, přátelstvím, s Bohem.¹⁹⁵

Druhá kapitola listu se věnuje myšlenkovým proudům té doby a vyslovuje i nároky na člověka tak, aby se správně podílel na utváření lidské společnosti. Uvedeme několik myšlenek, které souvisí s utvářením lidského, solidárního prostředí, které je lékem proti chudobě a samotě.

Papež upozorňuje na výhody i omezení právního systému. Vybízí k ohledu na chudé ve společnosti. Bez výchovy k solidaritě může právní řád podporovat individualismus, kdy se člověk domáhá práv na úkor obecného blaha. List povzbuzuje ke štědrosti bohaté a upozorňuje, že i v právních předpisech je nutné zohlednit hlubší smysl pro službu bližnímu a nezaobírat se jen rovností.¹⁹⁶ Požadavky souvisí také s budováním politické společnosti. Křesťané jsou povinni zúčastnit se hledání jak společnost utvářet, protože vyzkoušené modely zcela neuspokojují požadavky na demokratickou společnost.¹⁹⁷ Nebezpečí vzniká i tím, že křesťané mají sklon idealizovat si socialismus a nechtějí nic vědět o donucovacích metodách a o samotné ideologii. I když socialismus hlásá spravedlnost, solidaritu a rovnost, z pohledu této ideologie a zkušeností to neodpovídá biblickému pojetí pohledu na člověka. Je úlohou všech křesťanů pomáhat ve výchově k politickému angažování se pro obecné blaho.¹⁹⁸ Obecné blaho je také něco jiného, než vložená naděje do slova pokrok. V 19. století vložily společnosti do tohoto pojmu představu o osvobození člověka jak od přírody, tak od sociálního omezování. Ale pokrok bez vyšších norem nemůže člověka uspokojit. Není správné dívat se jen na kvantitu hospodářského růstu, větší váhu je potřeba vkládat do kvalitativního růstu. Kvalita lidských vztahů, spolurozhodování a spoluzodpovědnost jsou důležité pro správný rozvoj společnosti. Křesťané jsou povzbuzováni, aby svobodu využili v angažování se pro dobro a nechali se inspirovat životem Krista.¹⁹⁹ V souhrnu je možné říci, že i tato kapitola povzbuzuje člověka k vytváření lidských vztahů založených na solidaritě a úctě. Vybízí k aktivitě pro společné dobro na základě svobody i zodpovědnosti jak vůči člověku, tak Bohu.

---

¹⁹⁵ Srov. PAVEL VI., *Octogesima adveniens*, čl. 12

¹⁹⁶ Tamtéž, čl. 23

¹⁹⁷ Tamtéž, čl. 24

¹⁹⁸ Tamtéž, čl. 31

¹⁹⁹ Tamtéž, čl. 41

Třetí kapitola dále mapuje nové problémy společnosti. Sociální učení hledá konkrétní odpovědi na otázky lidí.²⁰⁰ Nedílnou aktivitou člověka je ale solidarita a láska k člověku, která rozvíjí ochotu ke službě.²⁰¹ Papež nabádá, aby se lidé nechali inspirovat v různých oblastech sociálním učením církve, které je dynamické, zohledňuje i historickou zkušenost církve. Opět hovoří o nutnosti spravedlnosti, změně srdcí a struktur, o zapojení křesťanů do dění ve společnosti i o nutnosti odpovědnosti.²⁰²

Poslední kapitola opět povzbuzuje člověka k zapojení se do dění ve společnosti. Protože nestačí jen poukazovat na nedostatky a nespravedlnosti, ale je potřeba s odhodláním, odpovědně nalézt okruh povinností. Dobré svědomí člověka doprovází při rozhodování a rozpoznávání toho, co je správné.²⁰³

2.2.3 Deus caritas est

Ve své první encyklice Benedikt XVI. hovoří především o lásce, o lásce Boha k člověku a o lásce člověka, kterou má sdělovat druhým. Toto jsou témata obou částí encykliky. První část encykliky se věnuje upřesnění některých charakteristik Boží lásky nabízené člověku a objasnění niterné souvislosti mezi touto láskou a lidskou láskou. Druhá část má konkrétnější podobu, pojednává o uplatňování lásky k bližnímu podle přikázání ze strany církve k člověku.²⁰⁴ První část encykliky představím jen v krátkosti, podrobněji se budu věnovat druhé části encykliky, ve které se termín samoty vyskytuje, a popíšu, v jakém kontextu byl tento pojem použit.

První část dokumentu vysvětluje a dává do souvislostí pojmy éros a agapé. Vysvětluje jejich odlišnost a zároveň určitou jednotu v lidském životě. Člověk jako lidská bytost se skládá z těla i duše. Éros představuje tělesnou lásku mezi mužem a ženou. Jedná se o vzájemné darování se, ne o pouhý sex, zboží, jak se tomu mnohdy děje. Nejde tedy o to, aby se člověk nechal přemáhat instinktem, ale je potřeba určité zrání i přemáhání, aby člověk správným způsobem éros využíval. Agapé je označení pro lásku, která stojí na víře a vírou je utvářena. Člověk se stává sám sebou, jestliže se éros i agapé nacházejí ve vnitřní jednotě. Nejde o to, aby člověk dychtil být pouze duchem a odmítal tělo jako nějaké živočišné dědictví, ale nejde popírat ducha a vnímat tělo jen jako jedinou skutečnost. V obou případech člověk ztrácí důstojnost. Tato dvě

---

²⁰⁰ Srov. PAVEL VI., *Octogesima adveniens*, čl. 42

²⁰¹ Tamtéž, čl. 43 - 45

²⁰² Tamtéž, čl. 42 - 47

²⁰³ Tamtéž, čl. 48 - 49

²⁰⁴ Srov. BENEDIKT XVI., *Deus caritas est*, úvod

pojetí bývají často stavěna do protikladu. Ve skutečnosti platí, že obě formy lásky se nedají nikdy od sebe oddělit. Čím více se navzdory své odlišnosti éros a agapé k sobě přibližují, tím více se uskutečňuje pravá povaha lásky. Éros bývá na počátku spíše žádostivý, ale pak při přibližování se druhému bude usilovat o štěstí druhého. Pokud se tak nestane, éros upadá a ztrácí i svou povahu. Rovněž platí, že člověk se nemůže stále jen darovat, musí také přijímat. Základem pro přijímání je vztah s Bohem, který lásku člověku daruje.²⁰⁵

Text nás dále provází pohledem na Boha. Představuje Boha, který miluje svůj lid a odpouští mu. Antický svět i Aristoteles snili o tom, že pravým pokrmem pro člověka, tedy tím, čím člověk žije, je věčná moudrost. Biblické poselství je o lásce, o vztahu člověka s Bohem, o pravém pokrmu pro člověka - lásce. Tato láska tvoří jednotu, ve které člověk i Bůh zůstávají sami sebou. V tomto vztahu má i důležité místo další člověk, bližní. Boha nikdo nikdy neviděl tak, jak je on sám v sobě. Také platí, že Bůh není pro člověka neviditelný. Podle Bible nemůže člověk milovat Boha, kterého nevidí, když nenávidí svého bratra, kterého vidí. Na základě tohoto textu je vyjádřena spojitost mezi láskou k bližnímu a láskou k Bohu. Obě lásky souvisí velmi úzce. Láska k bližnímu je cestou setkání se s Bohem. Jestliže se člověk uzavírá bližním, stává se slepým i vůči Bohu. Láska není pouhý cit. Cit bývá počáteční jiskrou, ale není to plnost lásky, ve hře je i vůle a intelekt. Láska se v průběhu života proměňuje, zraje, není nikdy dokončeným procesem. Je nutné učit se, že je možné s Bohem milovat osobu, která není člověku příjemná. Učit se dívat na druhého očima Boha, tedy jako na přítele Boha. Láska může růst jen za předpokladu, že láska k Bohu se bude projevovat ve službě druhým.²⁰⁶

Druhá část dokumentu se zamýšlí nad láskou – caritas, uplatňovanou církví. Láska k bližnímu je především úkolem každého jednotlivého křesťana, ale je i úkolem pro církev. Z toho vyplývá, že uplatňování lásky potřebuje určitou organizační strukturu. Pomoc bližním se historicky vyvíjela a s narůstajícím rozšiřováním církve se ukázalo, že jednou z oblastí činnosti církve bude vedle udělování svátostí a zvěstování Božího slova také uplatňování lásky všem potřebným. Jsou to úkoly, které od sebe nelze oddělovat. Charita není pro církev okrajovou záležitostí, kterou by mohla přenechat

---

²⁰⁵ Srov. BENEDIKT XVI., *Deus caritatis est*, čl. 3 - 8

²⁰⁶ Tamtéž, čl. 9 - 18

jiným, obecně prospěšným organizacím, protože tato pomoc lidem patří k její podstatě.²⁰⁷

Dále se papež věnuje míře nezbytného nasazování se za spravedlnost ve společnosti a službou v lásce – caritas. Nejprve se text věnuje uspořádání společnosti a státu. To je především úkol politiky. Stát musí být spravován podle zásad spravedlnosti, aby se nestal místem zlodějů a nespravedlivých činů. Spravedlnost je cílem i měřítkem každé politiky. Spravedlnost v tomto významu má především etický rozměr. Rozum člověku pomáhá, aby odlišoval a neupřednostňoval vlastní zájmy. Je to úkol pro všechny politiky, neboť stále existuje nebezpečí, že vlastní zájmy a moc upřednostňovány budou. Je to prostor, ve kterém se může politika i víra setkávat. Protože rozum, který se inspiruje vírou, mu umožňuje lepším způsobem naplňovat vlastní úkoly, lépe jim porozumět. Církev ale nechce lidem, kteří víru nesdílejí, nutit názory a způsoby jednání. Církev chce, aby to, co je spravedlivé, mohlo být jako takové uznáno a realizováno. Ambice církve vychází z toho, že sociální učení církve je založeno na přirozeném zákoně, což je přijatelné pro každou lidskou bytost. Významnou úlohu v tomto hledání má rozum. Církev chce pomáhat formovat svědomí politiků tak, aby docházelo ke spravedlivému budování sociálního i státního uspořádání a chce také, aby požadavky týkající se spravedlnosti byly pro politiky jednak srozumitelné, ale i uskutečnitelné. Církev se nechce stavět na místo státu, ale pomocí racionální argumentace chce probouzet v lidech etické síly, které pomáhají spravedlnost prosazovat. Protože prosazování spravedlnosti stojí vždy odříkání i velké úsilí.²⁰⁸

Hovořili jsme o úloze státu při budování spravedlivé společnosti. Nyní se budeme věnovat službě v lásce – caritas. Papež upozorňuje, že nebude nikdy existovat takové spravedlivé státní uspořádání, kterému by se podařilo, že by služba lásky byla zbytečná. Říká, že i v té nejspravedlivější společnosti bude lásky potřeba. Vždy bude existovat utrpení, které volá po pomoci a útěše. Vždy podle něj bude existovat osamocení.²⁰⁹ Stát, i když se bude snažit zajišťovat spravedlivé fungování, nikdy nezajistí to nejdůležitější, co trpící i každý člověk potřebuje - osobní láskyplnou pomoc. Od státu se očekává, že na základě subsidiarity uzná a bude podporovat iniciativy, které budou na blízku trpícímu člověku. Církev je jednou z nich. Nenabízí pouze materiální pomoc, ale i podporu pro duši, což někdy může být potřebnější než pomoc materiální.

---

²⁰⁷ Srov. BENEDIKT XVI., *Deus caritatis est*, čl. 19 - 25

²⁰⁸ Tamtéž, čl. 26 - 28

²⁰⁹ Tamtéž, čl. 28

Rovněž laici jsou povzbuzováni k tomu, aby se jako občané státu zúčastňovali aktivit hospodářského, sociálního, zákonodárného, správního i kulturního rázu. Pracovat pro spravedlivější uspořádání společnosti je úkolem pro všechny.²¹⁰ V této pasáži papež hovoří o osamocení jako o formě utrpení, které může být větší než utrpení materiální. Z textu vyplývá, že vždy bude potřeba lásku – caritas – uplatňovat. Pomáhat člověku patří k podstatě lidství, nikdy nenastane situace, že by člověk lásku nepotřeboval. Lékem na osamocení je pozornost, vztah, které jsou potřebnému člověku věnovány na principech, které zde zazněly. Vidět bližního jako Božího přítele, který trpí a potřebuje pomoc ve formě lásky, potřebuje zakusit lidskost. Papež upozorňuje, že praktické jednání je nedostačující, jestliže se v něm neprojeví láska k člověku, která má svůj zdroj v Ježíši Kristu. Osobní účast na utrpení druhého se uskutečňuje tak, že mu dávám sám sebe, že jsem v daru přítomen jako osoba. Tento způsob darování se je oprostěn od pozice nadřazenosti vůči druhému. Inspirací pro ty, kteří pomáhají, je Ježíš, jehož radikální pokora vedla k záchraně člověka a k přijetí posledního místa na světě. Papež zná také situace, kdy člověk bude nadmírou požadavků a potřeb od druhých lidí propadat malomyslnosti. V těchto chvílích může pomoci vědomí, že on sám je v Božích rukou a že nemusí unést a provést vylepšení celého světa. Pokorně vykoná to, co je v jeho silách a ostatní přenechá Stvořiteli. Není to člověk, kdo řídí svět. Člověk poskytuje službu pouze podle vlastních možností a schopností také díky tomu, že ke službě dostal sílu. Velkou podporou a pomocí člověku je kontakt s Bohem, modlitba. Pomáhá mu, aby nepropadal malomyslnosti a pýše, která pohrdá člověkem, nic nevytváří, naopak vše ničí. Jako příklad je zde uváděn život Matky Terezy, která věnovala hodně času modlitbě, a tento čas určitě nechyběl v její praktické službě. Naopak čas na modlitbě se stal zdrojem její činnosti. V modlitbě čerpala odvahu žít a jednat. Je to příklad pro všechny, kdo žijeme v dramatických životních situacích a můžeme zakoušet i nepochopitelné mlčení Boha. Láska má být světlem, které nás životem provází.²¹¹

2.3 Benedikt XVI. - Caritas in veritate

Hlavními tématy sociální encykliky Benedikta XVI. z roku 2009 *Caritas in veritate*, láska v pravdě, jsou závažné společenské, politické i ekonomické otázky současného

---

²¹⁰ Srov. BENEDIKT XVI., *Deus caritas est*, čl. 28 - 29

²¹¹ Tamtéž, čl. 28 - 39

světa. Encyklika je rozdělena do sedmi kapitol. Papež se zamýšlí a také navrhuje v jednotlivých kapitolách přístupy v oblasti ekonomické, kulturní, etické, globální a politické. Ekonomická oblast se zabývá etikou podnikání, odpovědností, úlohou odborů. Kulturní oblast řeší přístup ke vzdělání, technicistní mentalitu a pohled na nároky techniky, význam a moc médií. Etická část se věnuje obraně lidské důstojnosti od početí až do smrti, konceptu práv a povinností. Další oblast řeší globální problémy – fenomén migrace, zásady mezinárodní rozvojové pomoci, ochranu životního prostředí i energetickou otázku. Politická část vysvětluje význam občanské společnosti i úlohu neziskového sektoru, spolupráci věřících i nevěřících lidí.²¹²

V úvodu vysvětlíme význam názvu encykliky a také představíme myšlenky, které by pro naše téma mohly být inspirací. Stěžejní pro nás však bude kapitola Spolupráce lidské rodiny. Součástí kapitoly je i text, který se stal mottem této práce.

Caritas in veritate, láska v pravdě, je podle Benedikta XVI. mimořádná síla, která má svůj původ v Bohu, tedy ve věčné Lásce a absolutní Pravdě. Ježíš Kristus lásku v pravdě dosvědčil svým pozemským životem, zejména svou smrtí a vzkříšením. V Kristu se láska v pravdě zhmotňuje, protože Ježíš svou smrtí a vzkříšením naplnil Boží plán. Tato skutečnost je hlavní hnací silou rozvoje každého člověka i celého lidstva. Povolává nás k tomu, abychom milovali své bližní v lásce Božího plánu, tedy v pravdě, protože láska i pravda byly vloženy do srdce i mysli každého člověka. Kdo přijme plán, který s ním Bůh má a uskuteční ho, ten nalézá dobro, pokoj, svobodu. Láska je základem sociální nauky církve. Dává skutečný obsah vztahu k Bohu, je základem vztahů s rodinou, přáteli, skupinami, zároveň je i základem pro vztahy společenské, ekonomické a politické.²¹³ Svědomí a odpovědnost ve společnosti existuje, jen pokud existuje láska a pravda. V opačném případě se jednání všech stává hříčkou vlastních zájmů. To má za následek rozkladné účinky na globalizující se společnost současnosti.²¹⁴

Caritas in veritate je princip, který se v morálním jednání projevuje jako spravedlnost a společné dobro a který je zvláště zapotřebí v úsilí o rozvoj globalizující se společnosti. V každé společnosti je vytvářen jiný systém spravedlnosti. Láska tuto spravedlnost přesahuje, protože mít někoho rád znamená darovat mu to, co je moje. Můžeme říci, že láska vyžaduje spravedlnost, že vyžaduje uznání a respektování práv

---

²¹² Srov. BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*, úvod

²¹³ Tamtéž, str. 9 - 10

²¹⁴ Tamtéž, str. 12

jednotlivců i národů, zasazuje se o budování lidského společenství podle práva a spravedlnosti. Ale láska spravedlnost také překonává, protože lidské společenství se rozvíjí především na základě lidských vztahů charakterizovaných nezištností a milosrdenstvím, ne jen na vztazích založených na právech a povinnostech. Požadavkem spravedlnosti a lásky je také zasazovat se o společné dobro v tom smyslu, že naplňujeme skutečné potřeby našich bližních. Křesťan je povolán k tomu, aby v lásce podle svého povolání a podle vlastních možností a schopností uplatňoval svůj vliv v rámci společenství, ve kterém žije. Tento způsob zasazování se o blaho druhých má stejný význam a důležitost jako přímá pomoc člověku. Technický pokrok a vztahy založené na užitečnosti neumožňují opravdový rozvoj člověka a společenství. Bez pravdy si člověk může vytvářet skeptický pohled na život, který mu neumožňuje prosazovat hodnoty ve společnosti, protože někdy nechápe jejich důležitost či význam a ztrácí orientaci. Proto je sociální učení církve otevřené pravdě, přijímá ji a obohaceno o další nové životní zkušenosti ji stále předává lidem a národům.²¹⁵

Vysvětlení názvu Láska v pravdě jsme se věnovali z toho důvodu, abychom mohli lépe porozumět, proč je pro papeže toto téma významné. Papež zmiňuje, že láska v pravdě je základem pro vznik kvalitních vztahů nejen mezi nejbližšími, ale i v rámci celé společnosti. Dále uvádí, že láska v pravdě je i základem pro sociální učení církve. Vztahy založené pouze na užitečnosti způsobují, že vznikají různé formy utrpení, můžeme říci i chudoby a samoty. Pravda i láska nám pomáhají, abychom neztratili směr životní cesty, abychom dokázali přijímat život podle Božího plánu a být oporou jiným lidem.

Pátá kapitola s názvem Spolupráce lidské rodiny začíná větou: „*Jeden z nejbolestivějších druhů chudoby, kterou člověk může zakoušet, je samota.*“ Benedikt XVI. dále v textu pokračuje: „*Lze říci, že i další druhy chudoby, včetně materiální, se rodí z izolovanosti, z toho, že se člověku nedostává lásky nebo že má obtíže milovat. Různé druhy chudoby často vznikají z odmítnutí boží lásky, z prvotního tragického uzavření se člověka v sobě samém. Takový člověk se domnívá, že si vystačí sám, anebo že je jen bezvýznamným a pomíjejícím jevem, cizincem v náhodně vzniklém vesmíru. Člověk je odcizen, když je sám nebo když se odtrhává od reality, když odmítá myslet*

---

²¹⁵ BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*, str. 16

*a věřit v nějaký Základ. Celé lidstvo je odcizeno, když důvěřuje pouze lidským plánům, ideologiím a falešným utopiím.*²¹⁶

Celou encyklikou se prolínají odkazy na lidský rozvoj. Papež se odvolává i na encykliku Pavla VI. *Populorum progressio* a encykliku Lva XIII. *Rerum novarum*, ve kterých papežové upozorňují, že rozvoj se netýká pouze technických aspektů života, ale také smyslu putování dějinami spolu s bližními a hledání cíle této cesty. Člověk se rodí k tomu, aby se rozvíjel, život je úkol, je to povolání a církve se snaží pomáhat člověku v tomto rozvoji.²¹⁷ Povolání je i výzvou, která vyžaduje svobodnou a odpovědnou odezvu. Existují i překážky a podmíněnosti, které mohou vývoj zpomalovat. Přesto je člověk hlavním strůjcem vlastního života. Svoboda i odpovědnost ovlivňují formy rozvoje nebo zaostalosti. Jen v prostředí odpovědné svobody je možný růst člověka.²¹⁸ Pojetí rozvoje člověka jako povolání obnáší i postavení lásky v tomto rozvoji. Příčiny zaostalosti nejsou jen z důvodu materiálního nedostatku, ale projevují se i v jiných dimenzích člověka. Sociální učení církve povzbuzuje všechny, aby pomáhali příčiny zaostalosti odstraňovat. K tomu může pomoci vůle, která nutí člověka plnit požadavky solidarity. Aby mohla být vůle správně orientována, musí ji v tom pomáhat myšlení. Zaostalost má ještě další závažnější nedostatek než nedostatek myšlení, a to nedostatek bratrství. Je možné, aby lidé bratrství dosáhli sami? Rozum je schopen pochopit rovnost mezi lidmi a postarat se o vzájemné pokojné soužití. Nedokáže ale vytvářet bratrství, protože bratrství má svůj původ v transcendentálním povolání od Boha. Podle papeže je bratrství cílem našeho snažení, je potřeba mu nejprve porozumět a následně se angažovat tak, aby současné ekonomické a sociální procesy vedly k humánním výsledkům.²¹⁹ Je to možné pouze ve spolupráci různých disciplín. Do této spolupráce musí vstupovat láska, která všemu tomuto snažení dává orientaci. Vědění není jen dílem rozumu. Jestliže chce být vědění moudrostí, která pomáhá člověku zorientovat se v různých složitostech života a i v jeho posledních cílech, nejde to bez přítomnosti lásky v pravdě. Konání je slepé bez vědění a vědění je bez lásky neplodné. Láska je tvořivou a vynalézavou silou, která pomáhá odhalovat příčiny bídy a nacházet prostředky, jak s nimi bojovat a jak je odstraňovat. Právě obtíže dialogu vědy s teologií jsou na škodu celkovému rozvoji člověka i národů.²²⁰

---

²¹⁶ Tamtéž, str. 71

²¹⁷ Srov. BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*, str. 22

²¹⁸ Tamtéž, str. 23

²¹⁹ Tamtéž, str. 25, 26

²²⁰ Tamtéž, str. 38, 39

Sociální nauka církve říká, že přátelské a solidární vztahy jsou prožívány v rámci ekonomických aktivit, které k člověku přirozeně patří. Právě do těchto aktivit, v současné době ovlivněných globalizací a následky hospodářské i finanční krize, je nutné vnášet nezištnost, dar jako výraz bratrství a požadavek lásky a pravdy. Každé ekonomické rozhodování v sobě obnáší i morální důsledky.²²¹ Globalizace není a priori dobrá nebo špatná, ale taková, jakou ji lidé učiní. Z toho plyne pro člověka odpovědnost za to, jakým směrem se bude ubírat. Jestli lidé využijí její možnosti nebo jestli naroste bída a chudoba.²²²

Jaké další řešení encyklika nabízí? Encyklika rozvádí myšlenku Pavla VI., který poznamenal, že lidem se vede špatně také z toho důvodu, neboť nedostatečně přemýšlejí. Podle něj je proto potřeba nového vzmachu v oblasti myšlení.²²³ Globální změny vedou k potřebě přemýšlet v širším kontextu, v kontextu spolupráce celé lidské „rodiny“. Tato spolupráce mezi národy by měla vést k úzké spolupráci na základě solidarity a ne k vytváření marginalizace. Je potřeba hlouběji přemýšlet o vztazích. Člověk jako tvor v sobě nese duchovní přirozenost, která se realizuje v meziosobních vztazích. Čím hlouběji vztahy prožívá, tím více dozrává i jeho identita. Člověk nezískává vlastní hodnotu tím, že se izoluje, ale tím, že vztahy navazuje jak s lidmi, tak také s Bohem. Lidská rodina je utvářena a inspirována na základě vztahů v rodině, vztahů vznikajících na základě solidarity, spravedlnosti a pokoje. Také princip subsidiarity musí zůstat v těsném spojení se solidaritou. Neboť solidarita bez subsidiarity může člověka uměle udržovat v závislosti a ubírat mu důstojnost, může ponižovat toho, kdo je v nouzi. Subsidiarita bez solidarity může zase vést k sociálnímu partikularismu.^{224 225} Rozvoj člověka má tedy hlubokou souvislost s rozvojem národů. Člověk je svou podstatou zaměřen k rozvoji sama sebe. Tento rozvoj by měl zahrnovat nejen materiální růst, ale i růst duchovní, protože lidská osoba je jednotou duše i těla. Společnost, která je materiálně i technicky rozvinutá a nerespektuje potřebu rozvoje duchovních hodnot, nesměruje k opravdovému rozvoji. Jestliže se tak děje, je to možné rozpoznávat na zvyšujícím se počtu sociálních problémů. Prázdnota a opuštěnost mohou být, navzdory péči o tělesné i psychické potřeby člověka, příčinou ztráty naděje, kterou může vyvolávat utiskování duše. Rozvoj vyžaduje překonávat materialistický pohled na

---

²²¹ Srov. BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*, str. 46 - 48

²²² Tamtéž, str. 54 - 56

²²³ Srov. PAVEL VI. *Populorum progressio*, str. 258

²²⁴ Partikularismus - prosazování dílčích zájmů před zájmy obecnými

²²⁵ Srov. BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*, str. 71 - 77

lidské události. Poznávání v sobě skrývá něco, co nelze vždy vysvětlit pomocí materiálních nástrojů, např. přijímání lásky jako daru.²²⁶

2.4 Závěr kapitoly

Sociální učení církve celou svojí historií ukazuje, jak se v kontextu historických událostí vyvíjí pohled na sociální otázky a jak církve reaguje na problémy, které souvisí se změnami v oblasti sociální, hospodářské, společenské, technické, kulturní, etické, politické.

Mojí snahou bylo zamyslet se nad příčinami samoty člověka z pohledu sociálního učení církve a najít odpovědi, které budou inspirací pro řešení této otázky především v oblasti sociální práce.

Postupně jak byly encykliky představovány, jsem měla možnost vidět, s jakými problémy a těžkostmi se určitá historická doba potýkala. Počátek sociálního učení je spojen s reakcí na materiální chudobu člověka. Encyklika *Rerum novarum* reagovala na nově vznikající problémy, které se objevovaly v souvislosti s přeměnou společnosti. Církve se prostřednictvím sociálního učení zastávala především dělníků, kteří zažívali velkou chudobu, která měla dále vliv na život jejich rodin, dětí i manželek. Samota v této době byla vnímána jako izolace především od materiálních prostředků. Bylo potřeba spolupracovat, pomáhat si, sdružovat se a být si oporou v těžkých životních podmínkách. V této době se na stranu dělníků a jejich problémů postavili mladí kněží, kteří hájili jejich zájmy. (viz kap. 2.2.1)

Encyklika *Octogesima adveniens* z roku 1971 už uvádí jiný a nový pohled na chudobu a na sociální problémy. Reaguje na problémy spojené s urbanizací, kdy do měst přišlo velké množství lidí za prací a města na tak velký nápor nebyla připravena. Rodiny ale ve městech nenacházely ani bydlení, ani práci. Žily ve velmi nuzných podmínkách, což mělo za následek jejich narušení. Rodiny se rozpadaly a na ulicích zůstávaly děti, které se podílely na kriminální činnosti. Chudoba je zde nově vnímána jako sociální, protože způsobila velké utrpení především z důvodu rozpadu rodin a zapříčinila pocity bezmoci, opuštěnosti, bezsmyslnosti, beznaděje apod. Jedinou možností, jak je tuto situaci možné překonávat, je usilovně pracovat na vytváření kvalitních mezilidských vztahů založených na vzájemném pomáhání a podporovat

---

²²⁶ Tamtéž, str. 94 - 95

především rodiny. Je potřebná snaha všech, aby se podíleli podle možností na vytváření spravedlivějšího sociálního systému. Posilou pro to má být člověku víra a zodpovědné utváření života inspirované evangelijní láskou k člověku (viz kap. 2.2.2).

Benedikt XVI. se v obou encyklikách, *Deus caritas est* i *Caritas in veritate*, věnoval nově pohledu na samotu, osamocení člověka. Samotu vnímá jako utrpení, které může být větší než materiální. Samotu také vnímá jako velmi bolavý druh chudoby. Takto vnímaná samota je něčím novým. Benedikt XVI. nově popsal sociální problém, na který je potřeba v rámci sociální práce reagovat.

Jak mohou tyto texty inspirovat sociální práci i jednotlivého člověka v pomoci lidem trpícím osamocení, izolací, samotou? Základem jsou lidské vztahy, postavené na opravdové lásce a pravdě. Jsou to vztahy založené na nezištnosti a milosrdenství, ne jen na právech a povinnostech. Vytváření vztahů je stejně zásadní pomoc jako pomoc materiální. Především láska, jak byla popsána v *Deus caritas est*, je tvořivá a dokáže odhalovat příčiny utrpení a hledá i způsoby, jak je odstranit. Když se člověk zasazuje pro dobro druhých, může zažívat úspěchy i neúspěchy. A i když se vše nedaří tak, jak by si přál, i když se podaří méně, než si představuje, může čerpat sílu u Boha, který ho obdarovává silou, která mu pomáhá zasazovat se pro dobro druhých, učí ho lásce a pomáhá mu žít v naději.

2.5 Propojení poznatků SUC a sociální práce

V předchozích dvou kapitolách jsem osvětlila prolínání pojmu osamocení v teologii, psychologii a sociologii a zamyslela jsem se nad pojmem samota z pohledu sociálního učení církve.

Nyní se pokusím na základě získaných poznatků zrekapitulovat a popsat, kde a jak vznikají příčiny budoucí samoty, jak tyto příčiny vyvolávají další následné procesy a v konečném důsledku vedou k samotě v její nejryzejší podstatě. Pokusím se najít „místa“ v procesu vzniku samoty, která by se mohla jevit jako efektivní pro vstup sociálního pracovníka a uplatnění jeho pomoci.

Při podrobném zkoumání samoty z pohledu teologie, psychologie, sociologie a sociálního učení církve jsem zjistila, že na počátku procesu vznikání samoty člověka stojí několik aspektů. Je to neschopnost člověka přijímat lásku od druhých a milovat, dále zažívání faktu, že člověk sám není druhými milován. Důležitým faktorem je i nerozvíjení schopnosti vztahovat se k transcendentnu a s tím související odmítání

Boha. To může způsobit, že člověku v životě chybí základ, na němž může stavět a v němž může zažívat jistý a bezpečný vztah jako předpoklad schopnosti navazovat mezilidské vztahy.

Absence tohoto základu vytváří riziko také v tom, že se člověk snadno uchyluje k různým náhražkovým ideologiím, utopiím apod. Ty mu však nemohou nahradit zážitek bezprostřední jistoty a bezpečí ve vztahu. Toto je možné považovat za prvotní příčinu, která stojí na počátku izolovanosti člověka ve světě. Je možné říci, že míra izolovanosti člověka je různá, závisí na jeho angažovanosti ve vztazích, ale také na ochotě přijmout Boha do svého života.

Stav izolovanosti se odráží v životě člověka negativně. Sám začíná pociťovat nepohodu, zažívá nejrůznější problémy ve vztazích, v uplatnění v pracovním životě, sám v sobě. Právě tento stav izolovanosti je momentem, který chápu jako počátek vzniku samoty. Současně je to podle mých úvah hraniční situace, kdy člověk ještě sám může využívat aktivně své vlastní zdroje k jejímu překonání. Nutno podotknout, že pocit izolovanosti nemusí být způsoben pouze vlastní vnitřní izolací, ale stejně tak například narážením na různé druhy a formy technických bariér. Tato problematika však není předmětem mého zkoumání.

Projevy izolovanosti člověka bývají signálem pro pracovníky pohybující se v pomáhajících profesích k nabídce pomoci. Zde se vytváří prostor pro aktivitu sociálního pracovníka, psychoterapeuta, pastoračního asistenta, duchovního atd. Tato pomoc se děje na úrovni jednotlivce, rodiny, skupiny i společnosti. Z toho vyplývá, že do procesu vzniku samoty lze zasáhnout mnohem dříve, než dojde k prohloubení izolovanosti a jejich důsledků. Pomoc zde může být poskytována velmi širokou škálou forem a způsobů, od doprovázení, přes poradenství, zajištění pomůcek, zprostředkování kontaktu, až po psychoterapii a péči o spirituální potřeby. Nezbytnou součástí této pomoci je však také pozornost, která je člověku věnována a prostřednictvím níž člověk může zakoušet vztah, přijetí, pochopení, přítomnost druhého. Tím je pomoc zacílena nejen na vnější bariéry, ale také na příčinu vzniku izolovanosti.

Ne vždy se však podaří člověku izolovanost překonat, ať už vlastními silami nebo s pomocí. Proto se i pomáhající profesionálové setkávají s lidmi, kteří zažívají pocity hluboké samoty vedoucí někdy až k myšlenkám na sebezničení.

Existuje i zde nějaká forma účinné pomoci? Zdá se, že taková samota je spojena s intenzivním prožíváním prázdnoty, chyběním - nebo jinými slovy chudobou, tak jak o ní hovoří Benedikt XVI. Víme už, že to, co prvotně chybí, je zážitek jistoty a bezpečí

vztahu. Nabízí se tedy toto řešení - umožnit takovému člověku zažít vztah, ve kterém objeví a pocítí blízkost druhého člověka ve formě přijetí, porozumění, úcty a respektu. Jde o připravenost „být“ pro druhého, ne pro jeho kvality, ale „pro něho samého“.²²⁷ Domnívám se, že kromě odborné kompetence je toto základ smysluplné pomoci potřebným lidem, zejména lidem, kteří se ocitají v hluboké samotě.

Základem je tedy vztah založený na lásce, tak jak o něm hovoří Benedikt XVI. (srov. kap. 2.2.3)

Na základě prostudované literatury mohu říci, že problémy zapříčiněné absencí vztahu lze velmi účinně léčit opět jen vztahem. Léčba vztahem může být tak významná proto, že může nabídnout člověku to, co mu chybí a co je příčinou jeho samoty.

Sociální práce má k dispozici různé účinné formy, které umožňují takový vztah klientům nabízet. Není to jen profesní vztah mezi sociálním pracovníkem a klientem, který sám o sobě nese určitá specifika, která z něho činí samostatnou oblast výzkumů. Mimo jiné i proto, že budování takového vztahu je do značné míry ovlivněné mnoha jinými faktory, jako je potřeba udržet hranici profesního vztahu, balancovat rovnováhu mezi pomocí a kontrolou apod. Sám sociální pracovník také musí vyrovnávat napětí mezi očekáváním společnosti, klienta i svým, což kvalitu vztahu nepochybně ovlivňuje.

Jsou zde ale i jiné formy, jak klientovi nabídnout vztah zprostředkující zážitek blízkosti s druhým člověkem. Řady dobrovolníků, kteří fungují (nejen) v zařízeních pro seniory, nemusí vykonávat profesní úkony, protože náplní jejich činnosti je právě především vytváření vztahu, kontaktu s klientem. Také v různých svépomocných skupinách zažívají jejich účastníci přijetí, respekt a úctu, mnohdy i díky zvýšené citlivosti k určitým tématům, která stojí na podobné zkušenosti prožívání svých problémů. Další formou jsou dobrovolníci fungující v programech sousedské výpomoci. Vztah, který budují s klientem, je obohacený o ještě jeden důležitý aspekt – domácí prostředí klienta.

Zjednodušeně lze asi říci, že všude tam, kde pomáhající vztah není zatížen profesní rovinou, je jeho primárním obsahem blízkost a připravenost k darování. Z tohoto pohledu můžeme vnímat takové formy pomáhání jako nezbytnou součást sociální práce.

---

²²⁷ Srov. SPAEMANN, R. *Štěstí a vůle k dobru*, str. 112

Závěr

Cílem této práce bylo shrnout dosavadní poznatky o samotě člověka – seniora, které přinášejí obory teologie, psychologie a sociologie. Tyto poznatky pak porovnat se sociálním učením církve a zkoumat je optikou sociální práce. Šlo zde především o objasnění hlavních příčin a důsledků vzniku samoty u seniorů a naznačení možných cest, kterými se může ubírat sociální práce v oblasti péče o seniory.

Pojítkem všech tří oborů při zkoumání samoty člověka v první kapitole bylo poznání, že samota k člověku patří a je jeho přirozenou součástí. To, čím je potřeba se zabývat, je způsob, jakým člověk dokáže svou samotu v životě přijímat. Za destabilizací člověka stojí narušení hlubokých lidských vztahů k sobě a druhým, ztráta a popření transcendentální roviny člověka. Samota úzce souvisí s neschopností přijmout sebe sama, navazovat vztahy s druhými lidmi a prožívat je v hloubce, aniž by došlo ke ztrátě vlastní identity. Samota zasahuje člověka v rovině intrapersonální, interpersonální i existenciální. Tuto skutečnost jsem označila jako jeden z hlavních zdrojů utrpení člověka v důsledku samoty a jako oblast zájmu sociálního pracovníka. Jeho úkolem je posuzovat člověka vždy v celém kontextu, ve všech rovinách jeho existence a v celistvosti jeho života.

Zkoumání sociálního učení církve ve druhé kapitole obohatilo, doplnilo a prohloubilo závěry z první kapitoly. Fungování člověka a jeho umění zvládat samotu úzce souvisí s jeho schopností přijmout skutečnost transcendentna jako pevného základu a schopností budovat kvalitní vztahy ve smyslu přijímat i dávat.

Zde se nachází odpověď pro sociálního pracovníka, jak být podporou a pomocí senioru. Jeho podstatným nástrojem, chce-li mu pomáhat překonávat důsledky samoty a účinně intervenovat, je vztah. Tento vztah nemůže být jen technicky dokonalým způsobem „provádění pomoci“. Musí být postaven na podobných kritériích, která popisují obě kapitoly této práce – umět přijmout sebe sama, umět se vztahovat k druhým ve smyslu darování se, nikoliv obětování se, a umět dokázat udržet hranici mezi vlastním životem a životem těch, kterým pomáháme. Jde o to, co nazval Benedikt XVI. lidskostí. Lidský vztah je základním nástrojem pomoci v každé fázi intervence sociálního pracovníka. Pro člověka setrvávajícího v nejhlubší samotě však může být vztah současně zážitkem, který odstraňuje samotnou příčinu jeho osamělosti – zážitek darování a přijímání.

Sociální učení církve lze tedy považovat za významný zdroj pro sociální práci, konkrétně pro péči o seniory. Obsahuje odpověď na příčiny samoty a také odpověď na to, o jaký základní princip se může sociální pracovník ve své práci opírat. Lze předpokládat, že v sociálním učení církve lze najít i další inspirace pro sociální práci se seniory a bylo by zajímavé tyto inspirace v návaznosti na diplomovou práci podrobit dalšímu zkoumání.

Příloha č. 1

Dokumenty patřící do sociálního učení církve:

Jména papežů a dokumenty, které jsou zařazeny do sociálního učení katolické církve:

- Lev XIII., encyklika Rerum novarum (1891)
- Pius XI., encyklika Quadragesimo anno (1931)
- Jan XXIII., encyklika Mater et Magistra (1961)
- Jan XXIII., encyklika Pacem in terris (1963)
- Pavel VI., encyklika Populorum progressio (1967)
- Pavel VI., apoštolský list Octogesima adveniens (1971)
- Jan Pavel II., encyklika Laborem exercens (1981)
- Jan Pavel II., encyklika Sollicitudo rei socialis (1987)
- Jan Pavel II., encyklika Centesimus annus (1991)
- Benedikt XVI., encyklika Caritas in veritate (2009)

Dokumenty na pomezí sociálního učení církve:

- Benedikt XVI., encyklika Deus caritas est (2005)
- Gaudium et Spes (1965)

Seznam zdrojů

1. ANZENBACHER, Arno a Karel ŠPRUNK. *Úvod do filozofie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 8004260381.
2. BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*. Karmelitánské nakladatelství: 2009. ISBN: 978-80-7195-414-9.
3. BENEDIKT XVI. *Deus caritas est*. Nakladatelství Paulínky, Praha, 2006. ISBN: 80-86949-03-06
4. BENEDIKT XVI. *Jste nadějí církve*. Praha: Paulínky, 2013. ISBN: 978-80-7450-110-4 LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, 2003. ISBN 8020011277.
5. BAUMAN, Zigmund. *Individualizovaná společnost*. Mladá fronta: 2005. ISBN: 80-204-1198-X
6. BAUMAN, Zygmund. *Umění života*. Praha: Academia, 2010. ISBN: 978-80-200-1869-4
7. BIČ, Miloš. *Jób*. Praha: Kalich, 1981.
8. BUCHANAN, Patrik. *Smrt západu*. Mladá fronta: 2004. ISBN: 80-204-1103-8.
9. CAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*. Votobia 2004. ISBN 80-7220-195-6
10. FRANKL, E. Frankl. *Vůle ke smyslu*. Cesta Brno, 1994. ISBN 80-85139-29-2
11. FROMM, Erich. *Mít, nebo být?*. Praha: Aurora, 2001. ISBN 80-7299-036-5
12. FROMM, Erich. *Strach ze svobody*. Naše vojsko, 1993. ISBN 80-206-0290-9
13. *Gaudium et spes: Radost a naděje: pastorální konstituce o církvi v dnešním světě*. Praha: Vyšehrad, 1969
14. GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. Sociologické nakladatelství: 2003. ISBN: 80-86429-15-6
15. GIESEN, Heinz. *Kniha Zjevení apoštola Jana*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999. ISBN 8071923303.
16. HEIDBRINK, Horst. *Psychologie morálního vývoje*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-154-1
17. *Jeruzalémská bible: Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou*. Praha: Krystal OP, 2009. ISBN 9788071952893.

18. LEV XIII. *Rerum novarum*. Zvon, České katolické nakladatelství a vydavatelství, spol. s r.o., Praha: 1996. ISBN: 80-7113-154-7
19. LIMBECK, Meinrad a Pavla BEZRUČOVÁ. *Evangelium sv. Matouše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996. ISBN 8071921467.
20. LIMBECK, Meinrad a Jaroslav VOKOUN. *Evangelium sv. Marka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. ISBN 8071922196.
21. LIPOVETKSY, Gilles. *Éra prázdnoty, Úvahy o současném individualismu*. Praha: Prostor, 2008. ISBN: 978-80-7260-190-5
22. MÜLLER, Paul-Gerhard. *Evangelium sv. Lukáše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 8071922617.
23. PAVEL VI. *Octogesima adveniens*. Zvon, České katolické nakladatelství a vydavatelství, spol. s r. o. Praha, 1996. ISBN: 80-7113-154-7
24. PAVEL VI. *Populorum progressio*. Zvon, České katolické nakladatelství a vydavatelství, spol. s r. o. Praha, 1996. ISBN: 80-7113-154-7
25. PAVEL, Jan. *Teologie těla: katecheze Jana Pavla II. o lidské lásce podle Božího plánu*. Praha: Paulínky, 2005. ISBN 8086025993.
26. PAVEL, Jan. *Poselství papeže Jana Pavla II. k postní době 1994*. Praha: Sekretariát České biskupské konference, 1993.
27. PORSCH, Felix. *Evangelium sv. Jana..* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. ISBN 8071922625.
28. *Sociální encykliky (1891 - 1991)*. Zvon, České katolické nakladatelství a vydavatelství, spol. s r.o., Praha: 1996. ISBN: 80-7113-154-7
29. *Sociální encykliky*. Zvon, České katolické nakladatelství a vydavatelství, spol. s r. o. Praha, 1996. ISBN: 80-7113-154-7
30. SPAEMANN, R. *Šťěstí a vůle k dobru*. Praha: Oikoymenh 1998, 1.vyd. Čes.překl. 219 s. ISBN 80-86005-01-0
31. *Starý zákon: překlad s výkladem. 9, Žalmy*. Praha: Kalich, 1975.
32. *Starý zákon: překlad s výkladem: nový překlad Písma svatého, Apokryfy. 1*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1985.
33. *Starý zákon: překlad s výkladem. 10, Přísloví, Kazatel, Píseň*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1979.
34. *Starý zákon: Překlad s výkladem. 11, Izajáš*. Praha: Kalich, 1982

35. *Starý zákon: Překlad s výkladem: Nový překlad Písma svatého. 12, Jeremjáš, Pláč.* Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1983.
36. *Starý zákon: Překlad s výkladem: Nový překlad Písma svatého. 14, Dvanáct proroků.* Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1968.
37. *Starý zákon: překlad s výkladem: Nový překlad Písma svatého. 5, Knihy Samuelovy, První Paralipomenon.* Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1978.
38. *Starý zákon: překlad s výkladem. 6, Knihy královské, Druhá Paralipomenon.* Praha: Kalich, 1980.
39. *Starý zákon: překlad s výkladem. 7, Ezdráš, Nehemjáš, Ester.* Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1970.
40. *RATZINGER, Josef.* Ježíš Nazaretský, Brno: Barrister&Principal, 2011. ISBN 978-80-87474-35-8.
41. *RYCROFT, CH.* Kritický slovník psychoanalýzy. Psychoanalytické nakladatelství, Praha 1993. ISBN 80-901601-1-5
42. *Výklady ke Starému zákonu. Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium.* Praha: Kalich, 1991. ISBN 8070174080.
43. *YALOM, Irvin, D.* *Existenciální psychoterapie*, Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-147-6

Internetové odkazy

Hanauerová, A. *Teologické texty*. Č. 1/2006. [online]. [cit. 2014-03-25]. Dostupné na WWW:

<http://www.teologicketexty.cz/casopis/autori/autor/Hanauerova-Angelika.html>

JUSTITIA ET PAX EUROPA. *History* [online]. [aktualiz.2014-12-10]. [cit. 2014-07-15]. Dostupné na WWW:

<http://www.juspax-eu.org/en/who-we-are/history/?navanchor=1210014>

PONTIFICAL COUNCIL FOR JUSTICE AND PEACE Compendium of the social doctrine of the church. *The family as active participant in social life*, čl. 246 [online]. [cit. 2014-08-15]. Dostupné na WWW:

http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_en.html#PART ONE

MALÝ, V. *Chudoba škodí i naší duši* [online]. [cit. 2014-08-15]. Dostupné na WWW:

<http://www.iupax.cz/scripts/detail.php?id=42628>

Jan Pavel II. *Poselství papeže Jana Pavla II. k postní době 1994* [online]. [cit. 2014-08-15]. Dostupné na WWW: www.cirkev.cz/cirkev-ve-svete/dokumenty/hneda-rada/?cmd.

Radio Vaticana, *Papež František: Rodina je základem, ať se nám to líbí či nikoliv*. Cesty [online]. [aktualiz.2013-07-29]. [cit. 2014-08-15].

Dostupné na WWW: <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=18636>

Radio Vaticana, *Homilie Benedikta XVI. na mši sv.* [online]. [aktualiz.2012-05-13]. [cit.2014-08-15].

Dostupné na WWW: <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=16409>

Pastorační plán Sekce pro mládež ČBK, str. 10 [online]. [cit. 2014-08-15]. Dostupné na WWW: <http://www.cirkev.cz/res/data/004/000535.pdf>

COMMISSIONE TEOLOGICA INTERNAZIONALE. *Alla Ricerca di Un'etica Universale: Nuovo Squardo Sulla Legge Naturale* [online]. [aktualiz.2008-12-06]. [cit. 2010-08-15]. Dostupné na WWW:

http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20090520_legge-naturale_it.html

PAVEL VI. Pastorální konstituce o církvi v dnešní době. *Gaudium et Spes 1965* [online], [cit. 2014-10-05]. Dostupné na WWW:

http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_cs.html

S. Mauthner-Weber, Futurezone, *Mehr Vernetzung führt zu mehr Einsamkeit Hanauerová*. [online]. [aktualiz.2012-16-03]. [cit. 2015-01-06].

Dostupné na WWW: <http://futurezone.at/digital-life/mehr-vernetzung-fuehrt-zu-mehr-einsamkeit/24.578.491>

Abstrakt

VRÁBLOVÁ, E. *Aplikace sociální nauky církve na problematiku osamělosti seniorů*. České Budějovice 2015. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce M. Opatrný.

Klíčová slova:

vztah, lidskost, sociální pracovník, samota, izolace, utrpení, sebedarování, sociální učení církve, Benedikt XVI.

Diplomová práce se zabývá problematikou osamělosti seniorů. Zkoumá samotu z pohledu teologie, psychologie, sociologie a hledá inspiraci v sociálním učení církve. Snaží se porozumět myšlence Benedikta XVI., který říká, že nejbolestivějším druhem chudoby současné společnosti je samota. Na získané poznatky je pak nahlíženo optikou sociální práce a jsou nabídnuty možné způsoby řešení osamělosti seniorů.

Abstract

The Use of the Social Doctrine of the Catholic Church on the Issue of Solitude of Seniors

Key words: relationship, humanity, social worker, solitude, isolation, suffering, self-giving, Social Doctrine of the Catholic Church, Benedict XVI.

The Master's Thesis deals with the issue of solitude of seniors. It examines the solitude from theological, psychological and sociological point of view and seeks inspiration in the Social Doctrine of the Catholic Church. It tries to understand the position of Benedict XVI. who says that the most painful kind of poverty is solitude. The acquired knowledge is then viewed through the optic of social work and possible solutions of the problem of solitude of seniors are suggested.